

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

A. NUH

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2018

**BULGARİSTAN'IN POMAK TÜRKLERİNE
UYGULADIĞI ASİMİLASYON POLİTİKASI**

ADEM NUH

TEMMUZ-2018

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BULGARİSTAN'IN POMAK TÜRKLERİNE
UYGULADIĞI ASİMİLASYON POLİTİKASI**

ADEM NUH

TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi MAHMUT AKKOR

TEMMUZ-2018

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Adem Nuh'un "Bulgaristan'ın Pomak Türklerine Uyguladığı Asimilasyon Politikası" başlıklı tezi .../.../2018 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Çakırel
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığımı onaylarım.

Doç. Dr. Faruk Doğan

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Akkor

Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Adem NUH

18 Temmuz 2018

ÖZ

BULGARİSTAN'IN POMAK TÜRKLERİNE UYGULADIĞI ASİMİLASYON POLİTİKASI

Nuh, Adem
Yüksek Lisans, Tarih
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Akkor
Temmuz 2018

Pomaklar, Balkan Yarımadasında yaşayan ve tarihi geçmişleriyle ilgili tartışmalar hala çözüme kavuşturulamamış bir topluluktur. Bölgedeki devletler, Pomakların kendi ırklarına ait olduklarını öne süren tezlere sahiptirler. Bulgaristan, Pomak nüfusun en yoğun olduğu ülkedir ve Bulgar hükümetlerine göre de Pomaklar tartışmasız olarak Bulgardırlar. Bu Müslüman topluluğa karşı Bulgaristan'ın özerk bir devlet olduğu 1878 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde asimilasyon politikası uygulanmıştır. Kültürel yozlaştırma, şiddet, göçe zorlama metotlarıyla asimilasyon faaliyetleri yürütülmüştür. Bu tavırlarıyla Bulgar hükümetleri, Bulgar anayasasına ve Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmalara aykırı davranmışlardır. Pomaklara yapılan saldırılara maalesef hiçbir uluslararası kuruluş veya devlet karşı çıkmamıştır. Herşeye rağmen Pomaklar kendi kimlik ve kültürlerine sahip çıkmaya çalışmış, çok ciddi travmalar atlatarak da olsa bunu büyük ölçüde başaramışlardır. Çalışmamız, Bulgaristan'ın devlet politikası haline getirdiği asimilasyon olgusunu, geçmişten günümüze gelişim süreci içerisinde ortaya koymayı hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pomaklar, Bulgaristan, Asimilasyon, Azınlık, Etnik.

ABSTRACT

BULGARIA'S ASSIMILATION POLICY TOWARDS POMAK TURKS

Nuh, Adem

Master of Arts, History

Supervisor: Assistant Professor Mahmut Akkor

July 2018

Pomaks are the community inhabiting the Balkan Peninsula and the arguments about their historical past still unsolved. All states on the region come up with thesis claiming that Pomaks are racially their own. Bulgaria has the highest Pomak population and for the governments of Bulgaria without a doubt Pomaks are Bulgarian. Since 1878 the year Bulgaria became autonomous state, this muslim community consistently came under assimilation policy. Assimilation policy carried out through cultural corruption, violence, forced migration. With this attitude, governments of Bulgaria violated Bulgarian constitution and the international treaties obligated by Bulgarian State. Unfortunately, international organisations and states were silent about assaults against Pomaks. However, Pomaks tried to protect their own identity and culture, they dealt with serious traumas but they succeeded to preserve them. In this research, we intent to reveal Bulgaria's state policy against Pomaks, from past to present as a historical fact.

Key Words: Pomaks, Bulgaria, Assimilation, Minority, Ethnicity.

ÖNSÖZ

Anneme ve babama, maddi ve manevi destekleri, tez çalışmamı hazırlarken gösterdikleri sabırdan ötürü teşekkür ederim. Ortaya koyduğu fikirleriyle çalışmamın temelini oluşmasında çok önemli katkıları olan değerli hocam, Dr. Öğr. Üyesi Hasan Demirhan'a teşekkür ederim. Ayrıca, tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Akkor'a, özellikle tezin yazım sürecindeki katkılarından, yönlendirici ve anlayışlı yaklaşımından ötürü teşekkür ederim.

Geçmişte yaşadıkları üzücü olayları benimle paylaşma nezaketi gösteren, Ramadan Ahmetov Runtov'a, İsmail Bekirov Byalkov'a, destek ve yardımları için İbrahim Kurucu, Ramazan Kurucu'ya ve gösterdikleri misafirperverlik için Manisa Karaağaçlı köyünün sakinlerine de teşekkürü borç bilirim.

Adem Nuh
Temmuz, 2018
Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN POMAKLARA DAİR TEMEL BİLGİLER

1.1. YAŞADIKLARI COĞRAFYA	7
1.2. NÜFUS DURUMU	8
1.3. POMAK KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER	9
1.4. POMAKLARIN KENDİLERİNE AİT KİMLİK TANIMLAMALARI	10
1.5. ASİMİLASYON FAALİYETLERİNİN POMAK TOPLUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	13
1.6. POMAKLARIN GEÇMİŞİNE YÖNELİK İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER	16
1.7. POMAKLARIN İSLAMLAŞMASI İLE İLGİLİ ÖNE SÜRÜLEN İDDİALAR.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARLAŞTIRMA PROJESİNİN ALTYAPISINI OLUŞTURAN UNSURLAR

2.1. BULGARLARIN POMAKLARA BAKIŞ AÇISI	21
2.2. POMAKLARIN ZORLA İSLAMLAŞTIRILMIŞ BULGARLAR OLDUĞU İDDİASI VE BU İDDİANIN TEMELİNİ OLUŞTURAN KAYNAKLAR	24
2.3. ASİMİLASYON VE AYRIMCILIĞIN GEREKÇELERİ	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRENSLİK VE KRALLIK DÖNEMLERİNDE YÜRÜTÜLEN ASİMİLASYON FAALİYETLERİ (1878-1944)

3.1. PRENSLİK DÖNEMİNDE YAŞANAN GELİŞMELER (1878-1908)	33
3.2. 1912-1913 BALKAN SAVAŞLARI SIRASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN SALDIRILAR VE ZORLA BULGARLAŞTIRMA FAALİYETLERİ.....	36
3.3. 1923-1944 YILLARI ARASINDA POMAKLARA UYGULANAN ASİMİLASYON POLİTİKASI	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KOMÜNİST REJİM DÖNEMİ ASİMİLASYON POLİTİKASI (1944-1989)

4.1. BULGARİSTAN KOMÜNİST PARTİSİ’NİN ERKEN DÖNEM AZINLIK POLİTİKASI (1944-1956)	65
4.2. ZORLA ASİMİLE ETME POLİTİKASINA GERİ DÖNÜLMESİ(1956-1969)	77
4.3. POMAKLARIN BASKI VE ŞİDDET YOLUYLA BULGARLAŞTIRILMASI(1970-1974)	89
4.4. TÜRKİYE’NİN VE DÜNYA KAMUOYUNUN 1970-1974 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN SALDIRILARA YÖNELİK TUTUMU	103
4.5. YENİDEN DOĞUŞ SÜRECİNİN İLERLEYEN SAFHALARINDA POMAKLARIN DURUMU (1975-1989).....	110
4.6. SOSYALİST REJİMİN ÇÖKÜŞÜNDEN GÜNÜMÜZE POMAKLARIN DURUMU	114
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	125
EKLER.....	137
EK 1: RAMADAN AHMETOV RUNTOV (RAMAZAN KURUCU).....	137
EK 2: İSMAİL BEKİROV BYALKOV (İSMAİL BEKİR KAHRAMAN)	138
EK:3: OCAK 1913’DE DÖVLEN’DE GERÇEKLEŞTİRİLEN VAFTİZ TÖRENİ	139
EK 4: OCAK 1913’DE BANYA KÖYÜNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN TOPLU VAFTİZ TÖRENİ	140

EK 5: BULGARİSTAN’DA MÜSLÜMAN AZINLIĞIN YAŞADIKLARI İLLERDE NÜFUS ORANLARI	141
EK 6: RODİNA DERNEĞİ’NİN KURUCULARINDAN PETİR MARİNOV	142
EK 7: MART 1972’DE GERÇEKLEŞTİRİLEN ZEHİRLİ GAZ SALDIRILARI NETİCESİNDE HAYATLARINI KAYBEDENLER.....	143
EK 8: 18 MART 1972’DE DOSPAT’TA ASKERİ CEZAEVİNE SEVKEDİLMEK ÜZERE TUTUKLANAN POMAK KADINLARI	144
EK 9: POMAKLAR TARAFINDAN DÖNEMİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANI CEVDET SUNAY’A VERİLMEK ÜZERE YAZILAN MEKTUP	145

KISALTMALAR

BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
c	: Cilt
çev	: Çeviren
der	: Derleyen
ed	: Editör
s	: Sayfa
ss	: Sayfa Sayısı
VMRO	: Makedonya Dâhili İhtilal Teşkilatı
TKSZ	: Tarım Emek Kooperatif İşletmesi

GİRİŞ

Pomaklar, ağırlıklı olarak Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya’da yaşayan Müslüman bir topluluktur. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğünde, Pomak kelimesi “*Rumeli’de Bulgarca konuşan bir Türk ve Müslüman topluluğu*” şeklinde tanımlanmıştır.¹ Fakat Pomakların geçmişine dair ortaya birçok çalışma konulmasına rağmen, Pomakların etnik aidiyeti meselesi bilimsel bir zeminde kesinlik kazanmış değildir. Balkan Yarımadası, çeşitli kültürlerin ve ırkların asırlardır birlikte yaşadığı bir bölgedir. Farklı kültürlerin iç içe olma durumu toplumlar arasında net ayırım yapabilmeyi güçleştirmektedir.²

Türkiye ile güçlü bağları bulunan Pomaklar, tarih boyunca Türklerin yanında yer almaya gayret göstermişlerdir. Osmanlı Devleti’nin 1358-1362 yılları arasında Balkanlar’da gerçekleştirdiği fetihlere maddi ve manevi destek vermişlerdir. Ayrıca Osmanlı ordusunda öncü birliklerde ve ileri keşif kollarında görev yapmışlardır.³ Pomakların yoğun olarak yaşadığı Rodoplar bölgesi, 1361 yılında tamamen Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altına girmiştir.⁴ Akabinde Kosova Savaşları esnasında da büyük yararlılıklar göstermişlerdir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Gazi Osman Paşa ve Süleyman Paşa’nın komutasında Şipka’da cesurca savaşmışlardır.⁵ 1810 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Pomakların Rus ordusunu mağlup ederek,⁶ geri çekilmelerini sağladıkları şu şekilde sözlerle ortaya konmuştur:

Moskovlu Lofçayı zabt etdikden sonra ilerü Lofça Balkanını sarub andan mürur birle Sofya tarafında şaşkınlık vermek niyyet-i fasidesiyle Balkana vardıkda Pomak ıtlak olunur. Şecaatden bir taiife muhacirinden bazılarıyla yek-dest teavün olarak Balkanın münasib mahallerine yerleşüb

¹ www.tdk.gov.tr (Erişim: 19.07.2018)

² İlker Alp, Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008, s. 4

³ Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, *Rodop – Bulgaristan Türklüğü Faciasının İç Yüzü*, İstanbul: İleri Sanat Matbaası, 1976, s. 16-17

⁴ Rodop-Tuna, Rodop – *Bulgaristan Türklüğü*, s. 21

⁵ Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, *Rodoplardaki Son Türk Katliamının İç Yüzü*, İstanbul: İleri Sanat Matbaası, 1972, s. 31

⁶ BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT), 978/41537, (13 Zilkade 1225/ 10 Aralık 1810)

küffar-ı haksarın Balkana vürudunda piş ve verasından kesüb ale'l-gafle kurşun endahtile kefare üzerine hücum eylediklerinde kefareye bir nev'i dehşet ve perişani ahval aruzile darboğazlarda şaşırub müdafaaya tab-aver olamadıklarından ehl-i İslam dahi ibraz-ı gayret birle bir azim fütuhata mazhar ve küffar-ı haksarı mübtela-yı kahr u dimar eyledikleri...⁷

Pomaklar, konuştukları dilin özgün bir dil olduğunu ileri sürmektedirler. Fakat Pomakça'nın yapısı incelendiğinde konuşulan dilin daha çok "Bozuk bir Bulgarca" olduğu tanımı yapılabilir.⁸ Pomakların konuştukları dilin Bulgarca'ya oldukça yakın bir dil olması, Bulgar-Slav bir topluluk oldukları iddiasının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Bulgaristan Devleti, özellikle dil faktörünü ön plana çıkartarak Pomakları "Zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar" olarak nitelemektedir.⁹

Asimilasyon faaliyetleriyle Pomakların kimliğine yönelik çok ciddi saldırılar yapılmıştır. Pomakları Bulgarlaştırmayı bir devlet politikası haline getiren Bulgaristan hükümetleri, en önemli saldırılarını bir asır içerisinde dört ayrı dönemde gerçekleştirmişlerdir. Asimilasyon faaliyetlerinin dört ana safhasını, 1912-1913, 1942, 1962-1964, 1970-1974 yıllarında yapılan saldırılar oluşturmuştur. Bulgarlaştırma faaliyetlerinin temelinde ise üç metot bulunmaktadır ve bunlar şu şekilde sıralanabilir: kültürel saldırı, şiddet, zorla göç ettirme (iç ve dış göçe zorlama).¹⁰

Birinci Balkan Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı esnasındaki Bulgarlaştırma faaliyetlerinde kullanılan söylemlerle, Komünist rejim dönemindeki söylemler uyuşmasa da ortaya konan faaliyetlerin uygulanış biçimi neredeyse aynıdır. Yapılan ilk saldırılarda milliyetçi söylemler baskın iken, daha sonra yapılmış olan zulümler sosyalist söylemlerle desteklenmiştir. Pomakların isimleri yaklaşık bir asır içerisinde altı kez değiştirilmiştir. Yapılan bütün saldırılara tanıklık etmiş bir Pomak yaşadıkları trajediyi şu sözlerle dile getirmiştir:

⁷ BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT), 1006/42180, (29 Zilhicce 1226/ 14 Ocak 1812)

⁸ Ebubekir Sofuoğlu, "Kuman Peçenek Bakıyesi: Pomaklar", *Yeni Türkiye Dergisi*, C. 8, Sayı 70 (2015), s. 5652.

⁹ Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005, s. 15

¹⁰ Rodop-Tuna, *Rodop – Bulgaristan Türklüğü*, s. 15

1907 yılında dünyaya geldiğimde babam ve annem bana Adil ismini vermişler. 1912 yılında küçük bir çocuk iken adım zorla Boris olarak değiştirilmiş. 1914 yılında Müslüman-Türk isimlerimizin geri alınmasına izin verildi ve ben tekrar Adil oldum. 1939 yılında ise Asen adı verildi. 1945 yılında yeni sosyalist hükümet döneminde tekrar Adil ismine kavuştum. 1970 yılı asimilasyonu sonucunda yeni adım Vladimir oldu. Altı kez isim değiştiriyorum. Bu çilenin, bu rezaletin bir sonu yok mu?¹¹

Yunanlar ve Makedonlar da Bulgarlarla aynı tutum içerisine girerek, Pomakları “İslamlaşmış Yunan veya Makedon” ilan etmiş ve bu iddialarını ispatlamaya çalışmışlardır.¹² Bu milletlerin iddialarının yanı sıra Sırp, Ruslar, Polonyalılar, Romenler de Pomaklar üzerinde iddialarını sürdürmektedirler. Ayrıca Almanlar ve Fransızlar, Pomakların Türk olmadığına dair tezlere destek vermektedirler.¹³ Avrupa Birliği ilerleme raporlarında, Pomakların ve Makedonların hakları ile ilgili meseleler gündeme getirilmemiş, bu topluluklar azınlık statüsünde değerlendirilmemişlerdir.¹⁴ Türkiye ile tarihi ve kültürel bağları bulunan bir topluluğun, Avrupalı ülkelerce Türkiye’den uzaklaştırılmaya çalışılması manidardır. Nitekim Bulgar yazarlar, Pomakların içerisinde Türklük bilincinin oluşması ve güçlenmesi halinde, Rodoplar bölgesinin “Türk kalesi” haline geleceği ve sonrasında Türkiye’nin Balkanlar’da yayılmasına uygun şartların oluşabileceğini iddia ederek,¹⁵ Bulgar kamuoyunda ve belki de Avrupa kamuoyunda da bu komplo teorileriyle bir ortak tehdit algısı oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Fransız diplomat Aubaret 1876 yılında Fransa hükümetine sunduğu raporda, Tuna Vilayeti’nde 1.130.000 Bulgar, 1.120.000 Müslümanın

¹¹ Emin Atasoy, *Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s. 84

¹² Alp, *Pomak Türkleri*, s. 8

¹³ Sofuoğlu, ‘Kuman Peçenek’, s. 5651

¹⁴ Ş. İnan Rüma, “Kalanlara Ne Oldu? Bulgaristan’da Azınlık Haklarının Gelişiminde AB Genişlemesinin Etkisi”, 89 *Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu Mehmet Hacısalıhoğlu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 356-357

¹⁵ Yulian Konstantinov, “‘Nation-State’ and ‘Minority’ Types of Discourse - Problems of Communication between the Majority and the Islamic Minorities in Contemporary Bulgaria”, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, C.5, Sayı 3 (1992), s. 77

yaşadığını bildirmiştir. Rus yazar Teplow ise, 1878 yılında Bulgaristan'da 1.509.595 Bulgar'a karşılık, Müslüman-Türk nüfusunun 1.800.954 olduğunu belirtmiştir.¹⁶ Görülmektedir ki 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Bulgaristan'da Müslüman-Türk nüfus azınlık durumunda değil, ülkenin iki ana unsurundan birisi durumundaydı. Tarihimize 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı neticesinde 350.000 Müslüman-Türk hayatını kaybetmiş, Osmanlı Devleti topraklarına yoğun göçler yaşanmıştır. Müslüman azınlığa yapılan saldırılar sonucunda Bulgarlar hâkim unsur olmayı başarmışlardır. Yaşanan savaşlar ve göçlerin ardından 1910-1946 yılları arasındaki Müslüman-Türk nüfusu, Bulgaristan'daki toplam nüfusun yaklaşık %13-14'lük bir kısmını teşkil etmiştir.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidardaki faşist yönetimin Yahudilere uyguladığı zulmün haricinde, Bulgaristan'da asimilasyon faaliyetlerinin temel hedefi Müslümanlar olmuştur. Özellikle komünist rejim döneminde Bulgaristan'da yaşayan ve Müslüman olmayan Yahudi, Ermeni, Yunan azınlık herhangi bir asimilasyon faaliyetiyle yüzleşmek durumunda kalmamıştır. Asimilasyon politikası yalnızca Müslümanların üzerinde uygulanmıştır.¹⁸ Özellikle Pomaklar, milliyetçi eğilimlerin yükselişe geçtiği her dönemde saldırılara hedef olan ilk topluluk olmuştur.

Pomakların etnik kimliğini tespit etmek amacıyla yapılan araştırmalar ve bilimsel çalışmalarla, öne sürülen iddialara yönelik kanıtlar üretilmeye çalışılırken, Pomakların kendi kimlikleriyle ilgili görüşleri dikkate alınmamaktadır.¹⁹ Günümüzde de Pomakların birçoğu kendilerini tanımlarken İslamiyet'i önceleyici bir tutum sergilemektedirler. Bu yönleriyle, Bulgaristan'da kendilerini dini inançlarıyla tanımlayan tek topluluk olma özelliğini taşımaktadırlar.²⁰

¹⁶ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 3

¹⁷ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 4

¹⁸ Emin Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2011, s. 57

¹⁹ Konstantinov, "Nation-State", s. 76

²⁰ Vera Moutafchieva, "The Notion of the 'Other' ", *Relations Of Compatibility and Incompatibility Between Christians And Muslims In Bulgaria*, ed. Antonina Zheljaskova,

Türk tarihçilerin de Pomakların etnik açıdan Türk olduklarını öne süren çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, Pomakların 11. yüzyılda Balkanlara gelerek Rodoplar bölgesine yerleşen ve devlet kuran Kuman-Kıpçak Türkleri'nin torunları olduğu iddia edilmektedir.²¹ Ortaya konan bu çalışmaları oldukça değerli bulmakla beraber, günümüzde bile netliğe kavuşturulamamış Pomakların etnik aidiyeti meselesinde tarafsız kalmayı tercih etmekteyim. Fakat yaptığım araştırmalar sırasında Pomakların, 15. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıla uzanan geniş bir zaman dilimi içerisinde kademeli şekilde İslamiyet'i kabul eden bir Balkan topluluğu olduğu tezini, öne sürülen diğer görüşlere kıyasla daha tutarlı bulmaktayım ve bu teze ait bazı tespitlere de yer vermeyi uygun buldum. Ayrıca geçmişte Pomaklara yönelik saldırılara bizzat tanıklık etmiş ve asimilasyon projesinin mağduru olmuş kişilerin benimle paylaştıkları bilgileri, yerli ve yabancı kaynaklardan edindiğim verilerle kıyaslayarak çalışmanın bilimselliğini etkilemeyecek bir tutarlılıkla paylaşmaya gayret gösterdim. Çalışmamın başlığında yer alan Türk ifadesini, hem Pomaklar ile Türkiye arasında ayırım yapılamayacak derecede kuvvetli olan kültürel, dini ve tarihi işbirliğine atıf yapmak, hem de Pomakların içerisinde de kendilerini Türk olarak tanımlayan kişilerin sayısının azımsanamayacak derecede fazla olması, çalışmama destek veren kişilerin de aynı iddiaları dile getirmesi sebebiyle onlara ve savundukları değerlere saygısızlık etmemek amacıyla kullandığımı belirtmem gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Bulgaristan Devleti'nin Pomaklar üzerinde uyguladığı asimilasyon projesini, 1878 yılından başlayarak günümüze kadar uzanan tarihsel gelişim süreci içerisinde objektif olarak değerlendirmek ve ortaya koymaktır. Çalışmanın ülkemizde Pomaklar üzerine yapılmış diğer çalışmalardan ayrılan yönü ise, sadece Bulgaristan'da yaşayan Pomakların asimilasyonu meselesi üzerinde durulması ve meselenin belirli bir tarih aralığından ziyade bütün tarihsel aşamalarıyla, güncel bilgi ve belgelerle

Sofia: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations Foundation, 1994, s. 27

²¹ Alp, *Pomak Türkleri*, s. 7; Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 18

m¼mk¼n olduğunca tutarlı ve kapsamlı bir Şekilde ortaya koymayı amaçlamasıdır.

1. BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA YAŞAYAN POMAKLARA DAİR

TEMEL BİLGİLER

1.1. Yaşadıkları Coğrafya

Bulgaristan'da yaşayan Pomaklar, topluca yaşadıkları bölgeler bakımından sınıflandırıldıklarında, iki ana gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, Rodoplar (güney) grubu, ikinci grup ise Kuzey grubudur.²²

Kuzey grubunu, Lofça, Bela Slatina, Plevne, Teteven, Selvi, Rahova'da ikamet eden Pomaklar oluşturmaktadır.²³ Pomak nüfusunun önemli bir bölümünü ise güney grubu oluşturmaktadır ve ağırlıklı olarak Bulgaristan'ın güneybatı sınırında, Rodoplar ve Pirin Makedonyası bölgelerinde yaşamaktadırlar. Doğuda, Hasköy-Kırcaali'den başlayarak, batıda Mesta Nehri vadisi bölgesine kadar uzanan bölgede ikamet etmektedirler. Rodoplar bölgesinde yer alan Blagoevgrad (Yukarı Cuma) ve Smolyan (Paşmaklı) illeri, Pomak nüfusunun ağırlıkta olduğu illerdir.²⁴

Pomaklar, yüksekliği 800-1200 metre arasında değişen dağlık, sanayi öncesi döneme ait yaşam tarzının belli ölçüde sürdüğü, oldukça yavaş modernleşen bir bölgede yaşamaktadırlar. Elektrik, telefon gibi teknolojik gelişmelere oldukça geç dönemlerde erişmişlerdir. Eski yapılar günümüzde hala kullanılmaktadır, bu yapılardan bazılarının geçmişi 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır.²⁵

Nüfusun önemli bir bölümü köylerde yaşamaktadır ve en önemli geçim kaynağı tarımdır. Dağlık bölgelerde yaşadıklarından modern tarım araçlarının kullanımı sınırlıdır. En çok ekimi yapılan tarım ürünü ise

²² M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: İq Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 136

²³ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 11

²⁴ Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 73

²⁵ Tsvetana Georgieva, "Pomaks: Muslim Bulgarians", *Islam and Christian-Muslim Relations*, C. 12, Sayı 3 (2001), s. 310

tütündür. Ayrıca mısır ve patates de yoğun olarak ekilmektedir. Sınırlı da olsa küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığı da yapılmaktadır.²⁶

Pomak nüfusunun yoğun olduğu illerin merkezinde Bulgar kültürü hâkim durumdadır. Kasaba ve şehir merkezleri dışındaki yerleşim bölgelerinde yaşayan Pomak nüfusu, Bulgar şehir kültürünün ve yaşam tarzının yoğun tesiri altında kalmamıştır. Komünist rejim döneminde Pomakların şehir yaşamına entegre edilmesi çabaları istenilen sonucu vermemiştir.²⁷

1.2. Nüfus Durumu

Pomakların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesindeki nüfusuna ilişkin olarak, Çek asıllı Bulgar bilgini K. Jireček'in 1874 yılında yaptığı tahminlere göre, Lofça, Plevne bölgesinde 100.000, Rodoplar ve Selanik'ten Makedonya'ya kadar uzanan bölgede ise 500.000 Pomak yaşamaktaydı. Savaş sonrasında bu sayının düştüğü görülmektedir. 1880 yılına ait belgelerde, Pomakların nüfusunun 400.000'e kadar gerilediği ifade edilmektedir.²⁸

Bulgar Prenslığı'nin kurulduğu 1878 yılından, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılına kadar geçen sürede Pomakların nüfusuna ilişkin öne sürülen rakamlar güvenilir kabul edilmemektedir. 1920 yılında "Müslüman Bulgarlar" şeklinde tanımlanarak nüfus sayıları 88.339, 1926'da 102,351, 1934'da 134,125 olarak gösterilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında etnik olarak Bulgar kabul edildiklerinden dolayı, güvenilir nüfus verileri elde etmek mümkün olmamıştır. Bazı kaynaklarda, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme ait nüfus tahminlerine yer verilmiştir. Buna göre Pomakların nüfusuna ilişkin olarak, 1956 yılı için 134,460, 1972 yılı için 170,000, 1989 yılı için ise 286,971 rakamları öne sürülmüştür.²⁹

²⁶ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 34

²⁷ Evangelos Karagiannis, "The Pomaks of Bulgaria: A Case Of Ethnic Marginality", *Bulgaria Social and Cultural Landscapes*, ed. Christian Giordano, Freiburg: University press Fribourg Switzerland, 2000, s. 146

²⁸ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 11-12

²⁹ Ali Eminov, *Turkish and Other Minorities In Bulgaria*, Londra: Hurst & Company, 1997, s. 100

Sosyalist rejimin sona ermesinin ardından, 1990 yılında Bulgaristan'daki Pomak nüfusuna ilişkin olarak resmi kaynaklarda 268.971 rakamı verilirken³⁰, 1992 yılında Bulgaristan'nda gözlemlerde bulunmuş olan Baskın Oran, Pomakların nüfusunun o dönemde 300-400 bin aralığında olduğunu ifade etmiştir.³¹

1.3. Pomak Kültürünün Oluşumunda Etkili Olan Faktörler

Sünni-Hanefi mezhebine mensup olan Pomakların kültürünü oluşturan ana kaynağın, Türk-İslam geleneği olduğu rahatlıkla söylenebilir. Gündelik yaşamın her alanında giyim-kuşamdan, evlerin iç dizaynına kadar birçok noktada Türk-İslam motiflerine rastlamak mümkündür.³² Aynı şekilde Pomakların konuştukları dilde birçok Türkçe kelimeye rastlanmaktadır.³³

Pomakça'ya ait edebi eser yoktur.³⁴ Dolayısıyla gelişmiş yazılı bir kültürün varlığından söz etmek oldukça güçtür. Pomak kültürünün muhafaza edilmesi, gelişmesi ve ortak kültürün ifade edilebilmesi için gerekli olan koşulların oluşumu, devlet tarafından engellenmiştir. Kendilerine ait okulların açılmasına, seslerini duyurabilecekleri medyanın ve sivil toplum örgütlerinin kurulmasına engeller konulması,³⁵ Pomak kültürünün geliştirilmesi ve yaşatılması yönündeki çabalara ağır darbe vurmuştur. Yunanistan ile Bulgaristan'da yaşayan Pomaklar arasında konuştukları dil açısından kıyaslama yapıldığında, Yunanistan'da yaşayan Pomakların daha fazla Türkçe sözcük kullandığı görülmektedir.³⁶

Bazı Bulgar yazarlar tarafından, Pomakların gündelik yaşantısında eski Bulgar kültürüne ait bazı alışkanlıkların ve geleneklerin bulunduğu tespiti de yapılmıştır.³⁷ Bu durum, Pomakların geçmişte Bulgar oldukları tezine kaynak olarak gösterilmekle birlikte, benzerliklerin karşılıklı kültürel

³⁰ Hugh Poulton, *Balkanlar: çatışan azınlıklar, çatışan devletler*, çev. Yavuz Alagon, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993, s. 135

³¹ Baskın Oran, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 48, Sayı. 1, 1993, s. 121

³² Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 35-39

³³ Sofuoğlu, "Kuman Peçenek", s. 5653-5654, Alp, *Pomak Türkleri*, s. 24-25

³⁴ Sofuoğlu, "Kuman Peçenek", s. 5652

³⁵ Karagiannis, "The Pomaks", s. 144

³⁶ Sofuoğlu, "Kuman Peçenek", s. 5654-5655

³⁷ Eminov, *Turkish and Other*, s. 102-103

etkileşim içerisinde ortaya çıktığını öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır.

Yaşadıkları dağlık bölgedeki koşulların da etkisiyle, ovalarda yaşayan Türklere nazaran kültürel açıdan daha az geliştikleri söylenebilir.³⁸ Zaman içerisinde Pomaklar içerisinde şehirde yaşayan yeni bir grup da ortaya çıkmıştır. Şehirli-taşralı ayrımı, Pomaklar içerisinde iki ayrı sınıfın oluşmasına ve kültürel ayrışmaya sebep olmuştur. Sayıca öteki gruba kıyasla azınlık durumunda olan şehirli kesim, daha iyi yaşam şartlarına sahip entellektüel-kültürlü sınıfı oluştururken, öte yandan taşrada yaşayan ve ağırlıklı olarak ağır sanayide çalışan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Şehirli grup, asimilasyon fikrine taraftar olmakla beraber, 1970-1980’li yıllardaki asimilasyon faaliyetlerine rejim lehine fiilen katılmışlardır. Bulgar yaşam tarzını benimsedikleri, İslamiyet’i yaşama konusunda fazla istekli olmadıkları belirtilmektedir. Bu grup üyelerinin, Bulgarlarla karma evlilikler yapması sıkça rastlanan bir durumdur. Tüm bu çabalarına rağmen şehirli Pomaklar, Bulgarlar tarafından “düzgün Bulgarlar” olarak görülmemiş, yoğun talep gören mesleklere atanırken ayrımcılıkla yüzleşmek durumunda kalmışlardır.³⁹

1.4. Pomakların Kendilerine Ait Kimlik Tanımlamaları

Pomakların kimlik tanımlamalarında, dinin belirleyici bir rol oynaması ve bunun neticesinde sergiledikleri tutum,⁴⁰ Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan etnik milliyetçilik akımından etkilenmedikleri yorumunu yapmaya olanak sağlamaktadır.

Pomakların, kendilerine yöneltilen “sen kimsin?” sorusuna karşı oldukça hassas oldukları gözlemlenmiştir. Yaşadıkları travmalar neticesinde, Pomaklar’da oluşan düşünce yapısını ortaya koymak, içerisinde buldukları güvensizlik duygusu nedeniyle oldukça zordur.⁴¹ Oysa

³⁸ Selahattin Yıldız, “Bulgaristan Türkleri”, *Bulgaristan’daki Müslüman Türklerin Dramı*, der. Abdurrahim Dede, İstanbul: Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk Kültür Derneği yayınları, 1985, s. 50

³⁹ Karagiannis, “The Pomaks”, s. 148-149

⁴⁰ Eminov, *Turkish and Other*, s. 109

⁴¹ Eminov, *Turkish and Other*, s. 108

Yunanistan’da yaşayan Pomaklar, günümüzde de “Bizler Türküz, fakat Pomakça konuşuyoruz” diyebiliyorlar.⁴²

Pomakların önemli bir bölümü, Müslüman Bulgarlar oldukları iddiasına şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre Bulgar olmak, aynı zamanda Ortodoks Hristiyan veya ateist olmakla eş değer bir durumdur.⁴³

Bazı Pomak yazarlar, kökenlerinin Traklara dayandığını, Slavlaşmamak ve Bizanslılar tarafından asimile edilmemek için İslamlaştıkları iddiasını ileri sürmüşlerdir. Bu iddialara ek olarak Pomakların, Hz. Muhammed tarafından Balkanlara İslam mesajını iletmek üzere gönderilen Arapların torunları oldukları teorisini ortaya atanlar da bulunmaktadır. Arap vakıflarının, Bulgaristan’daki faaliyetleri sonucu Pomaklar arasında Arap kültürü de kabul görmeye başlamıştır. Orta Rodoplar’daki Smolyan ilinde, Vahhabiliğin yaygınlaştığı görülmektedir. Bölgede yaşayan genç nüfus içerisinde, kendilerini Arap ya da sadece Pomak olarak tanımlayan kişilere rastlanmaktadır. Bu gruplar, ayrı bir Pomak müftülüğü kurulmasını talep etmektedirler.⁴⁴

Pomakların kökeninin Araplara dayandığını iddia eden görüşten biraz farklı olarak, Osmanlı Devleti Balkanlara yerleşmeden önce bölgeye gelen Araplar vasıtasıyla Pomakların İslamlaştığını iddia edenler de bulunmaktadır. Bir Pomak, kendisiyle ilgili yapılan söyleşide bu görüşü şu şekilde açıklamıştır: “*Soru: Türkler Bulgaristan’a geldiklerinde, Pomaklar hali hazırda İslam’ı kabul etmişlerdi. Bu doğru mu? Cevap: Evet hali hazırda Müslüman idiler. Diğerleri (Türkler) dili (Türkçe) getirdiler.*”⁴⁵

⁴² Cengiz Haksöz, “The Making Of The Rhodopean Borders and Construction Of The Pomak Identities In The Balkans”, *International Crimes and History: Annual International Law and History Journal*, Sayı 17 (2016), http://www.researchgate.net/publication/318505969_The_Making_of_the_Rhodopean_Borders_and_Construction_of_the_Pomak_Identities_in_the_Balkans_2016 (Erişim: 22 Mayıs 2018), s. 32-33

⁴³ Ali Kusat, “The Influence of Minority Feelings on the Formation of Religious Concept and Individual Identity: The Case of Bulgarian Muslims”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, C. 21, Sayı. 2, (2001), s. 368; Ahmet Günşen, “Pomaks As A Balkan Community and Evidence Of Turkishness In Their Perceptions Of Identity”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 2, Sayı. 1, (2013), s. 51

⁴⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 65-67

⁴⁵ Yulian Konstantinov, “Strategies for Sustaining a Vulnerable Identity: The Case of the Bulgarian Pomaks”, *Muslim Identity and the Balkan State*, ed. Hugh Poulton ve Suha Taji-Farouki, Londra: Hurst & Company, 1997, s. 38

Pomak toplumu içerisinde, özellikle yaşlılar Türk oldukları iddiasını dile getirmektedirler. Bu kişilerin iddialarına göre Pomaklar, Osmanlı Devleti Balkanlar'a gelmeden önce Rodoplara yerleşmiş olan Türklerin torunlarıdır.⁴⁶ Kendilerini Türk olarak tanımlayan Pomaklara Türkçe konuşmadıkları hatırlatıldığında ise, dinin dilden daha önemli bir faktör olduğunu ve Müslümanlar arasında ayırım yapılamayacağını ifade etmektedirler.⁴⁷ Bazı kişiler, Türkçe'nin kendilerine zorla unutturulduğu iddiasını şu şekilde dile getirmişlerdir:

*“1912 yılında Bulgar papazları bizlere dilimizi ve isimlerimizi unutturdu, fakat biz dinimizden vazgeçmedik. Bulgarlar, bu durumu değiştirmeyi birçok kez denediler, fakat hiçbir zaman başaramadılar.”*⁴⁸

Bulgaristan'daki Pomakların yaşadıkları bölgedeki etnik yapıya göre kimlik tanımlarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı Doğu Rodoplar bölgesindeki Pomaklar, kendilerini Bulgar olarak görme eğilimi içerisindedirler. Batı Rodoplar'da ise durum farklıdır. Bu bölgede çok az sayıda Türk yaşamaktadır ve burada Bulgar ve Makedonlarla birlikte yaşayan Pomaklar kendilerini Türk olarak tanımlarlar ve bir kısmı Türkçe konuşabilmektedir.⁴⁹ Özellikle Batı Rodoplar'daki Gotse Delçev ve Yakoruda bölgesinde kendisini Türk olarak kabul eden kişi sayısı oldukça yüksektir. Bu bölge, Rodina'nın faaliyetlerinin hiç etkili olmadığı, 1970'li yıllarda asimilasyon kampanyasının acımasızca yürütüldüğü ve aşırı milliyetçi çetelerin, özellikle Balkan Savaşları sırasında büyük katliamlar yaptığı bir bölgedir.⁵⁰

Orta Rodoplar'daki Smolyan ili ve çevresinde, Rodina Derneği oldukça etkili olmuş ve burada asimilasyon faaliyetlerinin kalıcı etkileri olmuştur. Bu bölgede yaşayan Pomakların bir kısmı, 1989 yılında geçmiş dönemlerde kendilerine zorla verilen isimleri değiştirmemeyi tercih etmiştir.⁵¹

⁴⁶ Karagiannis, “The Pomaks”, s. 151

⁴⁷ Eminov, *Turkish and Other*, s. 109

⁴⁸ Eminov, *Turkish and Other*, s. 111

⁴⁹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 70-71

⁵⁰ Maria Todorova, “Identity (Trans)formation among Bulgarian Muslims”, *The Myth of “Ethnic Conflict”: Politics, Economics, and “Cultural” Violence*, ed. Beverly Crawford ve Ronnie D. Lipschutz, Berkeley: University Of California Intl, (1998), s. 489-490

⁵¹ Todorova, “Identity (Trans)formation”, s. 483

Rodoplar bölgesinde kimlik tanımlamaları arasında farklılıkların oluşumunda, Bulgaristan'ın dış güvenliğini sağlamak amacıyla uyguladığı politikanın etkisinin bulunduğu görülmektedir. Türkiye ve NATO'ya karşı sınır güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Bulgaristan, Doğu Rodoplar'daki Pomakları kendine yakın tutarak, onları Türklerden ayrıştırma stratejisini izlemiştir.⁵²

Pomakları Türk-Bulgar tartışmasının dışında tutarak ayrı bir topluluk olarak tanımlama eğilimini bir Pomak şu şekilde ifade etmiştir :

*“Bilirsiniz biz Pomaklarız. Biz İslamlaştırılmış Hristiyanlardan mı gelmekteyiz veya hep Müslüman mıydık bilmiyorum. Kesin olan tek bir şey var, o da bizlerin Pomak olduğudur.”*⁵³

1993 yılında Bulgar Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, Pomaklar içerisinde 70.251 kişi kendilerini Bulgar, 63.595 kişi Bulgar-Müslüman, 25.540 kişi ise Türk olarak görmekteydiler.⁵⁴ Sekiz yıl sonra Mart 2001'de yapılan nüfus sayımında ise 83,000 kişi kendini Bulgar-Müslüman olarak tanımlamıştır. Bu rakam, o dönemdeki Bulgaristan nüfusunun %1,2'lik bir kesimini oluşturmaktaydı.⁵⁵

1.5. Asimilasyon Faaliyetlerinin Pomak Toplumu Üzerindeki Etkileri

Balkan Savaşları sırasında, Pomakların kimliğine ve kültürüne yönelik ilk ciddi saldırı gerçekleştirilmiştir. İkinci Balkan Savaşı'nın ardından, Pomak kadınları tekrar geleneksel kıyafetlerini giyebilme fırsatı ellerine geçtiğinde Bulgar gözlemciler göre, *“Türk egemenliğindeki dönemden yüz kat daha fazla örtünmeye”* başlamışlardır.⁵⁶ Balkan Savaşları sonrasında Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin durdurulmasıyla birlikte ortaya çıkan durumu papaz Atanas Zlatkov şöyle anlatmıştır: *“Yeni vaftiz edilmiş*

⁵² Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 70

⁵³ Fatme Myuhtar-May, *Identity, Nationalism, and Cultural Heritage under Siege*, Leiden: Brill, 2014, s. 107

⁵⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 38

⁵⁵ Elena Marushiakova ve Vesselin Popov, “Muslim Minorities in Bulgaria”, *Migration and Political Intervention: Diasporas in Transition Countries*, ed. Jochen Blaschke, Berlin: Parabolis, 2004, s. 53

⁵⁶ Mary Neuburger, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, New York: Cornell University Press, 2004, s. 124

Pomaklar, 1 Mayıs'taki sosyalistler gibi dün sokaklarda ve kafelerde başörtüleri ve fesleriyle gösteriş yaptılar."⁵⁷

İbadethanelere yapılan saldırılara karşı Pomakların teslim olmadıkları ve yaşadıkları bölgelerde camileri var etme çabası içerisinde oldukları görülmektedir. 1899 doğumlu Emin Asanov Mehmedaliyev, bütün asimilasyon süreçlerine tanıklık etmiş bir kişi olarak, asimilasyon faaliyetlerine ve saldırılara karşı ortaya koydukları tavrı şu şekilde anlatıyor:

*Hristiyanlaştırmak için bizi camiye toplamışlardı. Yıkıtları minare boydan boya, giriş kapısının önünde yatıyordu. O yüzden minareyi dolaşmamız icap ediyordu, çünkü bize bir mevtanın üzerinden adımlayıp geçmenin günah olduğunu öğretmişlerdir. Fakat Söğütçük Minaresi benim aklımda hep öyle gencecik, dipdiri kaldı çünkü 1915 senesinde yerine yenisini yükselttik. 1980'de komünistler onu da yıktılar, o yüzden eski temellerinin üzerinde bembeyaz bedeniyle yenisini kaldırmış olduk.*⁵⁸

1932 doğumlu Zejnepa (Zeynep) isimli bir Pomak'ın ismi Zarnica olarak değiştirilmiş, fakat Zejnepa, "Ben bu ismi asla kullanmadım, kalbim el vermedi. Bu isim bana yabancıydı" diyerek kendisine zorla dayatılan ismi kullanmayı reddettiğini ifade etmiştir.⁵⁹

Yaşar Nabi Nayır, 1936 yılında yazdığı Balkanlar ve Türklük isimli eserinde, o tarihlerde Bulgarlık ve Türklük arasında tercih yapmak durumunda kaldıkları takdirde, Pomakların yüzde doksan dokuzunun Türklük lehinde oy kullanacağını belirtmiştir.⁶⁰

Komünist rejim döneminde uygulanan yasaklar nedeniyle Pomaklar, şehirlerde kendilerine zorla verilen Bulgar isimlerini kullanırken, kendi mahallelerinde Müslüman isimlerini kullanmaya devam etmişlerdir. Yeni doğan çocuklara Bulgar isimlerinin yanında, gizlice Müslüman isimlerinin

⁵⁷ Neuburger, The Orient, s. 93

⁵⁸ Salih Bozov, *İsimleri Uğruna*, çev. İsmail Çavuş, İstanbul: Sultangazi Belediyesi, 2010, s. 91

⁵⁹ Elka Agoston-Nikolova, "Hybrid Identities: The Pomak Community of Breznitza (Southwest Bulgaria) in Search of Genealogy", *Fabula*, C. 1/2, Sayı 42 (2001), ss. 111

⁶⁰ Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük 2*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999, s. 49-50

verilmesi yaygın şekilde uygulanan bir metottu.⁶¹ Yasaklara rağmen bazıları evlerinde Kur'an okumaya ve ibadetlerini yerine getirmeye devam etmişlerdir.⁶²

Kültürel Devrim adı altında ateizm, vatanseverlik gibi kavramların Pomaklar içinde yaygınlaştırılması amacıyla, kolektifleştirme, kıyafetlerin ve özel hayatlarındaki bazı alışkanlıkların modernleştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır.⁶³

Asimilasyon faaliyetlerinin, etnik aidiyet tanımlamalarına tesirini net olarak ortaya koymak mümkün olmasa da, Sosyalist rejim sonrasında, Bulgaristan'daki Müslüman azınlığa eski isimlerini geri alma hakkı verildiğinde nasıl bir tutum belirlediklerini tespit etmek amacıyla, 1990 yılında Hadjiyska bölgesinde yaşayan Pomaklar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, % 46,7'sinin Müslüman-Türk isimlerini geri aldığı, % 14,3'ünün Bulgaristan Devleti tarafından verilen Bulgar isimlerini değiştirmedikleri, %39,2'sinin ise hem Türk, hem Bulgar isimlerini kullandıkları görülmektedir.⁶⁴

Mart 1992'de yapılan araştırmalarda, Müslümanların %20'sinin düzenli olarak camilere Cuma namazını kılmak üzere gittikleri ifade edilmiştir. Müslüman azınlık içerisinde eğitim düzeyi arttıkça camiye gitme oranı ciddi oranda düştüğü gözlenmiştir.⁶⁵

Asimilasyon faaliyetlerini destekleyen ve Bulgar kimliğini benimseyen ağırlıklı olarak şehirlerde yaşayan grup, genellikle Hak ve Özgürlük Partisi haricindeki diğer siyasi partiler içerisinde Pomakları temsil etmek üzere görev almaktadırlar.⁶⁶

Özetle, 1912 yılından 1970 yılına kadar geçen süreçte Pomak toplumunun asimilasyon faaliyetlerine karşı kimliklerini ve kültürlerini korumakta oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Fakat diğer dönemlere

⁶¹ Karagiannis, "The Pomaks", s. 147

⁶² Abdurrahim Dede, "Rodoplar'dan Selam", *Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı*, der. Abdurrahim Dede, İstanbul: Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk Kültür Derneği yayınları, 1985, s. 32

⁶³ Neuburger, *The Orient Within*, s. 74-75

⁶⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 67-68

⁶⁵ Eminov, *Turkish and Other*, s. 67

⁶⁶ Karagiannis, "The Pomaks", s. 150

kıyasla, Komünist rejim dönemindeki asimilasyon faaliyetlerinin, Pomakların kimlik tanımlamaları üzerinde bazı kalıcı tesirler yaptığı da bir gerçektir.

1.6. Pomakların Geçmişine Yönelik İleri Sürülen Görüşler

Paul Lucas isimli Fransız bir seyyah, 1706'da Rodoplar bölgesine, günümüzde Smolyan adı verilen Paşmaklı'ya uğramıştır. Lucas, burada yaşayan Müslümanlarla ilgili olarak şu gözlemi yapmıştır: “ *Bu kasabada sadece Türkler yaşamakta, fakat kendi dillerini konuşmuyorlar. Bulgarca ve Yunanca ile karışmış, bozuk bir Slav lehçesiyle konuşmaktalar.*”⁶⁷ Pomak tabirine dair ilk analizi, 1876 yılında Felix Kanitz yapmıştır.⁶⁸ Kanits, Pomakların Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki fetihlerine yardım ettikleri gerçeğine dayandırılarak, bu tabirin Slavca'da “yardımcı”, “yardım eden” anlamlarına gelen, “Pomaga”, “Pomagaec” kelimelerinden türetildiğini iddia etmiştir.⁶⁹

Pomaklar, buldukları bölgelere göre farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Balkanların bazı bölgelerinde Pomaklar için “Ahryani”, “Torbeşi”, “Poturnatsi” gibi tabirler kullanılmaktadır. Bulgaristan'da ise “Balgromohammedani”, “Balgari-Müsülmani” veya “İslamizrani Balgari” tabirleri kullanılmaktadır. Bulgaristan'da yaşayan Pomakları tanımlamak adına kullanılan bu tabirler, onların “Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” olduğu iddiasına paralel olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁰

Pomak kelimesinin Poturnyatsi (Türkleşmiş) kelimesinden türetilmiş olabileceğine dair iddialar da mevcuttur. Slav dillerinde sonradan Müslüman olan kişiler için kullanılan “ Poturnak, Poturçen ve Poturçi” gibi tabirler “Türk olmuş kişi” anlamına gelmekteydi. Balkanlar'da Müslüman olmak ile Türk olmak arasında herhangi bir fark görülmediğinden, sonradan Müslüman olan kişiler için bu tarz tabirler kullanılmıştır.⁷¹

⁶⁷ Georgieva, “Pomaks: Muslim”, s. 304

⁶⁸ Büşranur Tarakcı, “Nerede-Nasıl: Pomaklar Üzerine” , *Yeni Türkiye Dergisi*, C. 8, Sayı. 70 (2015), s. 5685

⁶⁹ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 9

⁷⁰ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 79-80

⁷¹ Aşkın Koyuncu, “Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)”, *OTAM*, C. 33, Sayı. 33, (2013) , s. 143

Bulgar araştırmacılar, Pomaklara yönelik araştırmalarında halk müziğinde zorla İslamlaştırmanın izlerine rastlandığını iddia etmişlerdir. Bu görüşe göre, Bulgarca'daki “acı çekmek” manasına gelen “matchia se” kelimesinden, Pomak tabirinin türetildiğini ileri sürmüşlerdir. Daha sonraki süreçte Bulgarlar, ayrıştırıcı olduğunu ileri sürerek Pomak tabirini kullanmayı bırakarak, yerine “Bulgar Muhammediler” tabirini kullanmaya başlamışlardır.⁷²

Osmanlı Devleti arşivlerinde, 93 Harbi sonrası duruma ilişkin kaleme alınan raporlarda, Pomaklarla ilgili bazı ifadelere yer verildiğini görüyoruz. 7 Ekim 1880 tarihli bir lahiyada, Pomaklara dair şu ifadeler kullanılmıştır:

*Şöyle ki evvela buraların ahalisi, yani Pomaklar din-i mübin-i Muhammed ile mütedeyyin iseler de Bulgar lisaniyla tekellüm eder ve hele taife-i nisa ve çocukları asla Türkçe bilmezler. Bunun için içlerinde Türkçe okur ve yazar âdeme nadiren tesadiif olunur.*⁷³

Ülkemizdeki bazı tarihçilerin Pomaklara yönelik tezi ise, onların 1034 yılında Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen Kuman-Kıpçak Türkleri'nin torunları olduğudur. Kuman-Kıpçak Türkleri, 11. yüzyılda günümüzde de Pomakların yoğunlukta olduğu Rodoplar, Batı Trakya, Pirin ve Vardar Makedonyası'na yerleşmişlerdir.⁷⁴ Hollandalı tarihçi, Machiel Kiel, benzer bir iddiayla Meriç havzasında yaşayan ve bölgeye Bizanslılar tarafından yerleştirilen Peçenek Türkleriyle, aynı dili konuşan Osmanlıların bölgeye gelmesinin ardından kurulan ortaklığın temelindeki faktörlerden birisinin, iki topluluk arasındaki dil birliği olduğuna işaret etmiştir.⁷⁵

Pomakların Türk olduğu iddiasına, Pomakça ile ilgili yapılan bazı tespitler de kaynaklık etmiştir. Buna göre Pomakça'nın, % 30'u Ukrayna Slavcası, % 25'i Kuman-Kıpçakça, % 20'si Oğuz Türkçesi, % 15'i Nogayca, % 10'u Arapça kelimelerden oluştuğu ve dil bilimsel açıdan

⁷² Dia Agnostou, “National interpretations in Bulgarian writings on the Pomaks from the communist period through the present”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, C. 7, Sayı 1, (2005), s. 60

⁷³ BOA, Yıldız Perakende - Askerî Maruzât Evrakı (Y. PRK. ASK), 4/44, (3 Zilkade 1297/ 7 Ekim 1880)

⁷⁴ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 8

⁷⁵ Ayşe Kayapınar, “Bulgar Tarihçilerinin Komplo Teorilerinden Örnekler ve Bunlar Bulgaristan'daki Türk Azınlığına Etkileri”, *89 Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalihoglu Mehmet Hacısalihoglu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 105

değerlendirildiğinde fonetik, diksiyon gibi yönleriyle de Bulgarca'dan tamamen ayrıldığı iddia edilmiştir.⁷⁶ Bunlara ek olarak, fizyonomik açıdan Pomakların, Bulgarlardan daha farklı özelliklere sahip oldukları belirtilmektedir. Bulgarlar, “mongolid” bir görünüme sahipken, Pomakların sarışın, mavi gözlü bir yapıya sahip oldukları tespiti de, iddialara kaynak teşkil etmektedir.⁷⁷

Bulgarların, Pomaklara yönelik iddiaları ise 18. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Önemli bir Bulgar milliyetçisi Paisiy Hilendarski, 1762 tarihli Slav-Bulgar Tarihi adlı eserinde, Bulgaristan'da yaşayan “Müslüman Slavların” varlığından söz etmektedir.⁷⁸ 19. Yüzyılda Bulgar ulusçuluk fikrinin önemli temsilcilerinden olan tüccar Vassil Aprilov, 1841 yılında Odessa'da yayınlanan Denitsa na novobilgarskoto obrazovanie gazetesinde şu ifadelere yer vermiştir:

*İslam dinine mensup Bulgarlar... Aile içerisinde ve diğer Bulgarlarla, Bulgarca konuşurlar, Yunanlılar ve Türklerle ise Türkçe konuşurlar. İsimleri de aynı zamanda Türk ismidir. Bulgarlar bu Türkleşmiş topluluğa Pomaklar der, bu kelimenin anlamı hâlihazırda bulunmuş değildir.*⁷⁹

Öne sürülen bir diğer görüş ise, Pomakların kökeninin, Bogomillere ve eski Trakya halklarına uzandığı iddiasıdır.⁸⁰ Halil İncılık, Pomakların Osmanlı Devleti'nin bölgeye gelişiyle birlikte İslamiyeti kabul eden bir Balkan kavmi olarak tanımlamıştır.⁸¹

Çek asıllı Bulgar Türkolog Jireçek, Pomakların dini inanç açısından Ortaçağ'da Balkanlar da oldukça yaygın bir hareket olan heterodox Hristiyan tarikatlarından Bogomilizm'e mensup olduklarını iddia etmiştir. Hristiyanlık açısından “heretik” kabul edilen bu tarikatın mensupları, inançları sebebiyle baskı altında kalmışlardır. Anadolu'dan gelen kolonizatör Türk dervişlerinin bu toplulukla kurdukları sağlıklı diyalogun,

⁷⁶ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 8-9; Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 32

⁷⁷ Rodop-Tuna, *Rodop – Bulgaristan Türklüğü*, s. 28

⁷⁸ Nesrin Sipahi Kıratlı, “Bulgaristan'da Müslüman Pomaklar”, *Balkanlarda İslam: Miadı Dolmayan Umud*, ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Ankara: Tika Yayınları, (2016) s. 544

⁷⁹ Todorova, “Identity (Trans)formation”, s. 480

⁸⁰ Asan Ristemov, “Pomakların Menşei Problemi”, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Sayı. 1, (2012), s. 23

⁸¹ Ristemov, “Pomakların Menşei Problemi”, s. 21-22

Sufizm ve Bogomilizm arasındaki bir takım benzerliklerin, Bogomillerin İslamlaşmasına katkıda bulunduğu belirtilmektedir.⁸²

Balkanlar'daki ülkelerin tamamının Pomaklara yönelik çeşitli iddiaları bulunmaktadır. Makedonya, Sırbistan, Yunanistan ve Arnavutluk'un, Pomakların kendi milletlerine ait olduğunu ileri süren tezleri bulunmaktadır. Bu iddiaların tamamına yer vermek mümkün değildir. Bulgarların iddialarına ise ayrı olarak çalışmamın ikinci bölümündeki, "Pomakların Zorla İslamlaştırılmış Bulgarlar Olduğu İddiası" bölümünde yer verdim.

1.7. Pomakların İslamlaşması ile İlgili Öne Sürülen İddialar

Batı Rodoplar'da, İslamlaşma'nın başlangıcının 15. yüzyılın ortalarına dayandığı iddia edilmektedir. Buna göre Yörük ve Türkmenlerin bölgeye yerleşmesinden yaklaşık seksen yıl sonra, yerli halk içerisinde İslamlaşma eğiliminin başladığı ön görülmektedir. Pirin Makedonyası bölgesinde yer alan Kornitsa, Breznitsa, Lijnitsa kasabalarında ve Rodoplar'daki Ribново, Osikovo ve Bukovo kasabalarında, 1478 yılına ait belgelerde İslamlaşma'ya dair herhangi bir kanıt rastlanmamaktadır.⁸³ Nitekim Kuzey Bulgaristan'daki Lofça iline ait kayıtlarda, 1479 yılında sadece dört tane müslüman hanenin olduğu görülmektedir.⁸⁴

Daha sonraki süreçte, 1516, 1545, 1579 yıllarına ait Lofça tahrir defterlerinde İslam'a geçişin giderek ivme kazandığı görülmektedir.⁸⁵ İslamiyet'i kabul eden bu kişilerin anadilinin Bulgarca olduğu kesinlik arz etmektedir. O dönemlerde "Pomak" tabiri kullanılmadığı için, belgelerde bu kişiler için "Müslim" tabiri kullanılmıştır.⁸⁶ Lofça tahrir defterlerinde sıklıkla "veled-i Abdullah" ibaresi kullanılmıştır. Bu şekilde kaydedilmiş olan kişilerin, o dönemde İslamiyet'i yeni kabul ettikleri belirtilmektedir.⁸⁷

⁸² Sabri Dzhuvalekov, *Pomakların Dini Yaşamı*(Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 294493), s. 10

⁸³ Koyuncu, "Balkan Savaşları", s. 153-154

⁸⁴ Kemal Gözler, "XV ve XVI'ncı Asırlarda Lofça Pomak Köylerinin İlk Müslüman Sakinleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. 3, 2002, s. 1411

⁸⁵ Gözler, "XV ve XVI'ncı", s. 1408

⁸⁶ Gözler, "XV ve XVI'ncı", s. 1406

⁸⁷ Gözler, "XV ve XVI'ncı", s. 1405

Rodoplar bölgesindeki Teplen kasabasında, 1499-1502 tahrirlerinde İslamlaşma'nın başladığı görülmektedir. Büyük bir İslamlaşma eğilimi olarak kabul edilmese de kayıtlarda Ali veledi Vladislav, Bahadır veledi Georgi gibi yeni Müslüman olmuş kişilerin varlığı tespit edilebilmektedir.⁸⁸

16. yüzyılda Rodoplar bölgesinde İslamlaşma eğilimi giderek kuvvetlenmiştir.⁸⁹

18. yüzyılın başlarında, Nevrokop ilindeki 130 köyden 80'i Müslüman köyüdü. Geri kalan köylerde ise, Hristiyan ve Müslümanlar birlikte yaşamaktaydılar. İslamlaşma'nın 1460'lı yıllarda başlayarak, 1720'li yıllara kadar devam ettiğini söylemek mümkündür.⁹⁰

15. yüzyıldan, 18. yüzyılın başına kadar süren, İslam'a geçişin topluca ve zorlamayla değil, bireysel, barışçıl ve kademeli bir biçimde gerçekleştiği tespit edilmektedir.⁹¹

Evgeniy Raduşev gibi bazı Bulgar tarihçiler tarafından da Pomakların İslamlaşması'nın, sosyo-ekonomik koşulların da etkisiyle, uzun bir süreç içerisinde gerçekleştiği belirtilmektedir.⁹² İslamiyeti gönüllü olarak kabul etmelerine sebep olan sosyo-ekonomik gerekçeleri Galina Stefanova-Evstatieva, devşirme sistemi, cizye vergisi gibi faktörlerden, yani daha genel manada gayrimüslim hukukuna tabi olmaktan kaçınma çabası olarak nitelemiştir.⁹³

⁸⁸ Koyuncu, "Balkan Savaşları", s. 154

⁸⁹ Phokion P. Kotzageorgis, "Conversion to Islam in Ottoman Rural Societies in the Balkans: The Cases of Vallahades and Pomaks", *Ottoman Rural Societies and Economies: Halyon Days in Crete VIII*, ed. Elias Kolovos, Rethymno: Crete University Press, 2015, s. 154

⁹⁰ Koyuncu, "Balkan Savaşları", s. 154

⁹¹ Kotzageorgis, "Conversion to Islam", s. 147-149

⁹² Ristemov, "Pomakların Menşei Problemi", s. 21

⁹³ Galina Stefanova-Evstatieva, "Public Expression and Private Confession: Crypto-Christianity Among The Bulgarian Muslims(Pomaks) In The Central Rhodope Region", *Continuity and Change In The Realms Of Islam*, ed. K. D'Hulster ve J. Van Steenbergen, Leuven: Peeters Publishers, 2008, s. 590

2. BÖLÜM

BULGARLAŞTIRMA PROJESİNİN ALTYAPISINI OLUŞTURAN UNSURLAR

2.1. Bulgarların Pomaklara Bakış Açısı

Bazı Bulgar yazarlar, Pomaklara karşı geliştirilen tutumu “*sürüden ayrılan ve bulunması gereken kayıp koyun muamelesi*” olarak nitelemiştir.⁹⁴ Bulgaristan Devleti'nin Pomaklara yönelik tanımlamasıyla, Pomakların kendi aidiyet tanımlamaları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Topulukların kendi inisiyatifinde olması gereken kimlik tanımlamasının, fazlaca dış müdahaleye uğraması, bu durumun kültürel boyutu aşarak siyasi bir mesele haline geldiğinin göstergesidir.⁹⁵

Bulgarların ülkedeki Müslüman azınlığa bakış açısını tespit etmek için yapılan anket çalışmasında, bir Bulgar kendisine Müslüman azınlıkla ilgili sorulan soruya şu şekilde cevap vermiştir:

*Onları sevmiyorum veya kabullenmiyorum değil... Sadece onları görmek istemiyorum, onlar kendi yerlerinde yaşamlarını sorunsuz bir şekilde devam ettirsinler, ama ben onları görmeyeyim, bana bulaşmasınlar, benim işime karışmasınlar.*⁹⁶

Gotse Delçev'deki bir Bulgar taksici, Pomaklarla ilgili olarak, “*Önceleri onları nasıl bastıracağımızı bilirdik, fakat şimdi...*” diyerek Bulgar toplumunun bilinçaltında yatan tutumu göz önüne sermiştir.⁹⁷

Bulgaristan'da Komünist rejim döneminde yapılan çalışmalarda Pomaklar'ın durumunun tespitine ve çözümüne yönelik görüşler, resmi yayın organlarından biri olan Filososfska Misul'da şu şekilde dile getirilmiştir:

⁹⁴ Mila Mancheva, “Image and Policy: the case of Turks and Pomaks in inter-war Bulgaria, 1918–44”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, C. 12, Sayı. 3, 2001, s. 360

⁹⁵ Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler*, s.24

⁹⁶ Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler*, s. 41

⁹⁷ Agoston-Nikolova, “Hybrid Identities”, s. 114

İslam'ın Rodop'taki köklerinin İslamleştirilmiş Bulgarların öteden beri yaşadıkları tecrit ve maruz kaldıkları ayrımcılıkla birlikte tasviyesi, onların ruhlarındaki yaraların ve travmaların iyileştirilmesi, Türk feodallerinin başlattığı ve Bulgar burjuvazisinin şiddetlendirdiği bölücülüğün tasviyesi, yüzyıllardır köreltilen ve gizlenen Bulgar bilincinin özgürleştirilmesi ve onların Bulgar sosyalist ulusuna katılmalarının hızlandırılması, amaçlanmıştır... Rodop'daki kültür devriminin yeni aşaması, hayat tarzına ve İslam'ın aile ilişkileri alanından çıkarılmasına daha aktif bir müdahaleyi gerektiriyor.⁹⁸

Rodop'da ateizm uğruna verilen mücadelenin karakteristik bir özelliği, sadece İslam'a karşı mücadele etmekle kalmaması, aynı zamanda, Bulgar ulusu uğruna, yeni bir bilincin, hayat tarzının, adetlerin ve geleneklerin gelişmesi uğruna verilen mücadeleye bağlanıyor olmasıdır. Bu durum, birikmiş İslam-Türk etkisinin temizlenmesini gerektirir.⁹⁹

Bulgaristan basınında, Müslümanlara karşı uygulanan asimilasyon faaliyetleriyle onlara birinci sınıf vatandaş olma imkânı verildiği, dolayısıyla Müslüman azınlığa büyük bir iyilik yapıldığı algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁰

Bulgaristan'daki Türk azınlık içerisinde de 2. Dünya Savaşı sonrasında gelişen etnik bilinç sebebiyle, Türkçe konuşmayan Pomak azınlığı aşağı veya farklı görme eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Müslüman-Türk azınlık içerisindeki bu iki unsurun birbirleri arasındaki evliliklerin sosyalist rejim döneminde çok fazla olmadığı söylenebilir. Maria Todorova, Bulgarlar ve Türklerin, Pomaklara karşı olumsuz tutumunu, dağlık bölgelerde ve vadilerde yaşayan topluluklar arasındaki coğrafi koşul farklılıklarının, yaşam tarzlarına da yansımaları neticesinde oluşan uyumsuzluklara bağlamaktadır.¹⁰¹

Pomaklara yönelik ayrımcı politika hayatın her alanında kendini göstermiştir. Müslüman-Türk azınlığa mensup kişiler, resmi kuruluşlarda üst dereceli kadrolara getirilmemişlerdir. Genellikle ağır işçi olarak

⁹⁸ Poulton, *Balkanlar*, s. 151

⁹⁹ Poulton, *Balkanlar*, s. 152

¹⁰⁰ Poulton, *Balkanlar*, s. 154

¹⁰¹ Todorova, "Identity (Trans)formation", s. 479

çalıştırılmışlardır.¹⁰² Müslüman azınlığa mensup kişiler, zorunlu askerlik görevlerini “İnşaat Birlikleri” adı verilen üniteler içerisinde yapmışlardır. Burada çeşitli görev gruplarına ayrılarak, madenlerde, karayolu ve tren yolları yapımında, devlet binaları veya devlet görevlilerinin yaşaması için yapılan evlerin inşaatlarında çalıştırılmışlardır. Bu birliklere, Müslüman azınlık mensuplarıyla birlikte, mental ve fiziksel açıdan askerliğe yeterli görülmeyenler ve adli, politik suç kaydı olanlar alınmıştır.¹⁰³ İşçi birliklerinde yapılan zorunlu askerlik görevi üç yıl iken, daha sonraki yıllarda bu süre iki yıla düşürülmüştür. Müslüman-Türk azınlık, “güvenilmezlik” sebebiyle silahlıta alınmamış ve ucuz işgücü muamelesi görmüştür. Bu birliklerde öğrendikleri meslekleri sayesinde Müslüman gençler, daha sonra çalışacakları meslek gruplarında uzmanlaştırılmaktaydılar.¹⁰⁴ 1951-1953 yılları arasında İnşaat Birliklerinde askerliğini yapmış olan Ramadan Runtov, askerlik görevini yerine getirirken tanık olduğu ayrımcılığı şöyle anlatıyor:

Kışlada Türklere silah vermezlerdi, inşaatlarda, yol, kanal işlerinde çalıştırılırlardı. Ben askerliğimi yaparken, zaman içerisinde eğitim subay yardımcısı oldum. Askerliğimin üçüncü yılında, Sofya'nın çevresindeki dağlarda gece gündüz çalıştırılan Türk askerlerini yanımıza getirdiler. Odadaki 36 Türk askerini getiren tanımadığım bir Yüzbaşı ve Binbaşı Şişkov mektubu çıkardı ve bana uzatarak şöyle dedi: “Bak Onbaşı, bu mektupta ne yapacağın yazıyor, fakat ben yine de sana söyleyeyim. Bu gelen 36 kişi var ya Türk'tür, zamanında bunlar bizi 500 sene ezdiler. Bu yüzden sen de onların suyunu çıkaracaksın” dedi. Getirilen 36 tane acemi Türk askeri ben teslim aldım. Çocuklar çok korkmuş, onları gece gündüz çalıştırıp dövmüşler. Geceleri uykudan uyandırıp taş kırdırtmışlar.¹⁰⁵

1974 yılında kapatılmış olan, Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nün bir dönem Başkanlığını yapan Prof. Dr. S.D. ve yardımcısı Gagauz Türk'ü olan Doç. Dr. E.B. Komünist rejimin yönetiminin, Müslüman-Türk azınlığa ve İslamiyet'e yönelik tutumuyla ilgili tespitlerde bulunmuşlardır. Rejime

¹⁰² Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu?* İstanbul: İleri Sanat Matbaası, 1976, s. 21

¹⁰³ Konstantinov, “Strategies for Sustaining” s. 45-46

¹⁰⁴ Konstantinov, “Nation-State”, s. 84

¹⁰⁵ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

göre, etnik köken ayrımı yapılmaksızın herkes Bulgar idi ve bu yüzden azınlıklar yok sayılmaktaydılar. Din ise, “afyon” görevi gördüğü için ortadan kaldırılması gereken bir unsur olarak kabul edilmekteydi.¹⁰⁶

2.2. Pomakların Zorla İslamlaştırılmış Bulgarlar Olduğu İddiası ve Bu İddianın Temelini Oluşturan Kaynaklar

Bulgar araştırmacılar ve akademisyenler, Pomakların “Zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” olduklarını ispatlamak adına çeşitli iddialar ortaya atmışlardır. Pomakların, Bulgarca’ya oldukça benzeyen bir dil konuşmaları, geleneklerinde yer alan bir takım adetlerin Hristiyanlık öncesi Bulgar toplumuna ait olduğu tespitlerine dayanarak, İslamiyet’i 17. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin onlara zorla benimsettiğini öne sürmüşlerdir. Pomakların fiziksel açıdan Bulgarlara benzediği, Bulgarca’da eziyet çekmek anlamında kullanılan “maka-mıka” fiilinden Pomak kelimesinin türediği iddiası da zorla İslamlaşma tezini ispatlamak amacıyla öne sürülen argümanlardan diğerlerdir.¹⁰⁷ Bu iddiayı daha da ileri taşıyarak, Pomakların evlerinde İncil bulundurduklarını ve gizlice Hristiyan ibadetleri yaptıklarını öne süren araştırmacılar da olmuştur.¹⁰⁸

Bulgar Bilimler Akademisi tarafından ortaya konan çalışmalar, asimilasyon faaliyetlerine dayanaklık eden iddiaların gerçekliğinin “bilimsel ve objektif” bir zemine dayandığı algısının oluşmasına hizmet etmek için yapılmış, eğitim sistemi, ana akım medya ve popüler edebi eserler aracılığıyla tarihi meseleler, tek seslilikle ortaya konmuştur.¹⁰⁹

Anton Donçev tarafından, 1964 yılında yazılan “Vreme Razdelno” (Ayrılma Zamanı) isimli roman, “Zorla İslamlaştırma” tezinin ön kabulüne dayanarak kaleme alınmıştır. 1987 yılında bu roman sinemaya uyarlanmıştır. Romanın esin kaynağı olan belgeler ise, 1668 yılında Rodoplar’daki Çepino kasabasında yaşandığı iddia edilen zorla İslamlaştırma faaliyetlerini ortaya koyan Metodi Draginov’un kronikleriydi.¹¹⁰

¹⁰⁶ Dede, “Rodoplar’dan Selam”, s. 30-31

¹⁰⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 62

¹⁰⁸ Seren Özcan, *Pomak Kimliği*, Edirne: Ceren Yayıncılık, 2013, s. 42

¹⁰⁹ Konstantinov, “Strategies for Sustaining”, s. 35

¹¹⁰ Kayapınar, “Bulgar Tarihçilerinin”, s. 112

Bu kroniğe göre Çepino Bulgarları, Filibe Piskoposluğuna kilise vergisini ödemedikleri nedeniyle piskopos tarafından, dönemin Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'e şikâyet edilmişlerdir. Bunun üzerine Sultan, Mehmed Paşa'yı bölgedeki Bulgarları cezalandırmak üzere görevlendirmiştir. Mehmed Paşa da komutasındaki orduyla birlikte bahsi geçen bölgede yaşayan Bulgarları zorla Müslümanlaştırmıştır.¹¹¹

Konstantin Jireçek ve Marin Drinov gibi Bulgar tarihçiler, kronoğın dili ve anlatım tarzı incelendiğinde söz edilen tarihe ait olamayacağını belirtmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda, bu belgelerin 19. yüzyıla ait olabileceği ifade edilmektedir. Edebiyat tarihçisi İlya Todorov, bu kroniği ilk kez 1870 yılında yayınlayan Bulgar milliyetçisi Stefan Zahariev tarafından yazılma ihtimalinin kuvvetli olduğunu dile getirmiştir.¹¹² Bu kronikle ilgili diğer bir husus ise, Draginov Kroniğini, Zahariev'den başka kimsenin görmemiş olmasıdır. Bu belgelerde bahsi geçen Çepino bölgesine ait tarihi verilerde de yanlışlıklar göze çarpmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerine göre, Çepino köyleri kronikte iddia edildiği gibi voynuk köyü değil, Sultan Süleyman vakfına ait köylerdi. Bunun yanında kronolojik hatalar ve tutarsızlıklar belgeyi orjinal bir metin olmaktan çıkarmaktadır. Machiel Kiel ve Evgeni Raduşev, Metodi Draginov ismine ne ruhban listelerinde ne de cizye defterlerinde rastlanmadığını, Osmanlı ordusunun bahsedilen tarihlerde Rodoplar bölgesine uğramadığını ortaya koymuşlardır.¹¹³

Rodoplar'da 15. yüzyılda başlayan İslamlaşma, Çepino bölgesinde Fazıl Ahmed Paşa döneminde son aşamasına girmişti ve bu süreç 17. yüzyılın ikinci yarısında da devam etti.¹¹⁴

Metodi Draginov'a ait olduğu iddia edilen kronik üzerinden birçok edebi eser üretilmiş ve üretilen bu edebi eserlerde, bir yandan Pomakların

¹¹¹ Kayapınar, "Bulgar Tarihçilerinin", s. 112

¹¹² Kayapınar, "Bulgar Tarihçilerinin", s. 112

¹¹³ Koyuncu, "Balkan Savaşları", s. 152-153

¹¹⁴ Kotzageorgis, "Conversion to Islam", s. 144

Bulgar kökenli olduğu vurgusu yapılırken, öte yandan topluma “ahlaki-tarihi” mesajlar verilmiştir¹¹⁵

Pomak tarihiyle ilgili efsaneleri, bağımsızlık öncesi dönemde ortaya atan Bulgar aydınları V. Aprilov, G. Rakovski, L. Karavelov iken, bağımsızlıktan sonra bu görevi, C. Popkonstantinov, S. Şişkov ve V. Dechev gibi isimler devralmış ve daha sonra asimilasyon politikasına kaynaklık edecek çalışmaları ortaya koymuşlardır.¹¹⁶ Komünist rejim dönemi tarihçileri Kyril Vassilev, Kristo Kristov ve Vesselin Hadzhinikov eserlerinde Osmanlı Devleti’ni feodal, hoşgörüsüz ve Rodoplar’da yaşayan Bulgarları özellikle 16 ve 18. yüzyıllar arasında zorla İslamlaştırmış bir devlet olarak tanıtmışlardır. Bu çalışmaların bir kısmı sadece Pomaklar üzerine yazılmışken, Petar Petrov bu iddiaları daha da ileri taşıyarak Bulgaristan’daki Türk azınlığın tamamının zorla Müslümanlaştırıldığını, fakat bazılarının Slav dilini ve geleneğini tamamen unuttuklarını söylemiştir.¹¹⁷ Bulgar tarihçi Antonina Zheljaskova, 17. yüzyılda seyyahlara ve gözlemcilere ait eserler incelendiğinde, Bulgarlara yönelik herhangi bir zorla din değiştirme faaliyetlerine değinmemeleri, 19. yüzyılda ortaya atılan sahte belgelerde öne sürülen, Bulgaristan’ın İslamlaştırılması uğruna “kan gölüne” çevrildiği iddiasının gerçekliğini sorgulanır hale getirdiğini söylemiştir. Bu eserler, Yeniden Doğuş sürecinde Bulgarlaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayan bilimsel çalışmaların en önemli kaynakları olarak kullanılmışlardır.¹¹⁸ Pomakların zorla dinlerinin değiştirildiği iddiasını gündeme getiren tarihçiler, bu iddialarını ortaya koyarken Osmanlı arşivlerini taramaktan kaçınmışlardır.¹¹⁹ Zhelyaskova ile aynı fikirde olan bazı Bulgar akademisyenler, Pomakların zorla Müslümanlaştırıldığına dair kanıt olarak sürülen belgelerin 19. ve 20. yüzyılda ortaya çıktığını ve

¹¹⁵ Kemal Karpat, ” Introduction: Bulgarian Way Of Nation Building And The Turkish Minority”, *The Turks Of Bulgaria: the history, culture and political fate of a minority*, ed. Kemal H. Karpat, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1990, s. 7

¹¹⁶ Mancheva, “Image and Policy”, s. 358

¹¹⁷ Agnostou, “ National interpretations”, s. 59-60

¹¹⁸ Ali Eminov, “İslam and Muslims In Bulgaria: A Brief History”, *Islamic Studies*, C. 36, Sayı. 2/3, 1997, s. 215

¹¹⁹ Agnostou, “ National interpretations”, s. 60-61

bunların sahte olduğunu kabul etmektedirler.¹²⁰ Machiel Kiel de, Pomakların 16. ve 17. yüzyılda zorla İslamlaştırıldığı tezinin, ulusal bilinç oluşturmak amacıyla uydurulmuş bazı belgelere dayandırıldığını ifade etmiştir.¹²¹

Öne sürülen tarihi iddiaların dışında, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Bulgar bilimadamları, zorla İslamlaştırma tezini ispatlamak üzere farklı alanlarda çalışmalar hazırlamışlardır. Bulgar etnograf Stoyu Şişkov'un Rus Bilimler Akademisi'nin desteğiyle, Güney Bulgaristan'da araştırmalarda bulunmuş ve bulgularını 19. yüzyılın sonlarıyla, 20. yüzyılın başında yayınlanan eserlerinde ortaya koymuştur. Elde ettiği bulgular neticesinde, Bulgaristan'daki Türklerin Osmanlı Devleti tarafından asimile edildiğini sonucunun ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ayrıca Pomakların konuştukları dilin eski Slavca'nın bozulmamış bir lehçesi olduğunu söylemiştir.¹²² Tarihçi Hristo Hristov, Osmanlı Devleti tarafından asimile edilen Bulgarlara Türkçe konuşurmak için şiddet uygulandığını ve Türkçe konuşmamakta ısrar eden kişilerden bazılarının dillerinin kesildiğini iddia etmiştir.¹²³

Müslüman-Türk azınlığa karşı girişilen saldırıların baş sorumlusu olan Todor Jivkov, Müslüman azınlığın tarihi geçmişine yönelik olarak 28 Aralık 1967 tarihli BKP Merkez Komitesi toplantısında şu ifadeleri kullanmıştır:

*Bulgaristan'daki Türk nüfusun kökeni Türklere dayanmamaktadır, çünkü Türkler ülkeyi köleleştirirken, Bulgaristan'a yerleşmemişlerdir. Tabii istisnalar olabilir. Sadece Türk garnizonları Bulgaristan'a gelmiştir. Yeniçeriler de dâhil olmak üzere onlar, Bulgarları Müslümanlaştırmışlardır. Onların hikâyesi Türkiye'de yaşayan Türk nüfusundan farklıdır. Mesele Bulgar toprakları ve Bulgar toplumuyla ile ilgilidir.*¹²⁴

¹²⁰ Neuburger, *The Orient Within*, s. 21

¹²¹ Agnostou, "National interpretations" s. 68-69

¹²² Mary C. Neuburger, *Shifting Balkan Borders: Muslim Minorities and the Mapping of National Identity in Modern Bulgaria* (Doktora Tezi), University of Washington, Department of Philosophy, Seattle, 1997, Ann Arbor: ProQuest/UMI, (Yayın No. 9807008), s. 60

¹²³ Eminov, *Turkish and Other*, s. 13

¹²⁴ Lyubomir Pozharliev, *Nationalism Revived: The "Revival" Process in Bulgaria Memories of Repression, Everyday Resistance and Neighborhood Relations 1984-1989*(Yüksek Lisans Tezi), Central Europe University, Department Of History, Budapeşte, 2012, s. 34

Jivkov'un söylediklerine paralel olarak Bulgar Bilimler Akademisi, 1970'li yılların ortalarında tekrar devreye sokulmuştur. Bulgar olmayan kültürel unsurların, toplum hayatından tamamen atılması ve ırksal olarak Bulgaristan'da Türk bulunmayışını ispatlamak amacıyla "bilimsel kanıtlar" üretilmeye başlanmıştır. Bu süreci siyasi faaliyetler takip etmiştir. Politbüro Merkez Komitesi tarafından, öne sürülen bu bilimsel çalışmalarla ilgili olarak "*tarihi belgelere göre, Bulgaristan'da sadece Bulgar soyundan gelen Türkler kalmıştır*" ifadeleri kullanılarak, ülkedeki bütün Müslüman azınlığın isimlerinin değiştirilmesi için gerekli olan "bilimsel" altyapının oluşturulduğu işaret edilmiştir.¹²⁵

Bulgaristan'daki resmi yayın organlarından biri olan Otechvestven Front gazetesinde, Ocak 1986'da Bulgar Bilimler Akademisi Morfoloji Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalar yayınlanmıştır. Habere göre Blagoevgrad, Smolyan ve Kırcaali'de 6.000 kişi üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde ülkedeki Müslümanların, zorla İslamlaştırıldığı kesinleşmişti.¹²⁶ Yine aynı Enstitü'nün araştırmalarına göre, Bulgar ulusu ırksal olarak 9-10. Yüzyıllarda şekillenmiş ve bu yapı asla değişmemiştir.¹²⁷

Pomakların Bulgar olduğu iddiasını ispat etme çabası, Sosyalist rejim sonrasındaki dönemlerde de devam etmiştir. 1994 yılında bir grup Pomak'tan alınan kan örnekleri, Üsküp'teki bir laboratuvara gönderilerek Pomakların "safkan Bulgar" olduğu tezi ispat edilmeye çalışılmıştır.¹²⁸

Mithat Paşa'nın 1878'de bir Fransız gazetesinde yayınlanan makalesindeki ifadeleri de asimilasyon için kanıt olarak kullanılmıştır. Bahsi geçen makalede Mithat Paşa şu ifadeleri kullanmıştır:

Öncelikle, böylesine ilgi uyandıran Bulgarlar arasında bir milyondan fazla Müslümanın bulunduğu, akılda tutulmalıdır. Bu Müslümanlar, genel olarak inanıldığı gibi, Asya'dan gelip Bulgaristan'a yerleşmiş değildiler. Bunlar, fetih sırasında ve fethi izleyen yıllarda İslam'a döndürülmüş

¹²⁵ Neuburger, *The Orient Within*, s.73-74

¹²⁶ Poulton, *Balkanlar*, s. 183

¹²⁷ Eminov, *Turkish and Other*, s. 14

¹²⁸ Eminov, *Turkish and Other*, s. 102

*Bulgarların torunlarıdır. Aynı ülkenin, aynı ırkın çocuklarıdır ve aynı kökenden gelirler.*¹²⁹

Bu ifadeler, Ramadan Runtov gibi Türk olduğunu öne süren Pomakların iddialarının geçersiz olduğunu ispat etmek amacıyla sık sık kullanılmıştır.¹³⁰

2.3. Asimilasyon ve Ayrımcılığın Gerekçeleri

Avrupa kökenli ulusalcılık akımları, özellikle 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Romantik Alman ulusalcılık fikrine benzer bir yapı üzerine inşa edilmiş olan Bulgar milliyetçiliği ve bu milliyetçilik üzerinden oluşan ideoloji, Müslüman azınlığa, özellikle Pomaklara karşı izlenen politikanın ve bakış açısının temelini oluşturmuştur.¹³¹ Ortaya çıkan milliyetçi anlayışa paralel olarak, Bulgarca'ya oldukça yakın bir dil konuşan Pomakların, kendilerini Türk görmelerini kabullenmek imkânsız görünmektedir.

Geçmişteki yönetimler, farklı sebeplerle de olsa Pomakları tehdit unsuru kabul etmişlerdir. Komünist Parti yönetimi açısından örnek verilecek olduğunda bu durum, yeni düzene ve fikirlere karşı olabileceği düşünülerek Müslüman-Türk azınlığının, “Türkiye'nin Truva Atı” şeklinde tanımlanmasında kendini göstermektedir.¹³² Bu bakış açısı neticesinde ortaya çıkan güvensizlik, asimilasyonun bir diğer sebebi olmuştur.

Ayrıca ülkedeki Müslüman-Türk azınlığın varlığını tanımanın Bulgaristan'ın bölünmesine sebep olacağı endişesi de Bulgarların, ülkede yaşayan Müslüman azınlığa karşı korkuyla yaklaşmasına sebebiyet vermiştir.¹³³ Bu korkuyu tetikleyecek bir başka faktör ise ülkedeki Müslümanların nüfus artış hızının Bulgarlarla kıyaslandığında üç kat fazla olmasıydı. Gerçekleri gizlemek amacıyla nüfus sayımlarında yapılan manipülasyonlarla birlikte,¹³⁴ asimilasyon faaliyetlerine de ağırlık verilmesine sebep olmuştur.

¹²⁹ Poulton, *Balkanlar*, s. 182

¹³⁰ Ramadan Ahmetov Runtov (Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

¹³¹ Konstantinov, “Strategies for Sustaining” , s. 34

¹³² Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 161

¹³³ Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler*, s.42

¹³⁴ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 5-6

Pomaklara karşı Bulgar toplumunda öfke uyandıran bir diğer tarihsel mesele, fazlaca speküle edilmiş “Batak Katliamı” meselesidir. Batak olaylarının özünde, 1876 Nisan İsyanı sırasında isyanı bastırmak üzere sevk edilen Pomak başıbozuklarının Bulgar katliamı iddiası yer almaktadır. Ayrıca 1878 yılında Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan durumu reddedip direnen ve sonucunda Osmanlı Devleti idaresindeki, Doğu Rumeli Vilayeti’ne katılan Rodoplar bölgesindeki Pomaklara duyulan öfke daha da artmıştır.¹³⁵

Rusya, Batak bölgesinde Osmanlı askerlerinin 15.000’den fazla kişiyi öldürdükleri haberini yayarak, Avrupa kamuoyuna olayı bu şekilde aksettirmiştir.¹³⁶ Rus ve Batı medyası da, bu “Batak” propagandasına destek vermişlerdir. Hâlbuki Batak hadisesi olarak tarihe geçen bu olayın iç yüzünün ortaya konulduğundan çok daha farklı olduğu belirtilmektedir. Bulgar tarihçi Martina Baleva ve Alman tarihçi Ulf Brunhauer de bu olayın ulusal kimlik oluşum sürecinde bir propaganda malzemesi olarak kullanıldığını ve hadisenin gerçekler çarpıtılarak öne sürüldüğünü ifade etmektedirler.¹³⁷

Yunan fotoğrafçı Dimitar Cavra ve Polonyalı ressam Antoni Piotrowski’ye ait resim ve fotoğraflar olaya dair gerçekleri manipüle etmek amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Batak katliamına dair kanıt olarak sunulan resim ve fotoğraflar, ders kitaplarına konulmuş ve bir efsanenin gerçekmişçesine kabulüne sebep olmuştur.¹³⁸

Rodoplar bölgesinin Yunanistan sınırında olması sebebiyle, Pomaklar Bulgaristan Devleti’nin içsel korkularının yanında, dış tehditlere yönelik korkularıyla da muhatap olmak durumunda kalmışlardır. Yunanistan ile çıkması muhtemel bir savaşta, Rodoplar bölgesi savaş sahası haline gelebilir ve Pomakların buradaki tutumu belirleyici olabilirdi. Bulgaristan

¹³⁵ Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu, “1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları 89 göçü”, *89 Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 176

¹³⁶ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 35-36

¹³⁷ Kayapınar, “Bulgar Tarihçilerinin”, s. 107

¹³⁸ Kryztof Popek, “The Manipulation of Photographs by Dimitar Cavra And It’s Influence On The Creation Of The Myth Of The Batak Massacre (1876) In Bulgarian Historiography”, *Cryptohistories*, ed. Alicja Bembien, Rafal Borylawski, Justyna Jajszczok ve Jakub Gajda, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015, s. 121-122

hükümetleri bu korkuyu gidermek amacıyla da Bulgarlaştırma faaliyetlerine daha fazla önem vermeye başlamışlardır.¹³⁹

Asimilasyon faaliyetlerinin arkasında bazı ekonomik gayeler olduğu da görülmektedir. Müslümanların ülkeden göç ettirilmesi neticesinde boşaltılan tarım alanlarını Bulgarlara vermek, kullanılan metotlardan biri olmuştur. Maruz kaldıkları kötü muamele ve asimilasyon faaliyetleri sebebiyle göç eden Pomakların bir kısmı, geri döndüklerinde kendi topraklarının Bulgarlara verildiğini görmüşlerdir. Bulgaristan Devleti, ülkeden göç etmek isteyen Müslüman-Türklerin mülklerini devletin yönlendirmesiyle ilgili kurumlara satmaları koşuluyla ülkeyi terketmelerine izin vermiştir. Daha sonra bu mülkler, düşük fiyat ve düşük faizle Bulgarlara satılmıştır. Pomakların nüfusunun yoğun olduğu Güney Bulgaristan'a Bulgar yerleşimi bu şekilde teşvik edilmiştir. Uğradıkları zulüm ve asimilasyon neticesinde Bulgaristan'dan kaçan Pomaklar, bir yetkilinin ifadesiyle "mülklerini neredeyse bedavaya" satmışlardır.¹⁴⁰ Bu sayede ülkeden kaçırılan Müslüman-Türk azınlığın mülklerine el konmuş oluyordu. Rodoplar bölgesi Bulgarlaştırılıyor, işsiz ve işleyecek toprağı olmayan Bulgarlar iş ve mülk sahibi yapılmış oluyordu.

¹³⁹ Nayır, *Balkanlar ve Türklük 2*, s. 51

¹⁴⁰ Neuburger, *The Orient Within*, s. 180-181

3. BÖLÜM

PRENSLİK VE KRALLIK DÖNEMLERİNDE YÜRÜTÜLEN ASİMİLASYON FAALİYETLERİ (1878-1944)

3.1. Prenslük Döneminde Yaşanan Gelişmeler (1878-1908)

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Bulgaristan Prenslüğü kurulmuştur. Müslüman-Türk azınlık bu duruma karşı çıkmış ve silahlı direnişe geçmiştir. Gerçekleştirdikleri bu direniş sayesinde “Rodop Türk Hükümeti” kurulmuş, bu bölge Berlin Antlaşması’nın imzalanmasıyla birlikte “Şarki Rumeli Vilayeti” adı altında Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Pomaklardan bazıları, Rus askerlerinin ve Bulgar çetelerinin saldırıları nedeniyle Doğu Trakya’ya göç etmişlerdir. 1878-1908 yılları arasında Velingrad, Çepni, Rakitovo, Osenovo, Sitovo, Brezovitsa, Orehovo, Hvoyna, Kruşovo, Karamuş, Dryanovo, Çepelare, Babyak, Fortsovo, Şiroka Laka ve Rupçoz köylerinden Osmanlı Devleti topraklarına yoğun bir göç hareketi gerçekleşmiştir.¹⁴¹ Bulgarların, Berlin Antlaşması sonucunda çizilen sınırlardan rahatsız oldukları ve bazı Pomak köylerinin, Bulgaristan sınırlarına dâhil edilmesine yönelik girişimlerde buldukları da görülmektedir.¹⁴²

1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın öncesine ait bir tahmine göre, 3,5 milyonluk Bulgaristan nüfusunun, 1,6 milyonluk kısmını Müslüman-Türk toplumu oluşturmaktaydı. Fakat savaş sonrasında Bulgaristan’daki Müslüman-Türk toplumu, ülkenin asli unsurlarından biri iken, yapılan göçler sebebiyle azınlık durumuna düştü. 1884 yılında yapılan nüfus sayımlarında Müslüman-Türk azınlığın toplam nüfusu 802.597 idi. Bu rakam, Bulgaristan nüfusunun %26.91’lik bir dilimini oluşturmaktaydı.¹⁴³

¹⁴¹ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 81-82

¹⁴² BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA), 13/66, (18 Şevval 1308/ 27 Mayıs 1891)

¹⁴³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 34-38

Daha sonra yapılan göçlerle birlikte bu oran, 1910 yılında % 14'e kadar düşmüştür.¹⁴⁴

Bulgaristan Devleti, kurulduğu ilk yıllarda Berlin Antlaşması ve Bulgaristan Anayasası'ndaki hükümlere aykırı hareket ederek, Müslümanlara ait cami ve mezarlıklara saldırmış veya el koymuştur. Bu tavrın doğurduğu sonuçları kıyaslamak açısından örnek verilecek olursa, 93 Harbi öncesinde Sofya'da 44 cami mevcutken, 1902 yılı itibariyle Sofya'da sadece 1 cami bulunmaktaydı.¹⁴⁵

Prenslik döneminde, Bulgaristan'daki Din ve Vicdan Özgürlüğü alanındaki ihlaller, sadece cami ve mezarlıklara yapılan saldırılarla sınırlı kalmamıştır. Özellikle Müslüman kadın ve çocuklara Hristiyan olmaları için baskı yapılmıştır. İngiliz Konsolos Calvert'ın girişimleri ve İstanbul hükümetinin büyük tepkisi üzerine Hristiyanlaştırma faaliyetleri durdurulmuştur.¹⁴⁶

1880 yılına ait bir lahiyada, Rodoplar bölgesinde yaşayan Pomaklara Türkçe okuma ve yazma öğretilmesi önerilmekte ve Bulgarların, Pomakların Türkçe bilmemelerinden yararlanarak, onları Bulgarlaştırma amacını taşıdıkları şu şekilde ifade edilmiştir:

*Bunca vakitden berü mektebler tesis ederek anlara Türkçe tahsil ettirmek hususunda olan betaet ve rehavetimizden Bulgarlar istifade ederek ve ahali-i mezkurenin Türkçe'ye âdem-i aşinalarını adeta fırsat add ederek bunları kendülerine celbe, yani Bulgarlaşdırmağa pek çok say ve gayret eylemekdedirler.*¹⁴⁷

Dönemin Başbakanı Dragan Tsankov'un, 1880 yılında Lofça Piskoposuna verdiği talimat neticesinde, 1881 yılında Lofça'daki Pomak köylerine misyonerler gönderilmiştir. Misyonerlerin baskısıyla bezdirilmeye

¹⁴⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 201

¹⁴⁵ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 201-202

¹⁴⁶ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 203

¹⁴⁷ BOA, Y. PRK. ASK, 4/44, (3 Zilkade 1297/ 7 Ekim 1880)

çalışılan Pomaklar, bu yolla göçe zorlanmışlardır. Bu faaliyetlerin 1890'lı yıllarda da sürdürüldüğü belirtilmektedir.¹⁴⁸

1880, 1885, 1888 nüfus sayımlarında Pomaklar, Türklerle beraber sayılmışlardır. 1905 yılında bu durum değişmiş ve nüfus sayımında Pomaklar, Türklerden ayrı bir şekilde sayılmışlardır.¹⁴⁹ Bu değişiklik, aynı zamanda Pomakları diğer Müslüman azınlıktan ayırmak adına atılmış ilk adımlardan birisidir.

Oluşturulan sivil toplum örgütleriyle, Pomak toplumuna nüfuz etme çabası Prenslik dönemi uygulamalarından bir diğeridir. Müslüman çocuklara Bulgarca öğretmek amacıyla, 1881 yılında Çepino köyünde denemeler yapılmış, Kamenitsa köyünde “Prosveta” adıyla “Müslüman Bulgar Öğrenci Cemiyeti” kurulmuştur. Fakat bu tarz oluşumlar Müslümanlar tarafından ilgi görmediği için kısa sürede kapatılmıştır.¹⁵⁰

Asimilasyon amacına hizmet eden diğer bir sivil toplum örgütü, Rodoplar Kültür ve Dostluk Cemiyeti'dir. Bu topluluk, 1898 yılında kurulmuş ve Rodopi Dergisi bu oluşumun yayın organı olmuştur. Pomaklar ile ilgili analizlerini ortaya koymuşlar ve tespit ettikleri sorunlarla ilgili olarak görüşlerini belirtmişlerdir. Ayrıca Rodoplar bölgesine ait diğer problemler de bu cemiyet tarafından gündeme taşınmıştır. Bu cemiyetin başkanlıklarını Dr. N. Chilev ve Christo Karamandjukov yapmıştır. Yapısı itibariyle bu topluluk, Rodina Cemiyeti'ne benzetilmektedir.¹⁵¹

Genel olarak değerlendirilecek olursa bu dönemde Müslüman azınlığın yoğun bir şekilde göçe zorlandığı görülmektedir. Bu sayede Bulgar toplumu, Bulgaristan'ın hâkim unsuru haline gelebilmiştir. Bazı girişimler olsa da, belki de devletin özerk bir yapıda olması sebebiyle de Prenslik dönemi yönetimlerinin, Pomaklara yönelik asimilasyon denemelerinden

¹⁴⁸ Zeynep Zafer, “Balkan Savaşları ve Pomaklar”, *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar Cilt 1*, ed. Prof. Dr. Mustafa Türkeş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.359

¹⁴⁹ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 44

¹⁵⁰ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 88

¹⁵¹ Mancheva, “Image and Policy”, s. 359

zamanla geri adım attıkları, bu hususta çok fazla ısrarcı olmadıkları görülmektedir.

3.2. 1912-1913 Balkan Savaşları Sırasında Gerçekleştirilen Saldırıları ve Zorla Bulgarlaştırma Faaliyetleri

Bulgarlar, asimilasyon faaliyetlerinin bu safhasıyla ilgili olarak “Parvi Vazroditelen Protse” ifadesini kullanmışlardır. Bu terim Türkçe’ye “Birinci yeniden doğuş” olarak çevrilebilir. Bulgar bilim adamları tarafından bu dönem için kullanılan diğer tabirler ise, Türkçe’de “vaftiz etmek” anlamına gelen “krastilka” veya “kraštavka” tabirleridir.¹⁵²

Bulgaristan Çarı I. Ferdinand, Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri ittifakı arasındaki savaşı “haç ile hilal”, “özgürlük ile tiranlık” gibi kavramların birbirleriyle çarpışması olarak nitelemiştir.¹⁵³ Türk ve İslam karşıtı bakış açısı, daha sonraki süreçte Bulgaristan’daki Müslüman-Türk azınlığın maruz kalacağı saldırıların habercisi niteliğindedir.

Birinci Balkan Savaşı sonrasında, Pomak nüfusun yoğun olarak yaşadığı Rodoplar ve Batı Trakya, Bulgaristan’ın eline geçti. Bu bölgelerde Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlen, Paşmaklı ve Nevrokop şehirleri yer almaktadır. Ele geçirilen yerlerde Müslüman-Türk toplumu, bölge nüfusunun yaklaşık %75’ini oluşturmaktaydı.¹⁵⁴ Savaş döneminde, Bulgaristan’ın işgali altındaki bölgelerde Pomak nüfusunun, yaklaşık 185 bin olduğu ileri sürülmektedir.¹⁵⁵

Rodoplar, Balkan Savaşları’nda şiddetli çarpışmaların yaşandığı bir bölgeydi. Savaş esnasında birçok Pomak köyü yakılmış, evsiz kalan Pomaklar, gıda ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiş ve kışın ortasında tifo, kolera gibi salgın hastalıklarla boğuşmak durumunda kalmışlardı.¹⁵⁶

¹⁵² Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 97

¹⁵³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 62

¹⁵⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 40-41

¹⁵⁵ Koyuncu, “Balkan Savaşları”, s.163

¹⁵⁶ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 53

Yaşanan bu trajedi, bazı kişiler tarafından Hristiyanlaştırma faaliyetleri için uygun koşulların oluştuğu yorumunun yapılmasına sebep olmuştur.¹⁵⁷

Türk ordusunun çekilmesinin ardından, kalabalık bir göç kafilesi yollara düşmüştür. Pomaklar, katliamdan kaçabilmek için güneye Ege kıyılarına doğru hareket etmiş, fakat köprü ve yolların kapatılması nedeniyle Anadolu'ya geçememişlerdir. Canlarını kurtarma derdinde olan bu insanlar, Bulgar komutanın "*Dönsünler, hiç birisinin burnu bile kanamayacak*" sözlerine inanarak, yurtlarına geri dönmüşlerdir. Yaşadıkları köylere geri geldiklerinde, bu köylerin harabeye döndüğünü görmüşlerdir. Rodoplar'daki otuz üç köydeki 3.970 evden 1.555'i yakılmış, bu durum karşısında bazı insanlar topluca tek odada yaşamak durumunda kalmışlardır.¹⁵⁸ Smilyan, Karşilya, Palas, Syocuk, Taran, Topluklu ve Alamidere kasabalarında 1,100 adet yıkılmış ev bulunmaktaydı. Evlerin yıkılmasına gerekçe olarak, bölge halkının Türk ordusuyla iletişime geçmeleri ve onlara yardım etmeleri gösterilmiştir.¹⁵⁹ Lev Troçki'de gözlemlerini aktardığı eserinde, savaş sırasında bir Pomak köyünün, top atışlarıyla tamamen harabeye çevrildiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰

Çokmanovo, Alamidere, Slaveyno, Petkovo, Tekir, Vırba, Vırbina, İzvorite ve Kasapdere, Karşılı ve Kozluca, Baltacı ve Peçinsko köylerinde, 5 Ekim-28 Kasım 1912 tarihleri arasında büyük katliamlar yapılmıştır.¹⁶¹ Türklerin eline geçtiği iddia edilen, Çokmanovo altınlarının aranması sırasında da saldırılar devam etmiş, bu altınların nerede olduğunu öğrenebilmek maksadıyla da birçok kişi öldürülmüştür.¹⁶²

Din değiştirme faaliyetleri esnasında gönüllü olarak çalışan Stoyu Şişkov, Pomakların ağırlıkta olduğu Orta Rodoplar bölgesindeki halkın

¹⁵⁷ Adile Ahmed Yozmerdivanla, *Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği*(Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul,2015,YÖK Ulusal Tez Merkezi(Tez No. 386933) s. 51-52

¹⁵⁸ Zafer, " Balkan Savaşları ve Pomaklar", s. 358; Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 4

¹⁵⁹ Fatme Myuhtar, "The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics Since 1878", *Bulgarian Helsinki Committee*, Sofya 2003, s. 26

¹⁶⁰ Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: Arba Yayınevi, 1995, s. 328

¹⁶¹ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 4

¹⁶² Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 11

durumunu, “tanımlanamaz bir sefalet” olarak nitelemiştir. Şişkov, yoksulluk içerisindeki ailelerin harabe haline gelmiş kulübelerde, içecek su ve yemek pişirecek imkânlardan yoksun bir şekilde yaşadıklarını ifade etmiştir. Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin yapıldığı bölgelerde hukuksuzluğun hüküm sürdüğünü belirterek, yağmacılık ve haydutluğun inanılmaz boyutlara ulaştığından yakınmıştır. Şişkov’a göre, Pomakların “şeref ve haysiyetiyle” oynanmaktaydı.¹⁶³ Yakuroda kasabasında görev yapan Başpiskopos, yanına gelen bir çocuğun kendisine “*Bana biraz ekmek ver rahip dede, çünkü dünyalar kadar açım*” dediğini aktarmaktadır.¹⁶⁴

Kızıl Haç yardımları, ağır kış şartları ve yolların yetersizliği gibi sebeplerden Rodoplar’a ulaştırılamamıştır. Bulgar otoriteleri ve Bulgaristan Ortodoks Kilisesi, Pomaklara din değiştirmeleri karşılığında yemek karnesi ve bir miktar para verileceği, giyim ihtiyaçlarının da karşılanacağı vaatlerinde bulunmuştur.¹⁶⁵

Katliamların ve yağmalamaların ardından, o dönemdeki yöneticilerin Pomakların içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak ve aynı zaman da Osmanlı Devleti ile barış antlaşması yapıldığında, bu fırsatın bir daha ellerine geçmeyeceğini düşünmeleri sebebiyle,¹⁶⁶ Pomakların kısa süre içerisinde Hristiyanlaştırılması gerektiği fikrinin ortaya çıktığı görülmektedir. Hristiyanlaştırma planları ise, Bulgaristan Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Orgeneral Sarafov’un emriyle yürürlüğe girmiştir. İşgal edilen Rodop ve Pirin bölgelerinde, bütün Pomakların Hristiyanlaştırılması ve Bulgarlaştırılması, karşı çıkan veya direnenlerin ise öldürülmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁷

Pazarcık’taki Bulgar milliyetçileri, dönemin Başbakanı İvan Geşov’a gönderdikleri bir mektupta: “*Kültürün ve Bizlerin gelecek ideallerinden*

¹⁶³ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 53-55

¹⁶⁴ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 55

¹⁶⁵ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 56

¹⁶⁶ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 47

¹⁶⁷ Alp, *Pomak Türkleri*, s. 44

biri, gelecekteki vatandaşlarımıza Hristiyanlığı empoze etmektir.” diyerek hükümeti, Pomakların Bulgarlaştırılması yönünde teşvik etmişlerdir.¹⁶⁸

Zorla Hristiyanlaştırma teşebbüslerinin, ilk olarak 25 Kasım 1912 tarihinde Hristo Çernopeeve ve 15 kişilik çetesi tarafından Nevrokop’da gerçekleştirildiği görülmektedir.¹⁶⁹ Düzensiz Bulgarlaştırma girişimlerinin kısa sürede daha organize bir hal aldığı görülmektedir. Hristiyanlaştırma faaliyetleri, Bulgar Eksarhlığı’na bağlı mahalli ruhbanlar ve VMRO çeteleri (Makedonya Dâhili İhtilal Teşkilatı) tarafından uygulanmaya başladı. Bulgar Ortodoks Kilisesi, Aralık 1912’de din değiştirme işlemini gerçekleştirmek adına bir teşkilat kurdu. Sinod Meclisi tarafından kalabalık bir din adamı ve öğretmen topluluğu ile özel ruhban heyetleri oluşturuldu. Heyetler, Rodoplar, Batı Trakya ve Doğu Makedonya’ya gönderildiler.¹⁷⁰

Başbakan İvan Geşov ve Bulgaristan Çarı I. Ferdinand’ın din değiştirme faaliyetlerine tam destek verdikleri görülmektedir. Ayrıca Rus Ortodoks Kilisesi de yeni ibadethanelerin yapılması için bu kampanyaya destek vermiş, yeni 150 kilise ve şapelin yapımına maddi kaynak sağlamıştır.¹⁷¹

Bulgarlaştırma ve Hristiyanlaştırma işlemine organize bir şekilde Doyran, Nevrekop, Cuma-i Bala, İskeçe, Razlık ve Darıdere’de başlanmıştır. Aralık 1912’de 33 köyde başlatılan bu hareket, daha sonra bütün Pomak köylerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.¹⁷²

Orgeneral Sarafov, yerel güçlere Pomakların Hristiyanlaştırılması talimatını vermiş, buna karşı çıkanların ise öldürülmelerini söylemiştir. Bu emirler çerçevesinde, Nevrokop, Razlık, Petriç ve Drama bölgelerindeki köylerde Hristiyanlığı kabul etmeyen birçok Pomak öldürülmüştür.¹⁷³ Bu yöntemle, din değiştirme kararına karşı çıkan Pomakların sindirilmesi amaçlanmıştır.

¹⁶⁸ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 24

¹⁶⁹ Zafer, “Balkan Savaşları ve Pomaklar”, s. 361

¹⁷⁰ Koyuncu, “Balkan Savaşları”, s. 165

¹⁷¹ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 59

¹⁷² Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 52

¹⁷³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 266

Tatarpazarcık Komitesi, 1-14 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirdikleri din değiştirme işlemlerini, ilgili kurumlara gönderdikleri raporda şu şekilde anlatmışlardır:

Faaliyetimiz, 1/14 Ocak'ta Korova köyünden başladı. Kısa sürede hiçbir baskı ve direnme olmaksızın tanassur faaliyetini başarıyla tamamladık. epino havzasında 20.000 dolayında Pomak Hristiyanlığa geçti. Eski Bulgaristan'daki Pomakların yeni kurtarılan yerlerdekinden daha kolay tanassur edeceklerini beklemiyorduk. Muhtemelen 1876 ayaklamasında bize yaptıklarından dolayı intikam alınmasından korktukları, İslama sadık olmadıkları ve Hristiyan geleneklerini muhafaza etmeleri, Türkçe bilmedikleri için g etmeyi göze alamamaları, a, sefil ve yardıma muhtaç durumda olmaları ve Hristiyan oldukları takdirde kendilerine yardım edeceğimizi söylediğimizden dolayı çabucak Hristiyan oldular. Böylece, epino havzasındaki bütün köyler, kulübeler ve Nevrekop'a bağlı Yakoruda Pomakları Bulgar anavatanına kazandırıldı.¹⁷⁴

epino Vadisi bölgesinde askerlerin ve jandarmanın katıldığı Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde de aynı gün içerisinde Lzhene ve Kamenitsa bölgesinde yaşayan 1,300 Pomak'ın Hristiyanlaştırıldığı, seramonide papazın elini ve haçı öptükten sonra Müslüman ahalinin  kere, “ok yaşa Kral ve Büyük Bulgaristan” şeklinde bağırtıldığı aktarılmaktadır.¹⁷⁵

Bulgarlaştırma işlemleri büyük bir hızla yapılmıştır. Ocak 1913'de Çepelare bölgesindeki 8,000 Pomak Bulgarlaştırılmıştır. Aynı şekilde Kornitsa, Zarnevo, Lajnitsa gibi 21 Pomak kasabası 19 gün içerisinde Hristiyanlaştırılmıştır.¹⁷⁶ Ortodoks misyonerler, alınan kararlar neticesinde Pomak kültürü içerisindeki bütün Türk-İslam unsurlarına karşı savaş ilan etmişlerdir.¹⁷⁷

Gmlcine'nin Cebel bölgesinde yer alan toplam 83 köy tamamıyla yok edilirken, burada yaşayan Pomakların tamamı öldürülmüştür. akalarovo

¹⁷⁴ Koyuncu, “Balkan Savaşları”, s. 171-172

¹⁷⁵ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s.60

¹⁷⁶ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 25

¹⁷⁷ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 63

bölgesindeki 15 köyde yaşayan 12,600 kişi öldürülmüş, bu bölgenin geri kalan sakinleri ise Hristiyanlaştırılmıştır. Rahmanlım'daki otuzdan fazla köyün sakinlerine ise, Hristiyanlığı kabul etmedikleri takdirde burada yaşayan halkın dinamit döşenmiş camilere toplanarak, hepsinin imha edileceği tehditinde bulunulmuştur.¹⁷⁸

9 Şubat 1913 tarihinde Filibe'deki Bogutevo, Saftışta, Çukurköy ve Gündüzköy isimli Pomak köylerinde yaşananlar, Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin gerçekleştirilme biçimini genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Yaklaşık yirmi asker sözü edilen köylere gelerek, insanları Hristiyan olmaya davet etmiştir. Köyde yaşayan Pomakların bu teklifi reddetmesi üzerine, çocuk-yaşlı, erkek-kadın ayrımı yapılmaksızın herkese karşı saldırıya geçilmiştir. Kadınların üzerindeki ferace ve yaşmaklar, erkeklerin başlarındaki fes gibi geleneksel Müslüman kıyafetleri zorla çıkartılmıştır. Daha sonra camilere girilerek içerisindeki kitaplar yakılmıştır. Camilerin minareleri yıkılarak, kiliseye dönüştürülmüş ve köylüler burada yapılan ayinle vaftiz edilmişlerdir. Bu ayinler sırasında zorla haç öptürülerek, Hz. Muhammed'e hakaret etmeleri ve İslamiyet'ten vazgeçtiklerini söylemeleri istenmiştir. Ölen Müslümanlar ise, Hristiyan geleneklerine uygun bir şekilde gömülmüştür. Pomaklar içerisinde yaşadıkları aşağılanmaya dayanamayıp intihar edenler de olmuştur.¹⁷⁹ Bazı bölgelerde Müslümanlara zorla domuz eti yedirilmekte, çıkarılan feslerin yerine üzerinde haç işareti bulunan şapkaları takmaları şart koşulmaktaydı.¹⁸⁰

Bulgarlaştırma politikası doğrultusunda camiler yıkılmış, tahrip edilmiş veya kiliseye dönüştürülmüştür. 1913 yılında Balkan Savaşları devam ederken, Dolaştır çevresindeki Pomak köylerindeki camiler kiliseye çevrilmiştir. Camiler çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Bazı bölgelerde camiler ahır, kahvehane ve tiyatro salonuna dönüştürülmüştür.¹⁸¹

Hristo Hristov isimli bir Bulgar, Vlahovo köyünde yaşananları kardeşine yazdığı mektupta şöyle anlatmıştır: "... *Diin akşam Vlahovo'daki*

¹⁷⁸ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 54-55

¹⁷⁹ Koyuncu, "Balkan Savaşları", s. 175

¹⁸⁰ Yozmerdivanla, *Pomak Müslüman*, s. 52

¹⁸¹ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 23-24

caminin minaresini imha ettiler. Onlara dinlerini değiştirmelerini tavsiye ettiler. Aksi takdirde şkence görecekleri.” Bu cami, daha sonra Hristiyanlaştırılan 92 Pomak ailesine hizmet vermek amacıyla kiliseye dnştrlmştir.¹⁸² Zorla Hristiyanlaştırma işlemlerinin ardından, kiliselerdeki ayinlere katılma zorunluluğu getirilmiştir. Pazar ayinine katılmayanlara ise, 15 altın lira para cezası kesilmiştir.¹⁸³ Cenaze törenlerinin Hristiyan usulüne göre gerçekleştirilmesi, yeni doğan çocukların vaftiz edilmesi ve nikhların kilisede yapılması için baskılar uygulanmıştır. Çocuklarını Bulgar okullarına göndermeyen veliler de para cezasına çarptırılmıştır.¹⁸⁴

Hristiyanlaştırma işlemleri yapılırken, aynı zamanda Pomakların isimleri zorla değiştirilip Bulgar isimleri verilmekteydi. Örneğin, Hasan’a Asen, Mehmet oğlu Salih’e Dimitri, Hafız Halil’e İliya, Fatma’ya Evsiyanka, Emin’e Mitiko isimleri verilmiştir.¹⁸⁵ İsmi değiştirilen Pomaklar, verilen isimleri kullanmadıkları takdirde önce 15 altın lira para cezasına çarptırılıyor, isimleri kullanmamakta ısrar ettiklerinde şkenceye tabi tutuluyor ve hatta ldrlebiliyorlardı.¹⁸⁶

Pomakların maruz kaldığı insanlık dışı muamele Osmanlı basınında da kendine yer bulmuştur. 15-16 Ağustos 1913 tarihlerinde yayınlanan İkdam gazetesinde uygulanan şiddet şu şekilde ifade edilmiştir:

*Bulgarlar bunları istila edince evvela hoca, imam, muhtarları, ileri gelen eşrafi öldürmüşler, camileri kiliseye tahvil, papazlar ikame etmişler, zavalluların tırnaklarını, dişlerini sökerek bazılarının ağızlarını, burunlarını keserek, adem-i kabulde ta’annd gösterenleri hatır ve hayale gelmez ölümlerle ldrererek, süngü kuvvetiyle bunları tenassr etmişlerdir.*¹⁸⁷

¹⁸² Myuhtar, “The Human Rights”, s. 24

¹⁸³ Ahmet Akgün, “Bulgaristan’da Asimilasyon ve “Zavallı Pomaklar” Adlı Bir Risale “, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, Sayı. 13, 2005, s. 7

¹⁸⁴ Koyuncu, “Balkan Savaşları”, s. 176

¹⁸⁵ Akgün, “Bulgaristan’da Asimilasyon”, s. 19

¹⁸⁶ Alp, *Pomak Türkleri*, s. 47

¹⁸⁷ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 57

Savaş esirlerine de oldukça kötü muamele yapıldığı görülmektedir. Savaşta esir düşen Pomak askerlere, Hristiyanlığı kabul etmedikleri takdirde ailelerini bir daha göremeyecekleri söylenmiş, ailelerine de ellerindeki esirlerin hayatlarının onların Hristiyan olmalarına bağlı olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁸

Pomak savaş esirleri dinlerini değiştirdiklerine dair bir belge imzalamak koşuluyla serbest bırakılıyordu. Bu uygulamayla, Kuklen, Peruştitsa, Bratsigovo, Panagyurishte ve Golyamo Konare köylerinde yaşayan 1.000'den fazla kişinin dinleri değiştirilerek, serbest bırakılmıştır.¹⁸⁹ Bahsi geçen belgeler dilekçe şeklinde yazılarak çoğaltılmıştır. Bu dilekçelerde şu ifadeler kullanılmaktaydı:

*Akılda tutulmalıdır ki sadece İncil insan ruhunu yüceltir ve ilerlemenin ve kültürün yolunu açar, Ortodoks Kilisesine katılabilmek için itaatkâr bir şekilde sizlere yalvarıyorum ve böyle yaparak diğer Müslümanlara örnek oluşturmak istiyorum.*¹⁹⁰

Ayrıca 700'den fazla asker, lekeli humma hastalığına yakalandıkları için, kuyulara doldurularak yakılmaktan, Uluslararası Komisyon sayesinde kurtulmuşlar, fakat zorla Hristiyanlaştırılmaktan kurtulamamışlardır¹⁹¹

Yapılan saldırılara Batı dünyası, İngiltere'nin gönderdiği protesto memorandumu dışında sessiz kalmış ve saldırıları engelleme girişiminde bulunmamıştır. Pomaklar, çaresizce direnmeye çalışmış Peştere, Çepintsi, Çeprelariya, Günduzitsa, Bogutevo gibi birçok köyden yabancı diplomatik temsilciliklere, Parlamento Başkanına, Çar Ferdinand'a, Bakanlıklara, Valiliklere, Askeri Kumandanlıklara, Müftülüklere mektuplar göndererek tepkilerini ortaya koymuşlar, saldırıların durdurulmasını istemişlerdir.¹⁹²

Osmanlı Devleti'nin büyük tepkisi ve baskıları, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olması gibi sebeplerin de etkili olması sebebiyle Bulgaristan, Hristiyanlaştırma ve isim değiştirme

¹⁸⁸ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 82

¹⁸⁹ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 84

¹⁹⁰ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 83

¹⁹¹ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 51

¹⁹² Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 59

faaliyetlerine son vermiştir. Bunun üzerine Pomaklar, 1913'te eski adlarını tekrar alma hakkına sahip olmuşlardır.¹⁹³

1913 yılında asimilasyon faaliyetlerinin sona erdirilmesinde, Vasil Radoslavov liderliğindeki Liberal Parti'nin Pomakların oy potansiyelinden faydalanmak istemesi, İkinci Balkan Savaşı sonucunda birçok problemle yüzleşmek zorunda kalan hükümetin, ülke içerisinde istikrarı sağlamak istemesi de rol oynayan bir diğer faktördür.¹⁹⁴

İkinci Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'ın mağlup olması hükümetin durumunu kötüleştirmiş, daha sonra bu koalisyon hükümeti istifa etmek durumunda kalmıştır. 29 Eylül 1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'nın sekizinci maddesi, Bulgaristan'da yaşayan azınlıkların din özgürlüklerini güvence altına almaktaydı. Antlaşma'nın imzalanmasından sonra 13 Aralık 1913 tarihinde, Bulgaristan İçişleri Bakanlığı'nın talimatıyla din değiştirme faaliyetlerinin durdurulduğu açıklanmıştır.¹⁹⁵ İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Pomakların, resmi kararı beklemeden ve talimatları uygunlanmasını beklemeksizin özgürce hareket etmeye başladıkları görülmektedir.

Silah zoruyla yapılan Bulgarlaştırma faaliyetleri ters etki yaratmış, özgürlüklerine yeniden kavuşunca, Osmanlı döneminde peçe takmayan kadınların peçe takmaya başladığı görülmüştür. Aynı şekilde başörtüsü ve fes gibi geleneksel kıyafetlerin giyilmesine kısa süre içerisinde geri dönülmüştür.¹⁹⁶

Drenovo köyünde papazlık yapan bir din görevlisinin, 29 Ekim 1913'de yazdığı bir raporda, Hristiyanlaştırılan Pomakların kiliseye gitmemelerinden, yeni doğan çocukların vaftiz edilmediğinden yakındığı görülmektedir. Rakitevo köyünde görevli olan bir papaz da, 12 Kasım 1913 tarihli mektubunda aynı şekilde, Pomakların artık çocuklarını vaftiz ettirmek, cenazelerini defnettirmek veya evlenmek için kiliseye

¹⁹³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 225

¹⁹⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 102

¹⁹⁵ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 60

¹⁹⁶ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 63-64

gelmediklerini, Hristiyan din görevlilerini evlerine almadıklarını belirtmiştir.¹⁹⁷

Asimilasyon faaliyetlerinin sona erdirilmesinin ardından, ortaya çıkan durumu anlatması açısından, misyoner Toma Belçev ile Çepelare kasabasında yaşayan Hasan isimli bir Pomak arasında 24 Aralık 1913 gerçekleşen diyalog özetleyici bir nitelik taşımaktadır. Konuşma şu şekilde gerçekleşmiştir:

Belçev: Adın ne?

Hasan: Hasan

Belçev: Sen vaftiz olmadın mı?

Hasan: Evet, Sen beni vaftiz ettin, fakat vaftiz ederek, inancımı benden alamazsın.

Belçev: Vaftiz edildikten sonra, fes giyemeyeceğini biliyor olmalısın.

Hasan: O geride kaldı, o zamanlar her yer karanlıktı, şimdi yeniden aydınlık.¹⁹⁸

Bazı yerel Hristiyan din görevlileri, devletin talimatları değişmesine rağmen, başörtüsü yasağını sürdürmeye devam etmeye çalışmışlardır. Çepinsko bölgesinde yaşayan Pomak kadınları, sokaklarda taciz edilmiş ve başörtüleri başlarından çıkartılmıştır.¹⁹⁹ Müslümanların dini yaşama hususunda elde ettikleri özgürlüklere rağmen, Paşmaklı'da bir caminin kiliseye çevrildiği görülmektedir. Çocuklarını Bulgar okullarına göndermeyen velilerden para cezası alınmaya devam ettiği ve bölgedeki papazların çeşitli konularda Pomaklara baskı uyguladıklarına yönelik şikâyetlerde bulunulmuştur.²⁰⁰ Pomaklar tarafından yapılan şikâyetler üzerine, Osmanlı Devleti adına Hafız Sıdkı Efendi, beraberindeki heyetle Bulgaristan'daki durumu teftiş etmek üzere bölgeye gelmiştir. Yapılan gözlemlerin ardından yazılan raporda, dini yaşama özgürlüğü konusunda yaşanan problemlerin, mevcut hükümetin engellemeleri yüzünden

¹⁹⁷ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 99-100

¹⁹⁸ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 90

¹⁹⁹ Neuburger, *The Orient Within*, s. 124

²⁰⁰ BOA, Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), 4251/318774, (22 Safer 1332/ 20 Ocak 1914)

gerçekleşmediği, Rodoplar bölgesinde faaliyet gösteren papazların halka baskı uyguladığı ve bu problemlerin en kısa sürede papazların Pomak köylerinden uzaklaştırılmasıyla çözüleceği ifade edilmiştir.²⁰¹

1912-1913 yıllarında gerçekleştirilen Hristiyanlaştırma faaliyetleri sonucunda zorla dinleri değiştirilen Pomakların sayısı hakkında farklı rakamlar verilmektedir. Çeşitli kaynaklarda, ismi değiştirilen ve zorla Hristiyanlaştırılan Pomakların sayısı ile ilgili olarak en fazla 300 bin²⁰² ile en az 111.840²⁰³ olmak üzere değişik rakamlar verilmektedir. Bulgaristan Devleti'nin resmi kaynaklarında da bu konuya ilişkin bazı rakamlar ortaya konmuştur. Bulgaristan Komünist Partisi'nin talimatıyla, 1988 yılında yayınlanan "Bulgar Milleti'nin ve Milliyet'inin Gelişme Problemleri" adlı kitapta, Temmuz 1913 tarihine kadar yapılan asimilasyon faaliyetleri sonucunda, 200 bin Pomak'ın Bulgarlaştırıldığı ifade edilmektedir.²⁰⁴

Genel bir değerlendirme yapıldığında, din değiştirme kampanyasının amacının "ruhları yüceltmek" ya da "kalpleri yumuşatmak" olmadığı aşikârdır. Yeni bir ulus inşa etme sürecinde olan Bulgaristan yönetiminin, Pomaklara şiddet yoluyla devletin üstünlüğünü kabul ettirme ve sindirme çabası da bu süreçte gerçekleştirilen faaliyetlerin arkasındaki temel motivasyonlardan birisidir.²⁰⁵

3.3. 1923-1944 Yılları Arasında Pomaklara Uygulanan Asimilasyon Politikası

Pomaklar açısından 1913-1923 yılları arasındaki dönem, asimilasyon politikasının rafa kaldırıldığı bir dönem olmuştur.²⁰⁶ Özellikle Alexander Stambuliski liderliğindeki Çiftçi Partisi iktidarı (1919 – 1923) sırasında Bulgaristan'daki Müslüman azınlık açısından oldukça özgürlükçü bir dönem yaşanmıştır.²⁰⁷

²⁰¹ BOA, BEO, 4251/318774, (22 Safer 1332/ 20 Ocak 1914)

²⁰² Zafer, "Balkan Savaşları ve Pomaklar", s. 364

²⁰³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s.265

²⁰⁴ Hüseyin Memişoğlu, *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*, Ankara: Şafak Matbaası, 1991, s. 31

²⁰⁵ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 60

²⁰⁶ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 266

²⁰⁷ Nayır, *Balkanlar ve Türklük 2*, s. 30

1923 yılında Çiftçi Partisi'nin iktidardan uzaklaştırılması ve parti lideri Stambuliski'nin öldürülmesi üzerine, Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır. Stambuliski Hükümeti'nin devrilmesinin ardından, Müslüman azınlığa yönelik baskılar giderek artmıştır ve asimilasyon politikası yeniden tatbik edilmeye başlanmıştır. Kuzey Bulgaristan'da Rodna Zaštita, Dobruca, Güney Bulgaristan'da ise Trakya ve Makedonya isimli örgütler, Müslüman-Türk topluluğa saldırılarını yoğunlaştırmışlardır. Hükümet, bu çetelerin saldırılarına göz yummaktan başka hiçbir şey yapmamıştır. Camilere hac resmi asılması, Müslüman halkın dövülmesi, öldürülmesi ve din görevlilere yapılan saldırılar, bu çetelerin ülkedeki Müslüman azınlığa karşı işlediği suçlardan bazılarıdır.²⁰⁸

1921-1922 ders yılında, 857 adet Türk ve Pomak Okulu eğitim vermekteydi. Pomakların yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki okul sayısının, Bulgaristan'daki diğer bölgelere nazaran daha az olduğu görülmektedir.²⁰⁹ Çiftçi Partisi iktidarı sırasında Pomakların okullarda Türkçe öğrenebilmesine engel olunmamıştır.²¹⁰ 1920'li yıllarda 3,060 öğrenciye eğitim veren 42 adet Pomak Okulu bulunmaktaydı.²¹¹ Hükümet darbesinin ardından yapılan ilk değişiklik, Rodoplar'daki bu okullara önce "Pomak Okulları", daha sonraki süreçte ise "Bulgar Muhammedan Okulları" adı verilmesi oldu.²¹²

Uygulanan eğitim müfredatı değiştirilmiş, 1924 yılında günde iki saat yapılan Bulgarca eğitimi arttırılmış ve 1930 yılı itibariyle ders programlarına haftada sadece 40 dakika Kur'an dersi konulmuştur.²¹³ Pomakların, 1930 yılında kendi özel okullarını açma hakları ellerinden alınmıştır.²¹⁴ Bu dönemde özel Müslüman okullarının bulunduğu arazilere el

²⁰⁸ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 259

²⁰⁹ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986, s. 53

²¹⁰ Ömer Turan, "Pomaks, Their Past and Present", *Journal of Muslim Minority Affairs*, C. 19, Sayı. 1, 1999, s. 74

²¹¹ Mario Apostolov, "The Pomaks: A religious minority in the Balkans", *Nationalities Papers*, C. 24, Sayı. 4, 1996, s. 732

²¹² Memişoğlu, *Pomak Türklerinin*, s. 33

²¹³ Memişoğlu, *Pomak Türklerinin*, s. 34

²¹⁴ Memişoğlu, *Pomak Türklerinin*, s. 33

konulmuş ve Müslümanlara ait birçok okul kapanmıştır.²¹⁵ Okulların kapanmasına neden olan sebeplerden birisi, Bulgar hükümetinin Pomak okullarına yardımı kesmesi, yoksul bir topluluk olan Pomakların okullarını ayakta tutacak imkânlarla sahip olmamasıdır. Bu sayede hükümet, dolaylı yoldan Pomak çocuklarının Bulgar okullarında eğitim almasını zorunlu hale getirmiştir.²¹⁶

Pomak okullarının zamanla devletleştirilmesiyle birlikte Türk öğretmenlerin bu okullarda eğitim vermesinin önüne geçilmiş, onların yerine Bulgar öğretmenler eğitim vermeye başlamışlardır. Türkçe eğitime son verilmesiyle beraber, Pomak çocuklarının Türk okullarına gitmelerine izin verilmemiştir. Din derslerinin Kuran'ın Bulgarca'ya tercüme edilmiş haliyle işlenmesi kararı alınmış ve bu karara Pomaklar ciddi tepki göstermişlerdir.²¹⁷

Bazı öğretmenlerin haftada bir saat Hristiyan ayini yapılacağını söylemeleri, din dersi saatlerinin giderek azaltılması ve kız çocukların başlarının açtırılması gibi gerekçeler nedeniyle Pomak toplumu içerisinde oluşan şikâyetler, bir heyet aracılığıyla hükümete iletilmiştir.²¹⁸

Bu heyet tarafından iletilen talepler arasında, dini eğitimin pozitif bilimlerle eşit muamele görmesi, kazalarda Pomaklara ait bir adet de olsa okulun bulunması gibi istenmiştir. Fakat talepler kabul edilmediği gibi, asimilasyon faaliyetleri daha da şiddetlenmiştir.²¹⁹ Türkçe eğitimin ardından, Kur'an öğrenimine de son verilmiştir. Hatta Pomak çocuklarına bu dönemde zorla İncil okutturulduğu, okumak istemeyenlere ise şiddet uygulandığı da iddia edilmektedir.²²⁰

Eğitim konusunda yaşanan problemler, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporlarda da kendine yer bulmuştur. Sofya Büyükelçiliği'nin, Dışişleri Bakanlığına 20 Mayıs 1933'de göndermiş olduğu raporda,

²¹⁵ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 85-86

²¹⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 10 Şubat 1935, f. 030.10, y. 242.637.8, s. 2

²¹⁷ Nayır, *Balkanlar ve Türklük 2*, s. 51-52

²¹⁸ Memişoğlu, *Pomak Türklerinin*, s. 34

²¹⁹ Memişoğlu, *Pomak Türklerinin*, s. 34-35

²²⁰ Ramadan Ahmetov Runtov (Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

müfettişlerin Paşmaklı'daki bir okula girerek okullarda Kur'an okutulmasının yasaklandığını bildirdikleri, sınıflardaki kutsal kitapların parçalanarak ayaklar altına alındığı ve okuldaki din eğitimi veren hocanın görevinden azledildiği belirtilmiştir. Ortaya çıkan bu durum neticesinde Pomakların bir kısmının, Türkiye'ye göç etmek arzusunda oldukları da bu raporda ifade edilmiştir.²²¹

Bulgar eğitim sistemiyle birleştirilmesine tepki olarak, özellikle kız çocukları okula gönderilmemiştir. Bu dönemde, erkek çocukların içerisinde de ortaokul mezunu olanların sayısı oldukça azdır.²²² Pomak çocuklarının okula gönderilme oranının düşmesi üzerine, Rodoplar'da uygulanan eğitim politikasında bazı değişikliklere gidilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Buna göre, 10 yaşının üstündeki kızların okullara gitmesi konusunda baskı yapılmayacaktı. Ayrıca ders kitaplarında Rodop kültürüne vurgu yapılacak, Hristiyanlığa dair unsurları içeren ders kitapları kullanılmayacaktı.²²³

Osmanlı Devleti döneminden kalma coğrafi isimlerin değiştirilmesi, geçmişin izlerinin silinmesi için atılan bir diğer adım olmuştur. 1925 yılında Rodop bölgesinde yayın yapan Rodopa Gazetesi'nde, Pomakların yaşadığı bölgelerdeki coğrafi isimlerin Bulgarlaştırılması ve Hristiyanlaştırılmasıyla ilgili olarak, yapılan bu değişikliklerde, Bulgar bilimadamlarının, coğrafyacıların, tarihçilerin, etnografların, arkeologların, filozofların tavsiyelerinden yararlandığı belirtilmiştir.²²⁴

1934 yılında, Müslüman-Türk ismi taşıyan coğrafi yerlerin isimlerinin Bulgarca isimlerle değiştirilmesi işleminin kapsamı genişletilmiştir. Bu değişim neticesinde Bulgaristan'daki coğrafi isimlerin yaklaşık üçte biri değiştirilmiştir. Değiştirilen bu isimlerle ilgili "*Bulgar ulusuna beş yüz yıllık boyundurukta empoze edilmiş yabancı isimler*" nitelemesi yapılmıştır.²²⁵

²²¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 20 Mayıs 1933, f. 030.10, y. 241.628.10

²²² Mancheva, "Image and Policy", s. 369

²²³ Mancheva, "Image and Policy", s. 370

²²⁴ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 106

²²⁵ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 85

Bulgaristan'da 1934 yılında yapılan askeri darbeye birlikte, faşist bir cunta yönetime el koymuştur. Darbenin ardından Müslüman-Türk azınlığın içinde bulunduğu durum, daha da kötüleşmiştir. Vakıf malları devletleştirilmiş, Müslüman dini kurumları ve din görevlileri doğrudan Bulgaristan yönetimlerinin kontrolü altına girmişlerdir.²²⁶ Bulgaristan'da Müslüman-Türk azınlığın temsilcisi olması gereken Başmüftüler bu görevi yerine getirme özelliğini yitirmişlerdir. 1928 yılında Başmüftülük seçimini kazanan Süleyman Faik Efendi bu görevden çekilmiş, yerine Hüseyin Hüsnü Efendi atanmıştır. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin göreve getirilmesiyle birlikte Başmüftüler 1992 yılına kadar Bulgaristan Devleti'nin inisiyatifiyle atanmışlardır.²²⁷

Basında, 1912-1913 yıllarında gerçekleştirilen zorla Hristiyanlaştırma faaliyetleri yüceltilmiş, yeni hükümet de bu doğrultuda harekete geçmeye teşvik edilmiştir. 1 Şubat 1934 tarihinde yayınlanan Rodopski Straj gazetesinde, "Rodop ve Pomak meselesi" başlığı altında yayınlanan makalede, 1912-1913 mezalimi için şu ifadeler kullanılmıştır: "*O vakit onlar iyi Bulgarlar oldular ve Radoslavov idaresi olmasaydı bugün kendilerini bizzat bizden daha büyük Bulgar-Hristiyan hissedeceklerdi.*"²²⁸

1934 yılı itibariyle iyice güçlenen asimilasyon eğilimi, Türkiye Cumhuriyeti Sofya Büyükelçiliği'nin raporlarına da yansımıştır. Raporlarda Darıdere, Dövlén, Paşmaklı, Nevrokop gibi bölgelerden gelen Pomaklar tarafından birçok şikâyetin yapıldığı ifade edilmekte, bahsi geçen illere tayin edilen yüksek kademeli bürokratların, Pomaklara "eski dinlerine" geri dönme çağrısı yaptıkları, ahaliyi feslerini atmaya ve kiliselere gitmeye zorladıkları belirtilmiştir.²²⁹

Faşist rejim yönetimi altında Müslüman-Türk azınlığın çalışma koşulları da oldukça zorlaşmıştır. İşe alımlarda Bulgar okullarından mezun olma veya Bulgar olma şartının aranması sebebiyle, Müslüman azınlık birçok meslek grubunda çalışamaz hale getirmiştir. Pomaklardan bedava

²²⁶ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 227

²²⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 72-74; Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 250-251

²²⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1 Mart 1934, f. 030.10, y. 242.632.17, s. 2-3

²²⁹ BCA, 30.10.0.0 / 242.637.8, (10 Şubat 1935), s. 4

işgücü olarak birçok projede faydalanılmıştır, örneğin Bulgaristan-Yunanistan sınırına yapılan istihkâmlarda Pomaklar ücretsiz olarak çalıştırılmışlardır²³⁰ Pomaklar adına darbe sonrası döneme ait bir diğer olumsuz gelişme ise, Rodop bölgesindeki yaklaşık 3500 ibadethanenin kapatılması ve Osmanlı dönemine ait eserlerin tahrip edilmesi olmuştur.²³¹

Bu dönemde, Pomak çocukları düzenlenen etkinliklerle Bulgar çocuklarıyla birlikte olmaya zorlanmakta, daha sonrada vaftiz edilerek Hristiyanlaştırılmaktaydı.²³² Asimilasyon faaliyetleri sonucunda 1916-1936 yılları arasında 20 bin Pomak'ın isminin değiştirildiği iddia edilmektedir.²³³ İki dünya savaşı arasındaki döneme ait resmi raporlarda, Pomaklarla ilgili olarak, cahil, bağınaz, aşırı fanatik, içe kapanık, tembel bir topluluk tanımlaması yapılmıştır. Benliklerinin Osmanlı Devleti döneminde karmaşık bir hal aldığı belirtilerek, Pomaklar için “tedavi edilmesi gereken bir yara” yorumu yapılmıştır.²³⁴

1930'lu yıllarda artan Pomak göçü nedeniyle iktidardaki faşist rejim, Pomakların eğilimlerini ve mevcut durumlarıyla ilgili olarak yeniden değerlendirmeler ve araştırmalar yapma ihtiyacı duymuştur. Sınır bölgelerinde yaşayanların toplu şekilde ülkeden kaçması, Pomakların Bulgar milli bilincine sahip olmadıkları ve “Bulgarofobik” oldukları ithamına maruz kalmasına sebep olmuştur. Pomakların geliştirdiği bu tutumunun altında, “Bulgaristan ve Bulgar olan herşeye karşı olan nefretin” ve kendilerini “Türk gibi hissetmelerinin” yattığı belirtilmiştir.

1930'lu yıllarda faşist rejimin artan baskıları neticesinde Darıdere, İğridere, Paşmaklı ve Filibe köylerinde yaşayan yüzlerce aile kaçarak önce Yunanistan'a, oradan da Türkiye'ye göç etmişlerdir.²³⁵ Hükümet tarafından Pomakların Türkiye'ye göçüne sıcak bakılmaması,²³⁶ Bulgaristan'ı terk etmek isteyen kişilerin pasaport alabilecek koşullara sahip olmaması, birçok

²³⁰ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 271

²³¹ Yıldız, “Bulgaristan Türkleri”, s. 51

²³² Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 227

²³³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 29

²³⁴ Mancheva, “Image and Policy”, s. 360

²³⁵ Yıldız, “Bulgaristan Türkleri”, s. 52

²³⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 17 Haziran 1933, f. 030.10, y. 241.629.15, s. 2

aileyi ülkeden yasadışı yollarla göç teşebbüsüne iten faktörler olmuştur. Fakat ülkeden kaçmaya çalışanların birçoğu sınır bölgelerinde öldürülmüşlerdir. Ayrıca 1927, 1933, 1935 yıllarında Pomaklar tarafından Türkiye'ye toplu göçler yapılmış, fakat göç eden kişilerden bazılarının Türkiye'deki şartlara uyum sağlayamadıklarından ötürü geri döndükleri görülmüştür.²³⁷ 1930'lu yıllarda Türkiye'ye yapılan kaçak göçler, Rodop bölgesindeki ekonomik tabloyu daha da kötü bir duruma sokmuştur.²³⁸ Tarım Bakanlığı, Plevne'deki askeri birliklere, Pomakların ülkeden kaçmalarına engel olmak amacıyla takip edilmeleri talimatını vermiştir.²³⁹ Yasadışı biçimde Yunanistan'a kaçmak isteyen altı kişinin öldürülmesi üzerine, Pomakların Türkiye'nin teşvikleri neticesinde bu tarz eğilimler içerisine girdiği ifade edilerek, Batı kamuoyu nezdinde sorumluluğu Türkiye'nin üzerine yükleme çabası içerisine girildiği görülmektedir.²⁴⁰

1920'li ve özellikle 1930'lu yıllarda basında yapılan propaganda neticesinde Pomakları, Bulgar ulusunun bir parçası olarak görme eğilimi de ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁴¹ Pomaklara daha pozitif yaklaşan ve onları sadık, suç işlemeyen, vergilerini düzenli ödeyen, iyi kalpli ve cömert bir topluluk olarak tanımlayan raporlar da bu dönemde yazılmıştır. Raporları ortaya koyan kişilere göre, eğitim ve diyalog yoluyla sorunlar kolaylıkla aşılabilirdi. Nitekim bu yeni anlayışa uygun olarak, Rodina Cemiyeti'nin ortaya çıkışıyla birlikte daha örgütlü bir şekilde hareket edilmeye başlanmıştır.²⁴²

Dönemin aydınlarından Çiçovski, Bulgar idarecileri Pomakları Türklerle bir tutmakla suçlamıştır. Çiçovski, Pomaklara karşı duyulan nefretten ve yapılan eziyetden, mülklerinin neredeyse hiç karşılığında satın alınmasından ve göçe zorlanmalarından yakınmıştır. Ona göre, Pomaklar "Bulgar" oldukları için bu şekilde muamele görmemeliydiler.²⁴³

²³⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 229

²³⁸ Mancheva, "Image and Policy", s. 102

²³⁹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 102

²⁴⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 21 Mayıs 1934, f. 030.10, y. 242.633.21, s. 1

²⁴¹ Todorova, "Identity (Trans)formation", s. 476

²⁴² Mancheva, "Image and Policy", s. 360-361

²⁴³ Eminov, *Turkish and Other*, s. 99-100

Pomakları Bulgar ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak görme eğiliminin ortaya çıkmasıyla birlikte, 1931 yılında Pomak tabirinin yerine “Bulgar Muhammediler” anlamına gelen “Balgari Mohammedani” tabiri kullanılmaya başlanmıştır.²⁴⁴ 1930’lu yıllarda Pomak kelimesi yerine “Bulgaro-Muhammedan” kelimesinin kullanılmaya başlanmasının arkasında faşist yönetimin yanı sıra Ortodoks Kilisesi’nin de yoğun teşvikleri bulunmaktadır.²⁴⁵

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Rodoplara gönderilen yetkili memurlar, bölgeye yabancı olmaları sebebiyle, yerel halkla sağlıklı bir ilişki kuramamışlardır. Bu sebeple bölgedeki idare, daha çok bir “koloni” idaresi niteliği taşımaktaydı.²⁴⁶ İlerleyen süreçlerde Rodoplar’daki dönüşümün, bölgeyi iyi tanıyan kişiler tarafından gerçekleştirilmesi fikri doğmuş ve Rodina Derneği bu hedefi gerçekleştirmek üzere kurulmuştur.

Paşmaklı’daki bir kültür evinde, 24 Şubat 1937 tarihinde Arif Beyski ateşli bir konuşma yaparak Rodina Derneği’nin kurulduğunu açıklamıştır. Rodina Derneği’nin tüzüğü 3 Mayıs 1937 tarihinde kabul edilmiştir. Arif Beyski bu hareketin liderliğine, Petır Marinov ise sözcülüğüne getirilmiştir. Derneği kuran kişiler, Pomak toplumunun genelinin aksine şehirlerde yaşamaktaydılar.²⁴⁷ Dernek tüzüğünde amaçlarını şu şekilde açıklamışlardır:

- 1) *Rodoplar bölgesindeki Bulgar Müslümanların ve Bulgar Hristiyanların birbirlerini tanımaları, birbirlerine yaklaşmaları ve yardımlaşmaları için çalışılacaktır*
- 2) *İslam dininden olan Bulgarlarda milli duyguları uyandırmak ve geliştirmek*
- 3) *Dini ve ahlaki eğitimleri için çaba gösterilecektir*
- 4) *Bulgar Müslümanların kültür, maarif ve ulusal açıdan kalkındırılmasını sağlayan her teşebbüsü desteklemek ve Bulgar soyuna devletine karşı sevgi ve bağlılık aşılamak*
- 5) *Onları her türlü dış propaganda ve yabancı milletlerin telkininden ve etkinliklerinden korumak*

²⁴⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 98

²⁴⁵ Neuburger, *The Orient Within*, s. 150

²⁴⁶ Mancheva, “Image and Policy”, s.363

²⁴⁷ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 102

6) *Rodop bölgesinin iktisadi ve ekonomik kalkınmasını sağlamak.*²⁴⁸

Bu amaçlar doğrultusunda, başlangıç aşamasında çeşitli etkinlikler düzenlenmesi, Rodoplar bölgesinin geçmişteki ve o güne ait koşullarını inceleyen kitaplar yayınlanması ve derneğin fikirlerini ifade edebileceği bir basın oluşturulmasıyla birlikte faaliyete geçileceği belirtilmiştir. Pomaklar ile Bulgarlar arasında engel olduğunu düşündükleri, Türklüğe ait bütün unsurların tamamıyla yok edilmesi için çalışılacağını açıkca ifade etmişlerdir.²⁴⁹

Hükümetin maddi olarak desteklediği ve faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere cesaretlendirdiği Rodina hareketi, içlerinde bazı Bulgar üyeler bulunsa da reformcu Pomak gençleri tarafından kurulmuştur.²⁵⁰ Dernek üyeleri, reformcu tutumlarını her fırsatta ortaya koymuşlardır. Dağıtılan bildirimlerde şu ifadelere yer verilmiştir:

*Burada Rodoplar'da bizlerin Bulgar ahlakına ve geleneklerine karşı empoze edilmiş yabancı geleneklerini, bugün hür Bulgaristan'da bir kenara bırakmamız gerekmektedir. Asyalılar tarafından yazılmış ve yaratılmış bu töreleri, içimizdeki Bulgar kanı terketmeye mecbur bırakmaktadır.*²⁵¹

Rodina üyeleri, İslami kurumlarda çalışan kişilerden oluşmaktaydı ve İslam'ı inkâr etmediklerini belirtmişlerdir. Yaşlı Pomaklar, derneğin faaliyetlerinin inancı zayıflattığı ve gençleri ateizme yönlendirdiğini iddia etmiştir. Dernek üyeleri ise bu durumu reddetmiş, dinin "tamamen bilinmeyen, anlaşılmayan bir dil ve dahası harflerle" öğretildiğini iddiaların aksine, derneğin faaliyetlerinin başıboş bırakıldığında sonu ateizme varacak inanışlara engel olduklarını belirtmişlerdir. Kur'an, Bulgarca'ya çevrilmiş ve ibadetlerin Bulgarca yapılması yönünde faaliyetler yapılmıştır. Derneğe

²⁴⁸ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 113

²⁴⁹ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 113-115

²⁵⁰ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 106-107

²⁵¹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 138

göre, geleneklerden sıyrılmak ve Bulgarlığı benimsemek, İslam dinine aykırı bir durum teşkil etmemektedir.²⁵²

Rodina'nın fikirsel altyapısını oluştururken, 1930'lu Türkiye'de uygulanmakta olan Kemalizm'den ilham aldığı iddia edilmektedir.²⁵³ Rodina üyelerinden biri olan Arif Glavovski, İstanbul'da beş yıl yaşamış ve o dönemde Türkiye'de uygulanan, Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkelerinin onun fikir dünyasında önemli etkiler yaptığını belirtmiştir.²⁵⁴ Rodina üyelerinin, Mustafa Kemal Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in başörtüsüz ve feracesiz bir şekilde uçak kullanması örneğine sıkça başvurdukları ve Türkiye'deki duruma kıyasla o dönemde Bulgaristan'daki Pomakların hala Sultan II. Mahmud dönemine ait kıyafetler giydikleri propagandasını yaptıkları görülmektedir.²⁵⁵

Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus ise, dönemin faşist yönetimi tarafından Kemalizm'in bir "sol tehdit" olarak algılanmasıdır. Bulgaristan'daki Türk azınlık içerisinde de Kemalist anlayış çerçevesinde, kılık-kıyafetlerin modernleşmesi süreci başlamıştı. Burada hükümet tarafından, Türk modernleşmeciliğine karşı bir önlem alma çabası olduğu da söylenebilir. Yani Pomaklar, modernleşmeci Türklük'ten bağımsız olarak dönüştürülmeye çalışılmıştır.²⁵⁶ Ülkedeki Müslüman azınlığın modernleşmesini Türklük bağlamından koparmak, belki de rejimin isteği yönünde şekillendirme arzusu da Rodina'nın desteklenmesine sebep olmuştur.

Devlet memuru olmak isteyen Pomaklar, Rodina Derneği'ne üye oldukları takdirde kamu sektöründe daha kolay iş bulmaktaydılar. Dolayısıyla iş bulmak veya daha yüksek kademelere çıkmak isteyen kişiler, Rodina Derneği'ne üye olarak isteklerine ulaşabilmekteydiler.²⁵⁷

²⁵² Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 108

²⁵³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 107

²⁵⁴ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 165-166

²⁵⁵ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 184-185

²⁵⁶ Lenka Nahodilova, "Communist Modernisation and Gender: The Experience of Bulgarian Muslims, 1970–1990", *Contemporary European History*, C. 19, Sayı 01, 2010, s. 41

²⁵⁷ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 107

Türklük karşıtı bir grubun ortaya çıkışıyla birlikte, Pomak toplumu kendi içerisinde ilk kez ayrılmış oluyordu.²⁵⁸ Türk uleması yerine Pomak ulemanın Rodoplar'da görevlendirilmesi fikri 1937 yılında ortaya atılmıştır.²⁵⁹ Rodina Derneği'nin üyeleri, 1938 yılından itibaren İslami din kurumlarına atanmaya başlamışlardır.²⁶⁰ Bu atamalar, Sofya'daki Türk Başmüftü tarafından değil, doğrudan İçişleri Bakanlığı'nın talimatları doğrultusunda yapılmıştır. Türkler ve Türk kültürünü savunan Pomaklar ise diyanet işlerinden uzak tutulmuşlardır.²⁶¹

İktidarda bulunan ırkçı yönetim, Smolyan Müftülüğü'nü Ulusal Müftülükten ayırarak, Rodina Derneği'ne faaliyetlerini daha özgürce yapma olanağı tanımıştır. Bulgarca'ya çevrilmiş olan Kur'an ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Daha sonra adını Bihar İzvarov olarak değiştiren Mehmet İdrizov, Madan kasabası yakınlarındaki Bukovo köyündeki camide ilk kez Bulgarca hutbe okumuştur.²⁶²

Rodina üyeleri, “Merhaba”, “ Selamunaleyküm” ve “ Hoşgeldin-Hoşbulduk” gibi kelimelerin kullanılmasına karşıydılar. Derneğin faaliyetleri neticesinde sonraki süreçte bu kelimelerin kullanılması yasaklanmıştır.²⁶³ Bunların yerine selamlaşırken Bulgarca “ Dobır den” (günaydın) “dobro utro” (tan aydın) gibi kalıplar kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Türklüğe ve Türk kültürüne düşmanlık, günlük hayatta kullanılan kelimelerle sınırlandırılmamıştır. Rodina Derneği'nin tüzüğü'nün 8. maddesinde “*Pomakların Türk erkek ve kadınlarıyla evlenmelerine izin verilmemelidir*” ibaresi de bulunmaktadır.²⁶⁴

1938 yılının Kurban Bayramı'nda Rodina üyeleri, Smolyan ve çevresindeki bölgelerde broşürler dağıtmışlardır. Bu broşürlerde, Pomakların Bulgar olduğu vurgulanmakta ve yabancılığın sembolü olan fesi giymekten vazgeçmeleri, fes yerine Bulgaristan'ın milli şapkasını takmaları

²⁵⁸ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 107

²⁵⁹ Mancheva, “Image and Policy”, s. 364

²⁶⁰ Neuburger, *The Orient Within*, s. 125

²⁶¹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 138

²⁶² Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 106

²⁶³ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 174

²⁶⁴ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 155

çağrısında bulunulmaktaydı. Cemiyetin liderleri ve üyeleri, giydikleri modern kıyafetlerle Pomak toplumuna örnek olmaya çalışmışlardır.²⁶⁵

Bulgaristan basınında, Pomak kadınlarının modernleştirilmesi ve Bulgarlaştırılmasına öncelik verilmesi gerektiği tespiti yapılmıştır. Bu tarz değerlendirmeleri Rodina Derneği'nin üyelerinin de yaptığı görülmektedir. Onlara göre kadınlar Bulgar kıyafetleri giymeli ve eşarplarını etnik Bulgar kadınları gibi kafalarının arkasından bağlamalıydı.²⁶⁶

Rodina Cemiyeti, Pomak erkeklerine, kadınların kılık-kıyafetiyle ilgili olarak şu çağrıda bulunmuştur:

*Onların yüzlerini açın ki onlar ışığı ve bizlerde onların güzelliklerini görebilelim... Kur'an'ın takipçileri olduğunuzu ve bu ülkenin özgür vatandaşları olduğunuzu ispatlamak için, kültür ve ilerleme yolunda karılarınızı, annelerinizi ve kızlarınızı köleliğin sembolü olan siyah örtüden azat ediniz.*²⁶⁷

O dönemde Pomak kadınının dönüşümünün zorla değil, ikna yoluyla gerçekleşeceğine dair bir inanç bulunmaktaydı. Rodina Derneği'ne üye olan Pomakların eşleri, diğer Pomak kadınlarına örnek olabilmek adına geleneksel kıyafetlerini değiştirerek, modern Bulgar kadını gibi giyinmeye başlamışlardır. Fakat bu ılımlı tutum başarısız olmuş ve giderek daha sert metotlar kullanılmaya başlanmış, İkinci Dünya Savaşı sırasında, reformların gerçekleştirilmesi adına baskı ve şiddet uygulanmıştır.²⁶⁸

Yakup Kadirov isimli bir Pomak, Filibe'deki Türk Konsoloslugu'na teslim etmek üzere bir mektup taşımaktaydı. Rodina Cemiyeti'nin faaliyetlerinin yeni başladığı döneme ait olan bu mektup, Pomakların içlerinde buldukları durumdan memnuniyetsizliklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. 12 Ocak 1939 tarihinde İsmet İnönü'ye verilmek üzere yazılmış olan bu mektup, Konsolosluga ulaştırılamamıştır. Çünkü mektubu

²⁶⁵ Mary Neuburger, "Pomak Borderlands: Muslims on the edge of nations", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, C. 28, Sayı. 1, 2000, s.187-188

²⁶⁶ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 109

²⁶⁷ Neuburger, *The Orient Within*, s. 125

²⁶⁸ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s 110

Konsolosluga teslim etmek üzere yola çıkan Kadırov yakalanmış ve tutuklanmıştır. Bahsi geçen mektupta şu ifadelere yer verilmiştir:

*Rodoplar bölgesinde çok sayıda Pomak yaşamaktadır. Bizler 25 yıldan beri Bulgar yönetimi altındayız. Din özgürlüğü, çalışma faaliyetleri ve demokrasi açısından hayatımız giderek güçleşmektedir. Kurulan Vatan Derneği(Rodina) ile bizlerin Müslüman Türk kardeşlerimizden koparılmamız istenilmekte, bizim asimile olup Bulgarlaşmamız hedeflenmektedir. Aşağıda imzası bulunan 100 aile ve 500 kişilik grup anavatan Türkiye'ye göç etmek istediğimizi sizlere bildirmek isteriz. Bulgaristan'daki tüm mal varlığımızı bırakıp, her şeyi terk etmeye razıyız. Lütfen bizlere yardımcı olun!*²⁶⁹

Pomak halkının, yaşadıkları bölgelerdeki Rodina üyesi din görevlilerini benimsemedikleri görülmektedir. Rodina Derneği'ne katılmayı reddeden kişiler azledilerek, yerlerine dernek üyesi din görevlileri atanmıştır. Görevinden azledilen imamlardan biri olan Rasim Karaibrahim, yerine atanan Vihır İzvorov (Mahmut Hacıdrizov) isimli imamı şu şekilde tarif etmiştir:

*O, imamdan çok Fransız benziyordu. Başında melon şapka, boyunbağı, tamamıyla modern giyimli bir Avrupalı. Türk kardeşlerimizle, Ahryani(Pomak) kardeşlerimiz bu züppenin nasıl imamlık yapacağına, namaz kaldıracağına ve cenaze kaldıracağına şaşıyorlardı. Oysa adam bizi Bulgar yapmaya geliyormuş!*²⁷⁰

Kıyafetlerin modernleştirilmesi faaliyetleri sırasında şiddet uygulandığı gerçeği, dernek üyeleri tarafından da açıkça ortaya konmuştur. Rodina'nın üst düzey yöneticisi Petır Marinov, günlüğünde 1 Haziran 1940 tarihinde Rodina üyelerinin üç grup halinde örgütlenerek, üç ayrı mahallede feraceleri yırtma görevini üstlendiklerini belirtmiştir. Marinov, faaliyetlerini şu şekilde anlatmıştır: "Dün Rodina üyeleri 3-4 fesi yırttı(ripped) ve yarın devam etmeye karar verdiler."²⁷¹

²⁶⁹ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 111

²⁷⁰ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 174

²⁷¹ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 112

Marinov günlüğünde, 4 Mayıs 1940 tarihinde yaşananları anlatırken hükümetin olaylara dahlini ve Rodina'nın faaliyetlerine desteğini net biçimde ortaya koymuştur:

*Askeri otoriteler ve polis feracelerin giyilmesini engellemek üzere harekete geçti ve bu iş neredeyse tamamlanmak üzere... Bütün jandarma ve askerler makasla kasabaya giderek feraceleri kesiyorlar... ve yaşmakları başlarından çekiyorlar.*²⁷²

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın safında savaşa giren Bulgaristan'da o dönem öncesinde kuvvetli olan faşist tutum daha da güçlenmiştir. Bulgarştina'nın (Bulgar olan her şey) gelişimi ve ilerlemesi için gerekli olan her şeyin yapılması düşüncesi, dönemin devlet politikasının temelini oluşturmaktaydı.²⁷³ Nazi Almanyası'na ait fikir ve söylemler, Bulgaristan'da da yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin "Tek Ulus, Tek Çar, Tek Krallık" gibi söylemler, Nazi Almanyası'ndan ne derece etkilenildiğini göstermektedir.²⁷⁴

1941 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından, Pomaklar üzerindeki Türk etkisinin azaltılabilmesi için Şeriat mahkemelerinin lağvedilmesi, Pomaklara ait din okullarının açılması ve Türk hocaların Pomakların yaşadığı bölgeden uzaklaştırılması ve Bulgarları sınırlara yerleştirerek, Türklerin bölgedeki etkisinin kırılması teklifi sunulmuştur.²⁷⁵ Rodina'nın gerçekleştirmeye çalıştığı modernleştirme denemelerinin, İkinci Dünya Savaşı sırasında çıkartılan kanunlarla, yasal bir zemine oturtulduğu görülmektedir.

Geleneksel kıyafetlere yönelik saldırılardan sonra, Pomakların isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi safhasına geçilmiştir. Derneğin liderlerinden biri olan Arif Beyski'nin önerisiyle isim değiştirme işlemine yeni doğan bebeklerden başlanması fikri ortaya atılmıştır. Beyski, 1941 yılında doğan kızına Malinka adını vererek bu kampanyaya öncülük

²⁷² Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 113

²⁷³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 116

²⁷⁴ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 114

²⁷⁵ Mancheva, "Image and Policy", s. 361

etmiştir.²⁷⁶ Rodina üyelerinden Salih Rumetsov kampanyaya desteğini şu şekilde dile getirmiştir: “*Daha fazla çocuğum olsun istemiyordum. Fakat yeni doğacak çocuklarıma en güzel Bulgar isimlerini vermek için, yakında çocuk sahibi olacağım.*”²⁷⁷

Pomakların isimleri değiştirilirken, Bulgar isimlerinden oluşturulan listeden kendilerine gönüllü olarak bir isim seçmeleri istenmiştir. Rodina üyeleri, toplumun geri kalanına örnek olabilmek amacıyla önce kendi isimlerini değiştirmişlerdir. Derneğin kurucularından Arif Beyski, Kamen Bolyarov adını almıştır. Fakat yapılan çağrılar netice vermemiş, Pomakların içerisinden az sayıda kişi isimlerini gönüllü olarak değiştirmiştir. Bunun üzerine rejim yanlısı Pomak din görevlileri, isim değiştirme işlemlerinin gönüllülük esasından çıkarılarak, zorunlu hale getirilmesinin gerektiğini belirtmişlerdir.²⁷⁸ Yasaklar da giderek daha katı bir hal almıştır. 10 Nisan 1942 tarihinde ibadetler sırasında Türkçe ve Arapça'nın kullanılması da yasaklanmıştır.²⁷⁹ Ayrıca Rodina'nın sünnet geleneğine karşı olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı esnasında erkek çocukların sünnet edilmesi yasaklanmıştır.²⁸⁰

Özellikle Nazi Almanyası'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarının ardından, ülkedeki ırkçı tutumun giderek arttığı görülmektedir. Bu duruma paralel olarak, Rodina'nın asimilasyon faaliyetleri yetersiz bulunmaya başlanmıştır. Zlatovgrad bölgesinden parlamenter Sirko Stanchev, Pomakların tamamının vaftiz edilmesi önerisini getirmiştir. Makedonya ve Trakya'nın ele geçirilmesiyle birlikte Pomakların, Bulgar toplumuna entegrasyonu için ellerine tarihi bir fırsatın geçtiğini ve Pomakların entegrasyonu meselesinin milli bir yükümlülük olduğunu belirtmiştir.²⁸¹ Yüksek rütbeli bir İçişleri Bakanlığı bürokratu, 1942 yılında yaptığı bir konuşmada Rodina'nın faaliyetlerinin yetersiz olduğunu söylemiş ve Pomakların durumuna ilişkin olarak: “*Bulgaro-Muhammedanlar(Pomaklar)*

²⁷⁶ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 107-108

²⁷⁷ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 140

²⁷⁸ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 139

²⁷⁹ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 34

²⁸⁰ Neuburger, *The Orient Within*, s. 110

²⁸¹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 135-136

*vaftiz edilmedikçe, Bulgar ulusunun ayrılmaz ve ayırt edilemez bir unsuru olamayacaktır” ifadelerini kullanmıştır.*²⁸²

Bulgaristan Parlamentosu, 8 Temmuz 1942 tarihinde Pomakların isimlerinin Bulgar-Slav isimleriyle değiştirilmesi kararını kanunlaştırmıştır. Bu karar, savaş koşulları sebebiyle Bulgaristan’da kıtlığın inanılmaz boyutlara ulaştığı bir noktada alınmıştır. Ülkedeki yiyecek, giyecek, yakıt gibi temel ihtiyaçlar karneye bağlanmıştır. Hükümet, Pomakların bu ihtiyaçlarını giderebilmeleri için öncelikle Bulgar-Slav isimlerini kabul etmeleri şartını koşturmuştur.²⁸³

Ramadan Runtov, İkinci Dünya Savaşı’nda yaşadıkları sıkıntıları şu şekilde anlatıyor:

*Tüm alışverişi karneye bağladılar ve kuponla insan başına 9 kilo un dağıtıyorlardı. Kuponları kadınlar almaya gidince, başörtüsünü çıkartmadan kuponları vermezlerdi. İkinci Dünya Savaşı başlayınca açlık ve sefalet tüm milletin belini büktü. Ben de bundan nasibimi aldım ve okulu bırakmak zorunda kaldım. 1941 senesinin Ramazan Bayramı’nın arifesinde Bulgarlar köy camisini yaktılar. Köylüler bayram namazını çayırdaki kılmağın altında kıldı.*²⁸⁴

Mehmed Dervişev isimli Smolyan müftüsü, adını Svetoslav Duhovnikov olarak değiştirmiş ve 22 Temmuz 1942’de isimlerin zorla değiştirilmesi talimatını vermiştir.²⁸⁵ 1942 yılının Temmuz-Ağustos aylarında Çepelare, Zlatograd, Byal İzvor, Smilyan, Madan, Raykovo, Zornitsa ve Elhovets kasabalarında yaşayan Pomakların birçoğunun ismi Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir.²⁸⁶ İkinci Dünya Savaşı sırasında 1942-1944 yılları arasındaki süreçte ismi değiştirilen Pomaklara ilişkin olarak, 60 bin²⁸⁷ ile 80 bin²⁸⁸ arasında değişen rakamlardan söz edilmektedir.

²⁸² Neuberger, *Shifting Balkan Borders*, s. 136

²⁸³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 228

²⁸⁴ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

²⁸⁵ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 34

²⁸⁶ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 110

²⁸⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 228

²⁸⁸ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 35

Faşist rejimin, savaş esnasında ortaya konulan vaftiz etme fikrinden vazgeçerek, Rodina'nın faaliyetleri neticesinde daha olumlu sonuçlar alınacağını düşündüğü görülmektedir. Çıkarılan "Ulusun Saflaştırılması (Arileştirilmesi)" yasasıyla, Bulgarların diğer etnik gruplarla yasaklanmıştır. Bu değişiklikle birlikte, Pomakların ve Türklerin birbirleriyle evlenmesi yasal olarak suç haline gelmiştir.²⁸⁹

Asimilasyon faaliyetlerine direnerek, Bulgarlaşmayı kabul etmeyen Pomaklar ise memuriyeten azledilmişlerdir.²⁹⁰ Rodina üyesi olmak istemeyen kişiler, İngiliz ajanı olmakla suçlanıyor, hatta sürgüne gönderiliyorlardı. Fakat Rodina üyesi olmayı kabul edenlerin cezası kaldırılıyor veya hafifletiliyordu.²⁹¹

Bulgar devlet yetkilileri, genel olarak Rodina'nın çabalarından hoşnut kalmıştır. Fakat bazı raporlarda asimilasyon faaliyetlerine yeteri kadar aktivistin katılmadığı ve Türk propagandasının etkisiyle isim değiştirme faaliyetlerinin sekteye uğradığı ve bazı bölgelerde isim değiştirme faaliyetlerinin başarısız olduğu yönünde şikâyetler de hükümete iletilmiştir.²⁹² Rodina'nın lider kadrosunun çabalarından ötürü ödüllendirildiği görülmektedir. İşgal edilen Xanthi'de kurulan müftülüğün başına, Rodina'nın liderlerinden Arif Beyski (Kamen Bolyarov) getirilmiştir.²⁹³ Bulgar hükümetinin Rodina Derneği'ne önemli derecede maddi kaynak sağladığı görülmektedir. Hükümet tarafından derneğe, 1943-1944 yıllarında toplam 3.000.000 levalık bir katkı sağlanmıştır.²⁹⁴

1943 yılında kabul edilen kılık-kıyafet yasasıyla, Bulgar kültürüne ait olmadığı düşünülen yabancı kıyafetlerin giyilmesi yasaklandı. Din görevlilerine, kılık-kıyafet değişikliğinin Kur'an'a aykırı olmadığını anlatma görevi verildi. Erkeklerin başlarına fes ve fese benzeyen şeyler takmaları yasaklanmış, kadınların başörtülerini çıkarmaları, Bulgar kıyafetleri giymeleri ve eşarplarını arkadan bağlamaları talimatı

²⁸⁹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 137

²⁹⁰ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 139

²⁹¹ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 170

²⁹² Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 140-141

²⁹³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 138-139

²⁹⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 109

verilmiştir.²⁹⁵ Rodina'nın kurucularından Petır Marinov, 1943 yılında çıkan yasayla birlikte fes giyilmesinin yasaklanmasını, "Bulgaro-Muhammedanların kendilerinin Bulgar olmadığını düşünmelerinin önündeki engellerden" birisinin kaldırılması olarak nitelemiştir.²⁹⁶ Rodina Derneği'nin söz konusu reformların uygulanmasını denetleme noktasında da aktif rol aldığı görülmektedir. Arif Beyski'nin ihbarıyla birlikte, başına fes takan Emin Üseyinov Tahirov, Smolyan'da askerler tarafından linç edilmiştir.²⁹⁷

Yapılan reformlar, Pomakların evlerine kadar uzanmış ve bu evlerin "Türklükten" arındırılmasına çalışılmıştır. Evlerdeki camların önünde bulunan demir kafeslerin çıkartılması zorunlu hale getirilmiş, bu şekilde evler "Türklükten" arındırılmıştır.²⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı sırasında Rodina'nın çabalarıyla, Pomakların isimleri, kıyafetleri, kısacası Pomak kimliğine dair ne varsa Bulgarlaştırılmaya çalışılmıştır. Pomaklar içerisinden birçok aile isimlerini değiştirmemek adına sınırı geçerek Bulgaristan'dan kaçmaya çalışmış ya da buldukları kasabayı terketmek üzere göç etmişlerdir.²⁹⁹

Pomaklara yönelik saldırılar, 9 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'da faşist iktidarın yerine Sovyetler Birliği taraftarı "Vatan Cephesi" iktidarının kurulmasıyla son bulmuştur. Asimilasyon faaliyetleri durdurulmuş, Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır.

²⁹⁵ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 143

²⁹⁶ Neuburger, *The Orient Within*, s. 99-100

²⁹⁷ Bozov, *İsimleri Uğruna*, s. 157

²⁹⁸ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 143

²⁹⁹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 141

4. BÖLÜM

KOMÜNİST REJİM DÖNEMİ ASİMİLASYON

POLİTİKASI (1944-1989)

4.1. Bulgaristan Komünist Partisi'nin Erken Dönem Azınlık Politikası (1944-1956)

Vatan Cephesi iktidarı, ilk yıllarında Bulgaristan'daki Müslüman azınlık da dâhil olmak üzere toplumun tüm kesimlerinden destek görmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan üç temel gerekçeden söz edilebilir. 1934-1944 yılları arasında darbeye ülke yönetimini ele geçiren askeri yönetimin, acımasız politikalar izleyerek Müslüman azınlığa çeşitli yönlerden baskılar uygulaması, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik koşulları neticesinde oluşan yoksulluktan kurtulma beklentisi ve Vatan Cephesi'nin azınlıkların taleplerini dikkate alacağı vaadinde bulunması, geniş bir toplumsal desteğe ulaşmalarını sağlamıştır.³⁰⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla birlikte, 1944-1948 yılları arasında Müslüman-Türk azınlık açısından bazı sorunlar yaşansa da hoşgörülü bir dönem yaşandığı söylenebilir. Pomaklar açısından bakıldığında ilk olarak "Balgaromohammedani" tabirinin kullanılması yasaklanmıştır. Savaş sırasında değiştirilen isimler iade edilmiş, dini yaşama konusundaki kısıtlamalar kaldırılmıştır.³⁰¹ Geçmiş yıllarda asimilasyon faaliyetlerini yürüten Rodina Derneği kapatılmış ve Pomaklara uyguladığı baskılardan ötürü kınanmıştır.³⁰² Dönemin tanıklarından Ramadan Runtov, bahsi geçen dönem ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Partizanlar dağdan indiler ve böylece Komünizm kuruldu. Bu yeni hükümet gelir gelmez camileri, Kur'an okumayı serbest bıraktı. Köylerde yeni cami inşaatlarına başlandı. Herkes mutlu ve sevinçliydi. 1945-1947 yıllarında köy ahalisi kendi arasında para toplayarak daha önce yakılmış

³⁰⁰ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 279-280

³⁰¹ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 114-117

³⁰² Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 67

*olan camimizi yeniden inşa ettiler. Bu yalnızca bizim köyde değil, bütün Rodoplar'da uygulandı.*³⁰³

29 Aralık 1945 tarihinde, Sofya'da yapılan bir konferansta Pomakların talepleri görüşülmüştür. 25 Ocak 1946 tarihinde ise Pomaklara ait hem pozitif bilimleri öğrenebilecekleri, hem de dini eğitim alabilecekleri bir eğitim kurumunun açılması kararlaştırılmıştır. Devlet bütçesiyle oluşturulacak bu okul, Pomaklar tarafından idare edilecekti.³⁰⁴ Komünist Parti yetkilileri, rejimin ilk yıllarında geleneksel kıyafetlere karşı daha ılımlı bir tutum içerisindeydiler. Bir parti temsilcisi, konuyla ilgili olarak görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

*Bizce türban zorla çıkartılmamalı, bu gerekli değildir. Öncelikle şapkalarının altına birşeyler giymelerine izin verelim, onlar daha sonra kendileri feslerini çıkartacaklardır.*³⁰⁵

Vatan Cephesi, 1946 yılında ferace dikilmesi için kumaş sipariş etmiştir. Müslümanların yeni rejime muhalif olmalarını engellemek amacıyla, Komünist Parti yetkilileri başörtüye yönelik hiçbir saldırı olmayacağını garantisini vermişlerdir.³⁰⁶

Müslüman-Türk azınlığa 1944-1948 yılları arasında gösterilen hoşgörülü tutumun ardında, onların desteğini kazanma amacının bulunduğu görülmektedir. 27 Ekim 1946 tarihinde yapılan seçimlerde, muhaliflere oy verdikleri gerekçesiyle Eski Zağra'da yaşayan Pomaklar ve Türkler çeşitli haklarından mahrum bırakılmışlardır. Bu kişiler, Türkiye Filibe Başkonsolosluğu'na başvurarak işkenceye maruz kaldıklarını, dağlarda hayvanlarını otlatmalarını izin verilmediğini ve devlet tarafından sağlanan erzak, elbise ve ayakkabıların kendilerine teslim edilmediğini ifade etmişlerdir.³⁰⁷

³⁰³ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

³⁰⁴ Myuhtar, "The Human Rights", s. 39

³⁰⁵ Neuburger, *The Orient Within*, s. 102

³⁰⁶ Neuburger, *The Orient Within*, s. 129

³⁰⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 31 Ocak 1947, f. 030.10, y. 243.646.13, s. 2

1944 yılı sonrasında Bulgaristan'daki azınlıklar dini değil, etnik aidiyetlerine göre sınıflandırılmışlardır.³⁰⁸ Bu değişiklik, kendini ilk olarak 1946 yılındaki nüfus sayımında göstermiştir. Nüfus sayımında Pomakların etnik aidiyetlerini belirtebilmeleri için önlerine üç seçenek konmuştur. Bunlar “Pomak”, “Rodop Müslümanları” ve “Bulgar” seçenekleridir. Kendilerini Türk olarak kaydettirmek isteyenler ise “diğer” şıkkını işaretlemişlerdir.³⁰⁹

1946 nüfus sayımında Pomakların etnik aidiyet tanımlaması bölgelere göre farklılıklar göstermiştir. Buna göre, Pomaklar için bazı bölgelerde “Türk”, “Müslüman Pomak” gibi tanımlamalara gidilmişken, Batı Rodoplar ve Pirin Makedonyası'nda yaşayanlar ise “Makedon” olarak tanımlanmışlardır.³¹⁰ Elde edilen verilere göre 1946 yılında Bulgaristan'ın nüfusu 6,7 milyondur. O dönemde 160.000 Pomak'ın Bulgaristan'da yaşadığı iddia edilmektedir. Buna göre Pomaklar, 1946 yılında nüfusun yaklaşık %2,3'lük bir kısmını teşkil etmekteydiler.³¹¹

Bir yandan azınlıklara hakları iade edilirken, diğer yandan Bulgaristan'daki milliyetçilerin hoşuna gidecek söylemlerde bulunulmaktaydı. Bulgaristan Komünist Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Georgi Dimitrov 16 Şubat 1946 tarihindeki açıklamasında: “*Balkanlar'ın yalnız Balkanlılara ait olmasını, Slavların Balkanlar'da başrolü oynamasını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara hükmettiği geçmiş dönemin izleri zamanla silinmelidir*”³¹² şeklindeki açıklaması geçmiş dönemlerdeki bakış açısının değişmediğini göstermektedir. Bir başka açıklamasında Dimitrov, Türkiye düşmanlığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

³⁰⁸ Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi(1944-1989)*(Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, YÖK: Ulusal Tez Merkezi(Tez No. 122947), s. 30

³⁰⁹ Nuri Ali Tahir, *1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası*(Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 235432), s. 29

³¹⁰ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 118

³¹¹ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 119

³¹² Alp, *Pomak Türkleri*, s. 58-59

*Biz Güney Slavları'nın tarihi yükümlülüğü, Türkleri Avrupa'dan sürmektir. Onların Avrupa'da yeri yok. Onlar Küçük Asya'dan, Anadolu'dan geldiler ve oraya geri dönmelidirler. Onların burada yeri yok. Türkiye Trakyası(Doğu Trakya) onların değildir. Bu bölgeler yüzyıllarca Slavların hâkimiyetindeydi... Bizim misyonumuz o topraklara tekrar Slavların sahip olmasını sağlamaktır.*³¹³

Geçmiş dönemde ırkçı fikirlere sahip kişilerin, yeni rejime ve fikirlere hızlı bir şekilde adapte oldukları görülmektedir. Rodina Derneği'nin üst düzey yöneticilerinden Petır Marinov, Asen Severinov, Vihar İzvorov, Veliçko Karadjov gibi isimler aktif siyasi hayatlarına devam etmişlerdir. Sadece derneğin kurucusu olan Arif Beyski (Kamen Bolyarov), Yunanistan'a ajanlık yaptığı iddiasıyla idam edilmiştir.³¹⁴ Fakat 1947'de faşist bir organizasyon olduğu ilan edilen Rodina Derneği üyelerinin büyük bir kısmı, geçmiş dönemdeki isim ve kıyafet değişikliği kampanyaları sırasında işledikleri suçlardan ötürü partiden atılmışlardır.³¹⁵

Bulgaristan'ın Halk Cumhuriyeti olduğunun 4 Aralık 1947 tarihinde ilan edilmesiyle, Bulgaristan'da sosyalist rejim resmen başlamıştır. Kısa süre içerisinde muhalefet bastırılmış, özel sektör ve mülkiyet hakkı kaldırılarak, kooperatif birlikleri oluşturulmuştur.³¹⁶ Bulgaristan'da 1947 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Bulgaristan tarihine "Dimitov Anayasası" olarak geçen bu anayasada, garanti altına alınan dini hak ve özgürlüklerin çerçevesi belirlenmiştir.³¹⁷

Komünist Parti'nin Bulgaristan'da iktidara gelmesiyle birlikte "Edina Natsiya" (Tek millet) projesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ülkedeki azınlıklar "Priobštavane" (Kaynaşma, Birleşme) sloganıyla asimilasyon faaliyetleriyle yüzleşmeye başlamıştır.³¹⁸

Bulgaristan'da Müslüman din işlerini düzenlemek adına oluşturulan sistemin temelinde cemaatlerin idare heyetleri bulunmaktaydı. Bu cemaat

³¹³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 158

³¹⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 116

³¹⁵ Neuburger, *The Orient Within*, s. 63

³¹⁶ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 276-277

³¹⁷ Eminov, *Turkish and Other*, s. 51-52

³¹⁸ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 181

idare heyetleri, 1947 yılında ikiye ayrılmıştır. Bir grupta Türk, Tatar, Müslüman Romanlar ve Arnavutlar yer alırken, öteki grupta ise Pomaklar yer almaktaydı. Yine 1947 yılı içerisinde Pomaklar adına ayrı bir müftülük kurulmuştur³¹⁹ Pomaklara ait din kurumlarının bütçesinin kontrolünü ve diğer idari sorumlulukları ise Dışişleri Bakanlığı üstlenmiştir.³²⁰

22 Mayıs 1951 tarihinde kabul edilen yasayla, Bulgaristan'daki Müslümanların dini kurumlarının yönetimi, bağımsızlıklarının niteliği ve sınırları belirlenmiştir. Bu hükümlerin, Türk ve Romanları kapsadığına vurgu yapılmıştır. Pomaklar, diğer Müslüman topluluklardan yasal olarak tamamıyla ayrılmış durumdaydı.³²¹

Sosyalist rejim, oluşturulan yeni dini kurumlar vasıtasıyla Pomaklara direktiflerini iletme yolunu seçmiştir. Bulgar Tütün Tekeli, Smolyan'daki imamlara tütünler toplanırken en ufak yaprağın dahi bırakılmaması talimatını halka iletmeleri görevini vermiştir. Ayrıca Pomak imamlara, yeni kurulan tarım kooperatiflerine katılarak halka öncülük etmeleri emri verilmiştir.³²²

1947 yılında, Plevne'de Pomaklara özel bir din okulu açılmıştır. Okula 18. Yüzyılda, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş bir Pomak ağası olan Mehmed Sinap'ın adı verilmiştir. Ülkenin her yanından gelen Pomak gençleri eğitim, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için ücret ödmeden bu okulda eğitim görmüşlerdir. Bu sayede, Komünist rejim taraftarı yeni bir Pomak neslin yetiştirilmesi amaçlanmıştır.³²³

Komünist Parti yönetimi, 1947 yılında Plevne'de Pomak gençlerin dini eğitimi için açılmış olan Mehmed Sinap din okulunun, 1950 yılında Pomakların kendilerini Bulgar toplumundan ayrı bir azınlık olarak görmelerine sebep olduğu gerekçesiyle kapatılmasına karar vermiştir.³²⁴ 1949'da Kur'an kursları ve medreseler kapatılmıştır. 1952'de okullarda din

³¹⁹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 324

³²⁰ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 172

³²¹ Myuhtar, "The Human Rights", s. 40

³²² Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 206-207

³²³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 174

³²⁴ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 208

öğrenimi yasaklanmış ve din dersleri kaldırılmıştır. Eskimiş camiler bakımsızlıktan yıkılmaya terketilmiştir.³²⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan, Paris Barış Konferansı'na Yunanistan'da yaşayan Pomak vatandaşlarını göndererek, Bulgaristan'dan toprak talebinde bulunmuştur. Talep edilen topraklarda, yoğun olarak Pomak nüfusun yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, Bulgaristan'daki Pomaklar içerisinde Yunanistan'daki Pomaklarla birleşmeye yönelik taleplerin oluşması ihtimali üzerine, onlara karşı kuşkulu bir tavır içerisinde girilmiştir.³²⁶ Bu durum, yönetim içerisinde zamanla bir iç güvenlik meselesi olarak algılanmıştır.

4 Ocak 1948 tarihinde, BKP Merkez Komitesi'nin tarafından düzenlenen toplantıda Georgi Dimitrov, Bulgaristan'ın Güney sınırında yaşayan Pomakları kastederek, sınır güvenliğini sağlayabilmek adına burada yaşayanların göç ettirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³²⁷

İçişleri Bakanlığı'nın talimatıyla, Ağustos 1948'de sınır bölgelerindeki güvenliğin artırılmasına ve Pomakların bir kısmının ülkenin iç kesimlerine göç ettirilmesine karar verilmiştir. Bu kararlar neticesinde, yaklaşık 10 bin Pomak zorunlu iç göçe tabi tutulmuştur.³²⁸ Ekim 1948'de sınır bölgesinde yaşayan 415 Pomak ailesi, toplamda ise 2,319 kişi, Rodoplar bölgesinden Kuzey Bulgaristan'a göç ettirilmiştir. Bu ilk göç dalgasından sonra, 1951 yılına kadar göç hareketleri devam etmiştir.³²⁹

1950-1951 yıllarında Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri, mülklerini genellikle Pomaklara veya diğer Müslüman unsurlara satmayı tercih etmişlerdir. Türkiye'ye yapılan göç neticesinde boşaltılan köyler, zorunlu iç göçlerle sınır bölgelerinden uzaklaştırılan Pomakların yaşadığı köyler haline gelmiştir.³³⁰ Bu köylerde, cami ve Müslüman mezarlığının

³²⁵ Eminov, *Turkish and Other*, s. 52

³²⁶ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 120

³²⁷ İbrahim Kamil, "Pomak Türklerinin "Kimlik" Mücadelesi ve Bulgaristan Komünist Partisinin Gizli Kararları(1948-1949)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(TAED)*, Sayı 59(2017), s. 446-447

³²⁸ Kamil,"Pomak Türklerinin", s. 448

³²⁹ Myuhtar, "The Human Rights", s. 50-51

³³⁰ Konstantinov, "Strategies for Sustaining", s. 42

bulunması gibi sebepler, Pomakların bu köylere yerleşmek istemelerinin temel sebebidir.³³¹ Özellikle Bulgar köylerinde ve kasabalarında yaşamak zorunda bırakılanlar, cami ve Müslüman mezarlıklarının bulunmayışından ötürü mağduriyet yaşamışlardır.³³²

Kuzey Bulgaristan'a göç ettirilen Pomaklar için Zlataritsa, Stevrek, Kran, Şeynovo, Pavel, Banya, Enino ve Slivo Pole isimli yeni yerleşim bölgeleri oluşturulmuştur. 1954 yılında alınan kararla zorunlu göçe tabi tutulmuş kişiler, daha önce yaşadıkları köyler de dâhil olmak üzere istedikleri yerde yaşayabilme hakkına tekrar sahip olmuşlardır.³³³

Bu dönemde, bir grup Pomak tarafından Amerika, Britanya ve Yunanistan hükümetlerine gönderilmek üzere bir mektup yazılmıştır. Bu ülkelerden kendilerini “Bulgar zulmünden” kurtarmalarını talep etmişlerdir. Mektubu kaleme alanlar, aynı zamanda kendilerinin Türk ırkına mensup olduklarını da belirtmişlerdir. Netice itibariyle gönderilen bu mektup, Komünist Parti yönetiminin eline geçmiş ve Pomak nüfusu içerisinde kendilerini “Türk” olarak kabul eden büyük bir topluluğun olduğunu anlamalarına sebep olmuştur.³³⁴ Bu farkındalık, Komünist Parti tarafından hazırlatılan raporlarda da gözlemlenmektedir. Parti yetkilileri bu durumu şu şekilde dile getirmişlerdir: “*Pomak karşıtlığı yalnızca yabancı ülkelere çıkar sağlamakta, Bulgar olan herşeye ve Bulgar ulusuna karşı olmalarına sebep olmaktadır.*”³³⁵

Müslüman azınlığın, Bulgar toplumuna entegrasyonu problemine ilişkin olarak, erken dönem Komünist Parti bürokratları eğitim yoluyla kültür seviyesinin yükseltilmesi stratejisini benimsemiş, bilinçlendirilen azınlıkların, etnik kimliklerinden arınarak sosyalist Bulgar toplumunun ayrılmaz bir parçası haline geleceği beklentisi oluşmuştur.³³⁶

³³¹ Osman Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler*, Ankara: İtalik Kitapları, 2011, s. 139

³³² Konstantinov, “Strategies for Sustaining” s. 48

³³³ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 121

³³⁴ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 157

³³⁵ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 157

³³⁶ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 281

Komünist rejimin ilk yıllarında rejim yanlısı entellektüeller, eğitim ve din karşıtı propagandayla Pomakların dönüştürebileceğini savunmuşlar, baskı yoluyla gerçekleştirilecek dönüşümün “çağdaş demokratik hükümet prensiplerine” aykırı olduğunu belirtmişlerdir.³³⁷ Önceki döneme ait idareciler, fikir ve politikalar eleştirilerek, bunların ortadan kaldırılmasıyla birlikte birçok şeyin iyi yönde değişeceğine dair bir beklenti görülmektedir. Georgi Yankov gibi düşünürler, komünist rejim öncesindeki hükümetlerin temel hatasının, dini aidiyetlere, sınıf ve ulusal bilince kıyasla daha fazla öncelik verilmesi olduğunu ifade etmişlerdir.³³⁸

Gençleri, eğitim yoluyla yeni rejime adapte edebilmek maksadıyla, Müslüman-Türk gençlerinin sınava tabi tutulmadan yüksek eğitim alabilmelerinin önü açılmıştır.³³⁹ Nikolay Vrançev, 1948 yılında eğitim yoluyla dönüşümün mümkün olacağına dair inancını şu sözlere dile getirmiştir:

“Bir gün yaşlı jenerasyon ölecek ve cehaletlerini beraberlerinde götürecekler. Gençler kalacak ve yeni sistemi, aydınlanma ve kültür ile sağlamlatacaklar. Bu sayede bugün bize problem olarak görünen Bulgar Müslümanlar problemi hafızalarda dahi yer etmeyecektir.”³⁴⁰

Erken dönem Komünist rejim entellektüelleri, Pomakların geçmişini yorumlarken, onları Bulgar burjuva rejimlerine karşı olan ve “yabancı etkisinden izole” bir topluluk şeklinde nitelemişlerdir. Hatta daha da ileri giderek Pomakların, Hristiyan Bulgarlardan daha “Slav” olduklarını iddia etmişlerdir. Vatan Cephesi iktidarı sırasında bir komisyon kurularak, Pomakların “inkâr ettikleri” Bulgarlığın, nasıl açığa çıkarılabileceğini tespit etmek maksadıyla araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalara göre, Pomaklar Osmanlı Devleti döneminde “ulusal geçmişlerini” kaybetmişler, dış

³³⁷ Eminov, *Turkish and Other*, s. 53-54

³³⁸ Agnostou, “National interpretations”, s. 63

³³⁹ Neuburger, *The Orient Within*, s. 64-65

³⁴⁰ Ali Eminov, “The Status of Islam and Muslims in Bulgaria”, *Institute of Muslim Minority Affairs. Journal*, C. 8, Sayı 2 (1987), s. 293

dünyaya kapalı bir bölgede yaşamalarının da etkisiyle kendilerini Türk sanmaktaydılar.³⁴¹

Sınır güvenliğiyle ilgili olarak Dobri Terbeşev tarafından “gizli” bir rapor hazırlanmış ve Politbüro’ya sunulmuştur. Raporunda, Pomakların Türkiye’ye iltica ettiği, dolayısıyla bu durum ile ilgili tedbirler alınması gerektiği belirtilmiştir. 6 Nisan 1949 tarihinde yazılmış bir başka raporda ise sınır güvenliğinin sağlanması adına, BKP ve Vatan Cephesi tarafından Pomaklara yönelik çalışmalar yapılarak, Pomakların rejime güvensizliğinin sebeplerinin tespit edilmesi ve bu durumun iyileştirilmesi için bir takım önerilerin ortaya konmasının gerektiği belirtilmiştir.³⁴²

Tarım arazilerinin, 1947-1948 yıllarında devletleştirilmeye başlanması sonucunda, çoğunlukla çiftçilikle uğraşan Pomak toplumu değişimden olumsuz etkilenmiştir. İşledikleri toprakların ellerinden alınması nedeniyle birçok Pomak Türkiye’ye göç etmek istemiştir. Bu talepleri görüşmek üzere BKP bir komisyon kurmuş, bu komisyonun raporunda, Pomak toplumu içerisinde Türkiye’ye göç etmek için ciddi bir talep olduğu belirtilmiştir. Türkiye’ye göç talepleriyle ilgili olarak, 18 Ağustos 1949 tarihinde, BKP Merkez Komitesi tarafından alınan kararla, Pomakların “Bulgar kökenli” oldukları gerekçesiyle göç etmelerine müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir.³⁴³

18 Ağustos 1949 tarihinde, göç taleplerine karşı alınacak tedbirler de somut bir şekilde ortaya konmuştur. Pomakların, Bulgar toplumuna entegrasyonu için yapılması öngörülen propagandanın detayları da bu toplantıda ortaya konmuştur. Alınan karara göre, Pomaklara yönelik olarak Osmanlı Devleti döneminde “Türkleştirilmiş Bulgarlar” oldukları propagandası yapılacaktı.³⁴⁴ Joseph Stalin ile BKP Genel Sekreteri Vilko Çervenkov’un 29 Temmuz 1949’da yaptıkları görüşmede, Pomakların “Slavlaştırılması” meselesinin gündeme geldiği iddia edilmiştir.³⁴⁵ Şayet bu

³⁴¹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 171-172

³⁴² Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 447-448

³⁴³ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 123-124

³⁴⁴ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 450

³⁴⁵ Tahir, *1945 Sonrası*, s. 33-34

iddia doğrusa, 18 Ağustos 1949 alınan kararların, Stalin'in konuyla ilgili tavsiye veya talimatları neticesinde alındığı yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

1950-1951 yıllarında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edebilmek için 250.000 Müslüman-Türk başvuruda bulunmuştur. Başvuru yapan Pomakların sayısının ise yaklaşık 40.000 olduğu ifade edilmektedir. Yapılan 250.000 kişilik başvurunun, 154.000'i kabul edilmiştir. Bu dönemde yalnızca 5.000 Pomak'ın Türkiye'ye göç etmesine izin verilmiştir.³⁴⁶ Türklerle evli olan Pomak kadınlarının dahi göç etmesine müsaade edilmemiştir. Türkiye'ye göç etme isteğini açıkça dile getirenler, göç etmelerine izin verilmediği gibi, halkı göçe teşvik etmek suçlamasıyla yaşadıkları bölgelerden alınıp ülkenin iç kesimlerine sürgün edilmişlerdir.³⁴⁷

Yasal olarak göç etmelerine izin verilmediği için, 1949-1951 yılları arasında çok sayıda Pomak ailesinin Bulgaristan'dan Yunanistan'a kaçak olarak göç ettiği görülmektedir. Artan kaçakçılık ve göç faaliyetleri sebebiyle zaman zaman Pomaklar ile Bulgar güvenlik güçleri arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Yaşanan bu silahlı çatışmalar esnasında kaçmaya çalışan ailelerin küçük çocuklarının dahi öldürüldüğü görülmüştür. Bu gelişmeler üzerine sınır bölgelerindeki tedbirler arttırılmıştır.³⁴⁸

1950-1951 yılında Türkiye'ye yapılan göçler neticesinde, tarım alanlarının kollektivizasyonu için tarım arazilerinin bir kısmı müsait hale gelmiştir.³⁴⁹ 1951 yılında Tarım Bakanlığı'na, Köy Tarım Kooperatifleri'nin kurulması talimatı verilmiştir.³⁵⁰ Köy Tarım Kooperatifleri yapılanması sayesinde Pomakların dağ köylerinden daha düşük rakımlı bölgelere yerleştirilmesine çalışılmıştır.³⁵¹

1950-1951 yıllarında Türkiye'ye yapılan göçün ardından, BKP Merkez Komitesi toplantısında ülkedeki Müslümanların ideolojik, politik, kültürel

³⁴⁶ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 125

³⁴⁷ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 208

³⁴⁸ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 126

³⁴⁹ Neuburger, *The Orient Within*, s. 67

³⁵⁰ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 182

³⁵¹ Kamil, "Pomak Türklerinin", s. 451

ve ekonomik açıdan durumunun iyileştirilmesine yönelik atılması gereken adımlar görüşülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak komiteye bir rapor sunulmuştur. Raporda, dinin hala belirleyici bir unsur olduğu belirtilmiş, başlık parası, sünnet, çok eşlilik gibi geleneklerin devam ettirildiğinden söz edilmiştir.³⁵² Müslüman azınlık içerisindeki Komünist Parti üyelerinin dahi Bulgar yaşam tarzına sahip olmayışı, BKP raporlarında bahsedilen konulardan bir diğeridir. Örneğin 1951 yılında yayınlanan bir raporda, Komünist Parti'nin Kırcaali sekreterlerinden Ömer Mehmedov'un eşi "cahil ve başörtülü" olarak tanımlanmıştır. Buna göre değişim, öncelikle BKP'de, gençlik organizasyonlarında, Vatan Cephesi'nde üyeliği olan Müslümanların özel hayatlarında başlatılmalıydı.³⁵³

1952-1953 yıllarında değiştirilen yeni kimliklerde, 80.387 Pomak "Balgromohammedanin" şeklinde kaydedilmiştir. Bu gelişme üzerine Razlog, Peştera, Gotse Delçev ve Teteven'de yaşayan Pomaklar ayaklanmışlardır. Özellikle Ribново, Valkosel, Eleşnitsa köylerinde Pomaklar ile güvenlik güçleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Galata, Gradeşnitsa ve Kirçevo köylerindeki Pomaklar, Bulgar olarak tanımlanmayı reddettiklerini ve Türk olarak kaydedilmek istediklerine dair bir mektubu, Başbakan Vılko Çervenkov'a yollamışlardır.³⁵⁴

27 Şubat 1953 tarihinde Vılko Çervenkov, BKP Merkez Kurulu Sekreteri Enço Stoykov'a gönderdiği gizli talimatnamede, Pomakların kimliklerinin milliyet bölümüne Türk yazılması taleplerine şu şekilde cevap vermiştir : " *Bizim için konu gayet nettir. Onlar Bulgar'dırlar. İnançları ise Müslümandır. (Nüfus cüzdanlarına) Böyle yazılacaktır.*"³⁵⁵

Nüfus cüzdanlarıyla ilgili şikâyetleri yerinde incelemek üzere Rodoplar'a giden Dimitır Dimov, 13 Nisan 1953 tarihli raporunda Pomakların konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: "*Eğer milliyetlerini Bulgar olarak yazdırırlarsa dinlerini de*

³⁵² Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 209-210

³⁵³ Neuburger, *The Orient Within*, s. 134

³⁵⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 127-129

³⁵⁵ Kamil, "Pomak Türklerinin", s. 452

*kaybedeceklerini, bir süre sonra da camiye bile gitmelerinin yasaklanacağını söylemektedirler.”*³⁵⁶

Ayrıca yeni kimliklerde fotoğraf olması ve bu fotoğrafların başı açık çekilmesi zorunluluğu, Müslüman-Türk topluluğu içerisinde özellikle kadınlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu durumu protesto etmek amacıyla Velingrad bölgesindeki Sarnitsa köyündeki kadınlar protesto yürüyüşü yapmışlardır.³⁵⁷ Bu olaylar üzerine Smolyan Müftülüğü, camilerdeki imamlara talimat göndererek, Cuma hutbesinde başı açık resim çekilmenin günah olmadığını anlatmalarını istemiştir.³⁵⁸

Daha önceki nüfus sayımlarında kendilerini Türk olarak kaydettirmiş olan Pomakların kimlikleri iptal edilmiştir. 1946 nüfus sayımında Zlatograd’da kendilerini Türk olarak kaydettiren Pomakların kimlikleri iptal edilerek, milliyetlerini belirten kısımda “Bulgar” yazan yeni kimlikler verilmiştir.³⁵⁹

Yapılan zorunlu kimlik değişiminin Pomaklara kabul ettirilmesi için de çeşitli baskılar uygulanmıştır. Gotse Delçev iline bağlı Yablanitsa, Osina, Marulevo, Tsijka, Brişten ve Satovça köylerinde kimlikleri olmadan dışarı çıkanlara 2-10 leva arasında para cezası verilmiş, çalışanlar iş yerlerine alınmamış ve evlerde kimlik kontrolü yapılmıştır.³⁶⁰

6 Nisan 1955’te, Bulgar Bilimler Akademisi’ne Pomaklar üzerine projeler geliştirmeleri direktifi iletilmiştir. Bilimler Akademisi, 11 Nisan 1955’te görüşlerini rapor halinde sunmuştur. Bu raporda, Pomakların tarihiyle ilgili broşürlerin hazırlanması, Pomakların geleneklerinin ve kültürlerinin araştırılması gerektiği, köylerdeki hocaların etkisi üzerinde daha titiz bir şekilde durulması tavsiyelerine yer verilmiştir.³⁶¹

³⁵⁶ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 453

³⁵⁷ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 128-129

³⁵⁸ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 213-214

³⁵⁹ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 51

³⁶⁰ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 453-454

³⁶¹ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 454

4.2. Zorla Asimile Etme Politikasına Geri Dönülmesi(1956-1969)

Müslümanların asimile edilmesiyle ilgili en önemli politika değişikliği, 6 Nisan 1956 tarihinde BKP Merkez Komitesi'nin Birleşik Oturumu (Plenum) sonrasında yaşanmıştır. Bu politika değişikliğine sebep olan faktörlerin başında, ülkedeki Müslüman azınlığın içerisindeki Türkleşme eğiliminin giderek artması yer almaktadır. Ülkedeki bütün azınlıkların isimlerinin değiştirilmesi kararının, bu toplantıda alındığı ifade edilmektedir.³⁶² Ortaya çıkan nihai hedef ise “Sosyalist Bulgar-Slav Toplumunu” oluşturmaktır. Hedeflenen amaca ulaşmak için Müslüman azınlığın kendi içerisinde bölünmesinin gerekliliği farkedilmiş ve bu kararlar neticesinde gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır.³⁶³

17 Kasım 1956 tarihinde Politbüro üyelerinden Enço Staykov'un raporları doğrultusunda bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre:

1) Pomakların yaşadığı bölgelerde kurslar açılmalıydı. Çocukların eğitilmesi için gerekli şartlar sağlanmalıydı.

2) Kültür Bakanlığı, Pomakların geçmişiyle ilgili kültürel ve sanatsal çalışmalar ortaya koyacaktı.

3) Basında, Pomakların Bulgar olduğu vurgusu yapılacaktı.

4) Rodoplar bölgesinde Tarım ve Hayvancılığın geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktı.³⁶⁴

Jivkov, Ekim 1958'de “milliyetçilik ve dini fanatizme” karşı önlemler alınacağını ifade etmiştir. Bu demecin verildiği dönemde Müslüman-Türk azınlığın yaşadığı bölgelerdeki tarım alanları kollektifleştirilmekteydi.³⁶⁵ İslamiyet'in kooperatifleşmenin önünde bir engel olduğu tespiti yapılarak, ilk olarak Komünist Parti üyelerinden başlanmak üzere, Müslüman azınlık içerisinde ateizmin yaygınlaştırılmasına çaba gösterilmeye başlanmıştır.³⁶⁶

Jivkov'un söylemlerine paralel bir şekilde İslam, “Pan-Türkizm” ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Şumen'de 1958 yılında “Türk Şovenizminin

³⁶² Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 284-285

³⁶³ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 69

³⁶⁴ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 455-456

³⁶⁵ Moutafchieva, “The Notion”, s. 33

³⁶⁶ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 456

ve Pan-Türkizmin İdeolojik Silahı olarak İslam” adı altında bir konferans verilmiştir. 1958 yılındaki Komünist Parti Genel Oturumu’nda bir delege, Bulgaristan’daki hocalar, imamlar ve Türk entellektüeller arasında ajanlar bulunduğunu iddia etmiş, bu kişileri “Trojan atına” benzetmiştir.³⁶⁷

1958 yılında tarım alanlarının kollektifleştirilmesi ve üretim araçlarının devletleştirilmesi, %90’ı çiftçi olan Müslüman-Türk azınlığı ekonomik açıdan zor durumda bırakmıştır. Müslüman azınlık, “Tarım Emek Kooperatif İşletmesi” (TKSZ) isimli bu kooperatiflerde düşük maaşla çalışan işçiler haline geldiler.³⁶⁸ Kollektif tarım projeleriyle, ülkedeki tarım arazilerinin %92’si kooperatifleştirildikten ve ekonomik dönüşümün rejim açısından başarıyla sonuçlandırılmasından sonra, kültürel alanda da “feodal geçmişten kurtulma” söylemleriyle, ülkedeki Müslümanlar üzerinde asimilasyon faaliyetleri giderek artmaya başlamıştır.³⁶⁹

1956 yılından itibaren, düzenli olarak Müslüman azınlıkların yaşadıkları bölgelerde görev yapan hocaların sayısında azalma yaşanmıştır. Kararların alındığı 1956 yılında 430 Pomak’a bir hoca düşüyorken, 1961 yılında 1,459 Pomak’a bir hoca düşmekteydi. Görev yapan hocaların dini eğitim vermesi de ilerleyen süreç içerisinde yasaklanmıştır.³⁷⁰ Rodoplar bölgesinde daha önceki dönemlerde dört adet müftülük varken bu sayı bire düşürülmüştür.³⁷¹ Ayrıca okulların yakınında cami olmasının, Müslüman gençlerin eğitimine olumsuz etki yaptığı ileri sürülerek, bu konuda da önlemler alınması kararlaştırılmıştır.³⁷²

Giderek artan baskıcı tutuma rağmen, ülkedeki Müslüman din adamları, rejimin suçlarını aklamak adına kullanılmışlardır. Bulgaristan’daki dini özgürlüklerdeki kısıtlamalardan ötürü endişe duyduğunu söyleyen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie’ye, Bulgaristan Baş Müftüsü bir

³⁶⁷ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 220

³⁶⁸ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 360-361

³⁶⁹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 226

³⁷⁰ Eminov, *Turkish and Other*, s. 54

³⁷¹ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 54

³⁷² Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 233

mektup göndererek, Bulgaristan'daki Müslümanların eşit ve özgür biçimde dinlerini yaşadıklarını belirtmiştir.³⁷³

Gerçekleştirilen ekonomik dönüşümle beraber, kültürel dönüşümün de gerçekleşeceği ve bu sayede ülkedeki Müslüman-Türk azınlığın, Bulgaristan toplumuyla daha kolay bir şekilde bütünleşeceği düşünülmüştür.³⁷⁴ Politbüro üyesi Penço Kubadinski, gerçekleştirilmesi planan kültürel dönüşümün önündeki engellerin, İslamiyet inancı, sünnet geleneği, fes ve ferace gibi geleneksel kıyafetler olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁵

Sünnetin ilkel bir adet olduğu iddiası, Bulgar medyasında yaygın olarak yer bulmaya başlamıştır. Sağlık Bakanlığı'nın, 30 Aralık 1959 aldığı bir kararla, sünnetin sadece hastanelerde ve doktor gözetiminde yapılabileceğine karar verilmiştir. Böylece sünnetin devlet kontrolü altına alınması amaçlanmıştır. Pomakların, Komünist rejim döneminde yaptıkları son toplu sünnet töreni, 1964 yılında Velingrad ilindeki Korovo köyünde gerçekleştirilmiştir.³⁷⁶ Burada 130 çocuğun sünnet edilmesinden sonra 50.000 Pomak toplanarak, ellerinde Türk bayraklarıyla sünnet kutlaması yapmışlardır.³⁷⁷ Pomakların sürdürdüğü sünnet geleneği, Bulgar aydınları tarafından, Bulgarlarla Pomaklar arasındaki "ayrılığın sembolü" olarak nitelenmiştir.³⁷⁸

Kültür Devrimini gerçekleştirmek amacıyla geleneksel kıyafetler de hedef alınmıştır. 1959 yılında, başörtüsü ve şalvar gibi geleneksel kıyafetlerin giyilmesi yasaklanmıştır. Modern kıyafetleri giymeyi reddeden kadınlar ayrımcılığa maruz kalarak, otobüslere alınmamış, hatta kendilerine yiyecek satışı dahi yapılmamıştır. Zorunlu kıyafet değişikliği sebebiyle kız çocuklarını okula göndermeyen aileler de olmuştur.³⁷⁹

Kıyafetlerini değiştirmeyi reddeden kadınlarla, güvenlik güçleri arasında olaylar yaşanmıştır. 1959 yılının Mayıs ayında, Lijnitsa, Kornitsa,

³⁷³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 220

³⁷⁴ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 228

³⁷⁵ Kamil, "Pomak Türklerinin", s. 457

³⁷⁶ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 129-130

³⁷⁷ Neuburger, *The Orient Within*, s. 112

³⁷⁸ Neuburger, *The Orient Within*, s. 113

³⁷⁹ Yozmerdivanla, *Pomak Müslüman*, s. 63-64

Breznitsa köylerinde yaşayan kadınlar, zorunlu kıyafet değişikliğine tepki göstermiş, sopalar ve çivili tahtalarla direnişe geçmişlerdir. Komünist Parti'ye üye olan Pomaklardan eşlerinin başörtü ve feracelerini çıkararak, diğer Pomaklara bu konuda örnek olmaları istenmiştir.³⁸⁰ Hükümetin geleneksel kıyafetleri değiştirme kararından geri adım atmadığı, direnişi kırabilmek için daha ciddi saldırılara geçildiği görülmektedir. Ramadan Ahmetov Runtov, o dönemde gördüklerine ilişkin şunları anlatıyor:

Üç köye gece yarısı baskın düzenlendi. Nevrokop kasabasında yakaladıklarını emniyete götürdüler. “Eşinin serbest kalmasını isteyenler, muhtarlıklardan elbise ve etekleri alarak üzerine giyip gelsin” diyerek haber gönderdiler. Buna itiraz eden kadınlardan üçünün ayaklarına ateş ettiler. Eşlerinin kurtulmasını isteyen kadınlar zorla etek ve elbiseleri giydiler. O günden sonra bu kadınlar evden dışarı hiç çıkmadılar. Kadınlar kendi aralarında birbirine, komşusuna ve akrabasına gitmek için gece karanlığında dışarı çıkıyorlardı. Polisler denetim için sık sık baskın düzenliyorlardı. Amaçları kadınların feraceyle gezmesini önlemektir.³⁸¹

Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Turgovişte'de “İslam, kadının düşmanı” adıyla bir seminer yapılmıştır. Bu tarz konferanslar, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sıklıkla yapılmaya başlanmıştır. Müslüman kadınlardan, değişime ayak uydurmaları istenmiştir. Geleneksel kıyafetlere karşı faaliyet gösteren ekiplere katılan kadınlar ise, Komünist Parti'nin veya Vatan Cephesi'nin kadın kollarına alınarak ödüllendirilmişlerdir.³⁸²

1961 yılında, Pomak kadınlarına yönelik olarak “Bulgar Müslüman kadın aktivistler için Vatan Cephesi tarafından kırk beş günlük kurs” başlığı altında bir kurs verilmiştir. Kursta, Bulgaristan ve dünya coğrafyası, kişisel sağlık bilgisi dersleri, ideal sosyalist bir kadın olabilmek için gerekli olan

³⁸⁰ Ramadan Ahmetov Runtov, Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

³⁸¹ Ramadan Ahmetov Runtov, Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

³⁸² Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 249

vasıflar anlatılmıştır. Genel manada bu kurslarda dinin zararları, sosyalist ailenin ahlaki yapısı gibi konular işlenmiştir.³⁸³

Ekonomik zorunluluklar da asimilasyon politikasının kullanılan silahlarından biri olmuştur. Müslüman azınlığa domuz yetiştiriciliği yaptırılmıştır. Silistre bölgesindeki Dulovo kasabesindeki Türklerin, domuz yetiştirdiklerinden ve kooperatiflere bu konuda yardım ettiklerinden raporlarda övgüyle söz edilmiştir. Aynı şekilde, Kolarovgrad'daki kooperatiflerde Müslüman kadınların domuz çiftliklerinde çalışıklarından bahsedilmiştir.³⁸⁴

Komünist rejim, asimilasyon faaliyetlerini tatbik ederken Rodina Derneği'nin geçmişte kullandığı metotları kullanmıştır. Bu asimilasyon faaliyetlerinde, rejim taraftarı olan Pomaklar sıkça görevlendirilmiştir. 30 Aralık 1961'ta alınan kararlar, Müslüman azınlıklar içerisinde Komünist Parti'de görev yapacak kadroların yetiştirilmesi amacıyla düzenlenen kursların, öğrenci kotası ve bütçesi arttırılmıştır.³⁸⁵

Yapılan yayınlarda İslamiyet ile sosyalizm kıyas konusu yapılarak, sosyalizmin ülke üzerindeki olumlu etkisi ispatlanmaya çalışılmıştır. 1960 yılında Komünist Parti tarafından bastırılan bir kitapta, Rodop bölgesindeki değişim, öncesi-sonrası şeklinde sunulmaktaydı. Kitapta yer alan karikatürlerde, İslamiyet geri kalmışlığın simgesi olarak gösterilirken, sosyalizm yeryüzünü cennete çeviren bir sistem olarak resmedilmiştir.³⁸⁶

Yapılan bütün çalışmalara ve saldırılara rağmen, 1958 yılında başlatılan ve ekonomik dönüşüm faaliyetlerinin bir diğer ayağı olarak görülen kültürel devrimin gerçekleştirilemediği, resmi raporlarda kabul edilmiştir. Bu durum, raporlara şu şekilde yansımıştır:

1962'de Bulgar Muhammediler arasında Kültür Devrimi amacı ile başlatılan geniş çaplı kampanya tam manası ile uygulanamadı. Baskı ve

³⁸³ Pamela Ballinger ve Kristen Ghodsee, "Socialist secularism: Religion, modernity, and Muslim women's emancipation in Bulgaria and Yugoslavia 1945-1991 ", *Aspasia*, C. 5 (2011), s. 18

³⁸⁴ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 241

³⁸⁵ Myuhtar, *The Human Rights*, s. 57

³⁸⁶ Ballinger ve Ghodsee, "Socialist secularism", s. 19

şiddetin öne çıkması ile topluluk kendi geleneksel inançlarına ve kıyafetlerine eskisinden daha fazla sahip çıkmaya başladı. Camiye giden gençlerin sayısında artış gözlemlendi. Bulgar Muhammediler kendilerini daha fazla “Türk” olarak görmeye başladı.³⁸⁷

Bunun üzerine Politbüro, 5 Nisan 1962’de “ Çingenelerin, Tatarların ve Müslüman Bulgarların(Pomakların) Kendilerini Türk Olarak Tanımlamalarına Karşı Alınacak Önlemler” adıyla bir takım kararlar almıştır. Bahsi geçen toplulukların, kendilerini Türk olarak hissetmelerine gerekçe olarak, Türk-Arap isimleri taşımaları, Müslüman azınlıklar arasında yapılan karma evlilikler, diğer azınlık mensuplarının Türk propagandasına maruz kalmaları tespiti yapılmıştır.³⁸⁸ 5 Nisan 1962 tarihinde alınan kararlar şu şekildeydi:

1) Romanlar, Tatarlar ve Pomakların politik bilinçleri yükseltilmeli, Türklerle ilişkili olan pan-Türkist ve pan-İslami propagandaya muhattap olmaları engellenmelidir.

2) Anayasa’nın ilgili maddesinde düzenlemeye gidilerek, dinin ve kullanılan ismin etnik aidiyetin belirlenmesi açısından kriter olması zorunluluğu kaldırılmalı, karma evliliklerden doğan çocukların Bulgar olarak kaydedilebilmeleri mümkün kılınmalı, Bulgar olmayan kişiler kendilerini ve ailelerini Bulgar olarak kaydettirebilmeli ve bu doğrultuda prosedürler kolaylaştırılmalıdır. Bu düzenleme neticesinde, Pomakların da bu prosedürlerle isim değiştirebilmelerine hak tanınmalıdır. Bu uygulama ikna yolu izlenerek yapılmalı, hiçbir şekilde şiddete başvurulmamalıdır.

3) Kendilerini nüfus müdürlüklerine Türk olarak kaydettirmiş olan Tatarlar, Romanlar ve Pomaklar’ın gerçek etnik kimliklerine göre yeniden kaydedilmelerine karar verilmiştir.

4) Pomaklar ve Romanların, Türklerin yoğun olduğu yerleşim bölgelerine göç etmeleri engellenmelidir.

5) Roman, Tatar ve Pomak çocuklarına Türkçe öğretilmesi engellenerek, bu çocuklara Bulgarca öğretilmelidir. Türk öğretmenlerin,

³⁸⁷ Yozmerdivanla, *Pomak Müslüman*, s. 59

³⁸⁸ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 287

bahsi geçen topluluklara ait çocuklara eğitim vermesine müsaade edilmemelidir. Pomak ve Roman çocuklarının, Türk çocuklarıyla aynı ortamda yaşamaları ve eğitim görmeleri engellenmelidir.

6) Kendilerini Türklere yakın hisseden Roman, Tatar ve Pomaklar içerisinde ulusal bilinç, vatanseverlik gibi kavramlar güçlendirilmelidir.

7) Bahsi geçen topluluklara hizmet veren vaizler, imamlar denetim altına alınarak, Türk propagandası yapmaları engellenmelidir.

8) Bulgar Bilimler Akademisi tarafından tarihçiler, etnograflar ve filologlardan oluşan bir ekip, Pomakların geçmişini araştırmalı, Türkleştirilmeleri ve zorla İslamlaştırılmaları ile ilgili ileri derecede keşifler yapmalıdır.

9) Propaganda ve Kampanya Departmanları, Pomaklar içerisinde ulusal ve komünist bilincin geliştirilmesi için aktiviteler düzenlemelidir.³⁸⁹

İsim değişikliklerine, yeni doğan bebeklerden başlamak, ortaya konan stratejilerden birisi olmuştur. Bu durum, yeni çocuk sahibi olan Pomaklar açısından büyük problem teşkil etmiştir. Örneğin Aliş Hüseyinov isimli bir Pomak'ın, çocuğuna doğum sertifikası verilebilmesi için öncelikle Bulgar-Hristiyan ismi konulması gerektiği bildirilmiştir. Bunu reddeden Aliş'i, görevli memurlar çocuğa kendileri belirledikleri bir ismi koymakla tehdit etmişlerdir. Aynı şekilde, Emin Ahmedov Kutsosmanov ve Azmina Mehmedova Kutsosmanova, çocuklarına Şaban ismini koyabilmek için Smolyan'daki resmi kurumlara başvuruda bulunmuşlardır. Madenlerde çalışan Emin Ahmedov Kutsosmanov'un 8 yıl madende çalışıp kazanarak elde ettiği birikimlerini, çocuğuna Bulgar ismi koymadığı gerekçesiyle çekmesine izin verilmemiştir.³⁹⁰

Rodoplar bölgesindeki öğretmenlere el kitapları dağıtılmış ve öğretmenlerin, "ülkenin maddi ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi" üzerindeki rollerine değinilmiştir. Öğretmenler, Pomak çocuklarına Osmanlı Devleti tarafından geçmişte zorla Müslümanlaştırıldıklarını anlatacak ve bu durumun farkına varan öğrencilerin gönüllü olarak Bulgar isimlerini

³⁸⁹ Ali Eminov, *Turkish and Other*, s. 192-194

³⁹⁰ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 116-117

almaları sağlanacaktı. El kitaplarında Drenovo kasabasında öğrenci olan üç Pomak kızın, gönüllü bir biçimde isimlerini Slavka, Zdravka ve Elka olarak değiştirdikleri belirtilerek, onların şu ifadelerine yer verilmiştir:

“ İsimlerimiz değişmeden önce iki gece uyuyamadık ve kendi kendimize düşündük, bizler Bulgar iken neden Türk isimleri taşıyorduk?”³⁹¹

Pomak gençleri ikna etmek üzere, devlet tarafından Bulgar gençleri mektup arkadaşı olmak üzere görevlendirilmiştir. Örnek olarak Orlin Minço isimli bir Bulgar genci, Mehmed Ahmedov Deliakhievlev isimli bir Pomak'a yazdığı mektupta şu ifadelere yer vermiştir: *“Senin üç isminde beş asırlık Türk boyunduğunu hatırlatmaktan başka birşey yapmıyor... Bizler Bulgarız ve isimlerimiz Bulgar ismi olmalı, diğer bütün isimler bizim düşmanlarımızdan gelmektedir.”³⁹²*

Kültür Devrimi adı verilen asimilasyon faaliyetlerinin, “bölgesel entelijansiya” aracılığıyla ve gönüllülük esasına dayanarak gerçekleştirildiği iddia edilmiştir. Parti aktivistleri, Rudozem, Smolyan gibi bölgelerde propaganda yoluyla geleneksel kıyafetlerin giyilmesinin önüne geçildiğinin ve Türk-Arap isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirildiğine dair raporları merkezi idareye göndermişlerdir.³⁹³

Bu çalışmalar itibarıyla, nüfusu yaklaşık 4,000 olan Lüdzhaz bölgesinde fes takanların sayısının %1'in altına düştüğü, kadınların %75-80'inin ferace giymekten vazgeçtiği ileri sürülmüştür. Aynı raporda, 170 kişinin ismini gönüllü olarak değiştirdiği belirtilmiştir.³⁹⁴

Yetkililer sundukları raporlarda, Rodina Derneği gibi faşist örgütlenmelerin diriltilmesinin gerekliliğini dile getirmişlerdir.³⁹⁵ Faaliyet gösteren “bölgesel entelijansiyanın” bir kısmının eski Rodina üyeleri olduğu görülmektedir. Komünist rejimin ilk yıllarında faşist bir organizasyon olduğu kabul edilen Rodina Derneği'nin eski üyeleri, 1960'lı yılların başından itibaren bu sefer Komünist Parti üyesi olarak tekrar asimilasyon

³⁹¹ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 238

³⁹² Neuburger, *The Orient Within*, s. 136

³⁹³ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 57

³⁹⁴ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 114

³⁹⁵ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 119

faaliyetlerine katıldılar. Geçmişte uygulanan ve kısmi başarılar elde eden asimilasyon yöntemleriyle ilgili raporlar sundular.³⁹⁶

Silistre bölgesinde yaşayan İsmail Huseyinov Irikov ve Hasan Mustafafov Eskiciyev, hükümete isimlerini değiştirmedikleri için ekmek dahi alamadıklarından dolayı şikâyet etmişlerdir.³⁹⁷ Ekim 1963'e ait bir gizli raporda, Dospat, Koşuka, Trigrad ve Nedelino'da geleneksel kıyafetlerini değiştirmeyen insanlara yiyecek sattığı tespit edilen çalışanlar, işten ve Komünist Parti'den kovulmuşlardır. Kıyafetlerini değiştirmeyen kadınlara ceza kesilmiş, hatta evlerindeki yataklar, çarşaflar ve kıyafetlerine el konulmuştur. Okullardaki sınıflardan bir kısmı mahkeme salonuna dönüştürülmüş, burada suçlu bulunanlar, yan taraftaki sınıflardan kendilerine yeni kıyafetler almak durumunda bırakılmışlardır. Bu kadınlar, kıyafetleri satın aldıktan sonra, kendilerine zorla satılan kıyafetlerin paralarını ödemek üzere kâğıtlara imza atmışlardır.³⁹⁸

Ortaya konan bütün baskılardan ötürü yapılan şikâyetleri incelemek ve bu icraatların merkezi hükümetten bağımsız gerçekleştiği izlenimini uyandırabilmek amacıyla, bölgeye üst düzey bürokratlar araştırma yapmak üzere gönderilmiştir. Hükümet, bu şekilde suçlamalardan kurtulmayı amaçlamıştır.³⁹⁹

6 Mart 1964 tarihinde, BKP Merkez Komitesi Sekreterleri'nin yapmış olduğu bir toplantıda Mitko Grigorov tarafından yapılan teklif neticesinde, Pomakların isimlerinin değiştirilmesine karar verilmiştir.⁴⁰⁰

Asimilasyon faaliyetlerinde görev yapan yerel yetkililerden BKP Blagoevgrad Bölgesel Sekreteri Petür Diulgerov, 1964 yılında Pomak köylerini gezerek bölge halkının isim değiştirme meselesiyle ilgili tutumlarını öğrenmek üzere araştırmalarda bulunmakla görevlendirilmiştir. Bazı kasabalarda isim değişimine uygun ortamın oluştuğunu bildirmiş, Vulkosel kasabesindeki Pomaklara isim değiştirme konusu açıldığında

³⁹⁶ Myuhtar, "The Human Rights", s. 56

³⁹⁷ Myuhtar, "The Human Rights", s. 60

³⁹⁸ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 120

³⁹⁹ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 118

⁴⁰⁰ Kamil, "Pomak Türklerinin", s. 458

gördüğü tavrı ise, “Türkofillik ve fanatizm” olarak ifade etmiştir. Vulkosel ahalisi, Diulgerov’un söylemlerine şiddetle karşı çıkmış, onun olduğu binayı av tüfekleri, baltalar ve sopalarla sarmış, bunun üzerine Diulgerov ve beraberindekiler köyden kaçmak zorunda kalmışlardır.⁴⁰¹

İsim değiştirme faaliyetleri 1964 yılında hız kazanmıştır. Buna göre Bulgar Bilimler Akademisi tarafından “kabul edilebilir” isimlerden oluşan bir liste oluşturulmuş, isimlerini değiştirecek kişilerin bu listeden kendilerine yeni bir isim seçmeleri istenmiştir.⁴⁰²

Yakuroda, Eleşnitsa, Satovça kasabalarında, isimleri değiştirmek üzere görevlendirilen ekipler tarafından bölgedeki telefon hatları kesilmiş, köylere giriş-çıkışlar engellenmiş, hatta köylere ulaşımı sağlayan köprüler imha edilmiştir.⁴⁰³ 22 Mart 1964 tarihinde Yakoruda ve Belitsa köylerinde isim değiştirme işlemleri tamamlanmıştır.⁴⁰⁴

Ribnovo köyünde Pomaklar, büyük bir direniş gerçekleştirmişler ve kasabanın kontrolünü ele geçirmişlerdir. Bu direniş esnasında, kasabadaki yerel başkanlık binasına Türk bayrağı asılmış, telefon hatları kesilmiş ve kasabaya bağlanan köprüler havaya uçurulmuştur. Kolluk kuvvetleri, bu direniş karşısında çekilmek zorunda kalmışlardır.⁴⁰⁵

Ribnovo köyündeki direnişçiler, çevresindeki kasabalara da haber yollayarak direnişi örgütlemişlerdir. Diulgerov, bu durumu raporlarında, “*Türkofiller ve fanatikler her yerde direnişi organize ediyorlar*” şeklinde dile getirmiştir.⁴⁰⁶

Ramadan Ahmetov Runtov, o dönemde yaşananları şu şekilde anlatmaktadır:

Rodoplarda hayat durmuş, Kornitsa, Breznitsa, Ljnitsa, Ribnovo, Bukovo, Siropol ve Ognyanovo köylerini polisler ve askerler abluka altına almıştı. Kimi yakasalar ismini değiştiriyorlardı. Amcamın oğlu İsmail

⁴⁰¹ Neuburger, *The Orient Within*, s. 157

⁴⁰² Neuburger, *The Orient Within*, s. 75

⁴⁰³ Neuburger, “Pomak Borderlands”, s. 193

⁴⁰⁴ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 458

⁴⁰⁵ Neuburger, *The Orient Within*, s. 157-158

⁴⁰⁶ Neuburger, *The Orient Within*, s. 158

Bekirov Byalkov, Bayram Zulev ve Kamber Süleymanov ile beraber Sofya'daki Türk Konsolosluğu'na gittim. Kapıda beni Kırcalı Türklerinden Sadık Bey karşıladı. Derdimi ona anlattıktan sonra, o beni konsolos beyle görüştü. Konsolos bey karşısında heyecanlansam da derdimi anlatabildim. Konsolos Ankara'yı arayarak durumu bildirdi. Daha sonra bizlere dönerek: "Korkmayın çocuklar herşey düzelecek, arkadaşlarına söyle evlerine dönsünler, isimleri iade edilecek ve kimse onlara dokunmayacak" dedi. Ben de bu güzel haberi onlara tercüme ettim. Dedikleri gibi oldu ve isimler iade edildi. Bu haber köyde bayram etkisi yaptı, köyde herkes sevinç içerisindeydi.⁴⁰⁷

BKP yönetimi tarafından, 12 Mayıs 1964 tarihinde "Blagoevgrad Bölgesinde Bulgar Müslümanlarıyla İlgili Olarak Yapılan Çalışma ve Bunun Suistimali" başlığıyla yayınlanan kararnamede, ismi değiştirilenlerin eski isimlerini alabilecekleri belirtilmiştir.⁴⁰⁸

1964 yılında yaşananların tanıklarından biri olan İsmail Bekirov Byalkov, Kornitsa'da isimlerin iadesi sürecinde yaşananlar hakkında şu bilgileri vermektedir:

Mahallemizde İliyev adında Bulgar bir öğretmen vardı. Öğretmen bağırarak "Herşey bitti, çıkın" dedi. Ben de "Bay İliyev, ne oldu?" diye sordum. O da " Herşey bitti, isim değiştirmekten vazgeçtiler" dedi. Köyün erkekleri de ormandan indiler. Ertesi gün köylüler muhtarlığa giderek, isim değiştirme formlarını istediler. Muhtarlık, belgelerin yakılacağını söylediye de, biz formları alarak tek tek yırttık. Sonra köyümüzden babam da dâhil olmak üzere dört kişi Gotse Delçev'e gittiler. Amaçları askerde olan tanıdıklarına isim değiştirme zorunluluğunun bittiğini, böylece eski isimlerini alabileceklerini söylemekti. Ertesi gün 16 kişi tutuklandı. Onlar köyden giderken, birileri nereye gittiklerini sormuş. Onlarda " Menderes'e gidiyoruz" demişler. Bu olay neticesinde babam dâhil bu dört kişi, 8 aylığına sürgün edildiler.⁴⁰⁹

Sofya'ya gelen Pomak heyetine yaşanan bu olayların, Merkezi Hükümetin talimatıyla yapılmadığı söylenmiş, yerel yetkililer suçlanmıştır.

⁴⁰⁷ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

⁴⁰⁸ Dayıoğlu, Toplama Kampından, s. 288

⁴⁰⁹ İsmail Bekirov Byalkov(İsmail Bekir Kahraman), Kişisel Görüşme (28 Eylül 2017)

Jivkov yönetiminin bu tutumunun arkasında, 1960 darbesi sonrasında gelişmeye başlayan Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinin zedelenmemesi yönünde bir kaygının olduğu söylenebilir. Netice itibariyle 1964 yılında faaliyetler askıya alınmış, Jivkov'un talimatıyla bölgeye bir komisyon gönderilmiş ve yaşanan olayların bir daha tekrarlanmayacağı ifade edilmiştir.⁴¹⁰

1962-1964 döneminde günah keçisi ilan edilen yerel görevliler, çok kısa süre içerisinde tekrar devlet kademelerinde görev yapmaya başlamışlardır. Örneğin Konstandovo'da Belediye Konseyi Başkanı, bir Pomak öğretmene ismini değiştirmedeği için tokat attığı gerekçesiyle görevinden alınmış, fakat altı ay sonra tekrar göreve dönmüştür. Bu şahıs, görevden uzaklaştırmasına sebep olan öğretmenin yeğeninin üniversite başvurusunu intikam almak amacıyla reddetmiş ve bahsi geçen öğretmenin bu durumu üst mercilere şikâyet etmesinin, kendisi açısından çok daha kötü neticeler doğuracağı tehditinde bulunmuştur.⁴¹¹ O dönemdeki asimilasyon faaliyetlerinin en yetkili isimlerinden biri olan BKP Blagoevgrad Bölgesel Sekreteri Petür Diulgerov, yaşanan bu sürecin, altı yıl sonra başlayacak olan saldırılar esnasında devletin daha hazırlıklı olmasına yardım ettiğini açıkça ifade etmiştir.⁴¹²

Ülkedeki etnik Bulgarların, sosyalist düzene 1960'lı yıllarda uyum sağladıkları görülmektedir. Şehirleşmenin Bulgarlar içerisinde yaygınlaşması neticesinde doğum oranları düşmüştür. Müslüman-Türk azınlık ile Bulgarlar arasında doğum oranları açısından büyük bir farklılık oluşmuştur. Hükümet, bu durum karşısında bir takım önlemler almak üzere teşebbüslerde bulunmuş ve asimilasyon meselesine daha da fazla önem vermeye başlamıştır.⁴¹³

Jivkov yönetiminin, özellikle 1968 yılından itibaren milliyetçi politikaları ön plana çıkararak halkın rejime bağlılığını arttırmaya çabası içerisine girdiği ve halkla bağlarını bu şekilde güçlendirmeye çalıştığı

⁴¹⁰ Neuburger, *The Orient Within*, s. 158

⁴¹¹ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 120

⁴¹² Neuburger, *The Orient Within*, s. 158

⁴¹³ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 237

görülmektedir.⁴¹⁴ İzlenen siyaset sebebiyle 1960'lı yılların sonundan itibaren, Bulgaristan'daki Müslümanlar, ortak politik görüşten ve etnik kimliği politik bir kavram olarak kullanma hakkından mahrum bırakılmışlardır.⁴¹⁵

1968 yılında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yeni bir kitlesel göç hareketi başlamıştır. Pomaklar içerisinde de çok sayıda kişinin göç etmek üzere başvurduğu görülmektedir. Fakat 24 Aralık 1966 tarihinde BKP Sekreterliği tarafından yapılan açıklamada bu göç anlaşmasının Pomakları kapsamadığı, hatta bu konunun gündeme dahi alınmadığı belirtilmiştir.⁴¹⁶ Kültürel hakları ellerinden tamamen alınmış olan Pomakların, göç etmelerine de izin verilmemiştir. İlerleyen dönemde Pomakları Bulgarlaştırmak amacıyla uygulanan baskı ve şiddet giderek artmıştır.

4.3. Pomakların Baskı ve Şiddet Yoluyla Bulgarlaştırılması (1970-1974)

1970 yılının başlamasıyla birlikte isim değiştirme faaliyetleri tekrar devreye sokulmuştur. Asimilasyon faaliyetlerine karşı, Şubat 1970'de Madan ve Rudozem bölgelerinde protestolar düzenlenmiştir. Protestocuların çoğu kadınlardan oluşmaktaydı, bunun sebeplerinden biri yeni doğan çocuklara Bulgar ismi verilmesiydi. Kadınlar, ismi Fahri olarak konmuş bir bebeğin adını, zorla Zdravko koyduğu için kasaba konseyi sekreterine saldırmak istemişlerdir. Bu gösteriler çok sert bir şekilde bastırılmış, saldırılar sonucunda ölenlerin cesetleri nehirlerle ve maden kuyularına atılmıştır.⁴¹⁷

BKP Merkez Komitesi ve Politbüro üyeleri tarafından, 17 Temmuz 1970'de alınan 549 sayılı gizli karar, Bulgaristan tarihi açısından utanç kaynağı olacak gelişmelerin dayanak noktası olmuştur.⁴¹⁸ Bu kararla birlikte ilk olarak Pomaklardan başlamak üzere, ülkedeki bütün Müslüman-Türk

⁴¹⁴ R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Nuray Ekici, İstanbul: JeoPolitika Yayınları, 2007, s. 183

⁴¹⁵ Daniel G. Bates, "What's in a Name? Minorities, Identity, and Politics in Bulgaria", *Identities*, C. 1, Sayı 2-3 (1994), s. 209

⁴¹⁶ Myuhtar, "The Human Rights", s. 64

⁴¹⁷ Neuburger, *The Orient Within*, s. 159-160

⁴¹⁸ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 184-185

azınlığın isimlerinin değiştirilmesiyle sonuçlanacak olan “Yeniden Doğuş” adı verilen süreç başlamış oldu.

Alınan kararlara paralel olarak, 18 Mayıs 1971 tarihinde yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Kabul edilen Anayasa’da hiçbir maddede azınlık kelimesi kullanılmamış, azınlıklarla ilgili hüküm bildiren sadece bir maddeye yer verilmiştir.⁴¹⁹ Madde 45’de yer alan “ kökeni Bulgar olmayan yurttaşlar” ifadesi dışında, azınlıklara hiçbir şekilde değinilmemiştir.⁴²⁰

3 Ağustos 1970’te Smolyan’da yapılan toplantının ardından talimatlar yerel yetkililere iletilmiştir.⁴²¹ 6 Ağustos 1970 tarihinde Smolyan’da yayın yapan resmi Rodopski Ustrem gazetesi, alınan kararları kamuoyuna duyurmuştur.⁴²² 1964 yılındaki Bulgarlaştırma girişimi sırasında, ilk olarak Batı Rodoplar’dan başlanmış, burada gösterilen güçlü direniş sebebiyle geri adım atılmıştır. 1970 yılında başlayan süreçte görülmektedir ki yetkililer önceliği Doğu ve Orta Rodoplar bölgelerine vermiş, Batı Rodoplar bölgesi bu projenin son safhasını oluşturmuştur. Başlatılan asimilasyon faaliyetlerine, parti yetkilileri, muhtarlar, öğretmenler, gönüllüler, asker ve polisler iştirak etmişlerdir. Yetkililer, faaliyetlerine ilk olarak daha kolay sonuç alacaklarını düşündükleri, Smolyan ve çevresiyle başlamışlardır. Daha sonraki süreçte Madan, Rudozem, Zlatograd, Devin ve Dospat bölgeleriyle devam edilmiştir.⁴²³

Smolyan’daki köylerin tamamı abluka altına alınarak, buradaki Pomakların tamamının ismi değiştirilmiş ve bölgedeki camiler, tarihi eserler ve mezarlıklar tahrip edilmiştir.⁴²⁴

Smolyan’ın ardından saldırılar, 1971’de Rudozem ve Dospat’a sıçramıştır. Köylüler ellerine geçen taşlarla karşı saldırıya geçmişler, burada bulunan güvenlik güçleri takviye kuvvet istemişlerdir.⁴²⁵ Ortaya konan direnişe verilen cevap çok şiddetli olmuştur, taşlarla kendilerini savunmaya

⁴¹⁹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 290

⁴²⁰ Poulton, *Balkanlar*, s. 145

⁴²¹ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 460

⁴²² Rodop-Tuna, *Rodop-Bulgaristan Türkleri*, s. 1

⁴²³ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 132

⁴²⁴ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), *Kişisel Görüşme* (18 Ağustos 2017)

⁴²⁵ Neuburger, *The Orient Within*, s. 159

çalışan insanların üzerine ateş açılmış ve bu saldırı sonucunda 30 kişi hayatını kaybetmiştir. Dospat'a bağlı Barotin, Lüpçe ve Kısık köylerinin bu kadar şiddetli saldırıya uğramasının bir diğer sebebi ise, 1964 yılında gerçekleştirilen isim değiştirme faaliyetlerine, bu köylerdeki ahalinin güçlü bir direnişle karşı çıkmasıdır.⁴²⁶

1971 yılında, Pazarcık'ta Pomaklar tarafından düzenlenen protesto gösterisinde, iki devlet yetkilisi öldürülmüştür. Bunun üzerine birçok kişi tutuklanmıştır. Olayla ilgili yapılan soruşturmanın ardından, 2 kişi idama, 2 kişi de 15'er yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴²⁷ Bu kararı protesto etmek amacıyla Yakoruda köyünden 400 kişilik bir topluluk, Sofya'ya yürüyerek yaşanan olayları Türk Konsoloslugu'na bildirmek istemiştir. Bulgar güvenlik güçleri bu topluluğa saldırmış, 2 kişi öldürülmüş ve 50 kişi yaralanmıştır. Ardından Samakov'a götürülen kişilerden bazıları, işkenceye uğramıştır.⁴²⁸

Temmuz 1971'de, Blagoevgrad'a bağlı Ribnovo köyünde yaşayan Salih Mehmedov Hatibov ile Nevzem Mustafafova İssaeva, köyün ortasında asılarak idam edilmiştir. Aynı köyde yaşayan Yakub Halilov Mihrin, yediği dayak sonucunda ölmüştür.⁴²⁹ Tüm bu şiddet olayları yaşanırken, gazetelerde isimleri değiştirilenlerin mutlu oldukları haberi okuyuculara verilmekteydi.⁴³⁰ Fakat dış basına yansıyan bazı görüntüler, olayın vehametini gün yüzüne çıkartmıştır. Yugoslavya Televizyonu, Meriç gölünden çıkarılan cesetleri göstererek, yapılan katliamı gözler önüne sermiştir.⁴³¹

1970-1974 döneminde Bulgarlaştırma işlemi gerçekleştirilirken, Pomakları isim değiştirmeye teşvik etmek amacıyla, Türkçe'ye "sopa ve havuç" olarak çevrilebilecek "toyaga i morkov" stratejisi uygulanmıştır. Bu stratejiye örnek olarak Rudozem iline bağlı Voykovo köyünde yaşayan Asen Zerov'un durumu, verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Zerov,

⁴²⁶ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

⁴²⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 335-336

⁴²⁸ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 187; Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 335-336

⁴²⁹ Poulton, *Balkanlar*, s. 137

⁴³⁰ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 124

⁴³¹ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 185

yetkililere kendi isteğiyle giderek, 14 kişilik ailesinin isminin değiştirilmesini talep etmiştir. Bu talebe olumlu yanıt veren BKP İlçe Başkanı V. Kuyumciiev, gazetecilerle birlikte Zerov'un evini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında kutlamalar yapılmış ve bu aileye halı, masa, sandalye, yemek takımı ve büyük bir radyo hediye edilmiştir.⁴³²

Bu dönemdeki isim değiştirme kampanyası sırasında, Bulgaristan'ın milli kahramanlarının isimlerinin verilmemesine gayret gösterilmiştir.⁴³³ Pomakların bir kısmı kendilerine daha önceki dönemlerde kendilerine verilen Bulgar isimlerini almak istememiş, Sergey, Alyoşa, Fedya gibi Rus isimlerini tercih etmişlerdir.⁴³⁴ Pomakların isimleri değiştirilirken, Müslüman isimlerine benzeyen Bulgar isimleri verme çabası da göze çarpmaktadır. İsmi Hasan olan bir kişiye Asen, adı Mehmet olan bir kişiye ise Mitko ismi verilmiştir.⁴³⁵ Dönemin en önemli şarkıcılarından biri olan, Emil Dimitrov'un ismi de yaygın olarak seçilmiştir.⁴³⁶

İsim değiştirme formları bütün bölgelerde aynıdır. Bu belgelere, işlem tarihi olarak 1960 yılı yazılmıştır. Bütün bu işlemler sonucunda, ismi değiştirilen herkesten 100 leva alınmıştır.⁴³⁷ İsim değiştirme işlemi, belirli bir seramonin gerçekleştirilmesinin ardından yapılmaktaydı. Rudozem'de ismi değiştirilenler, kasabanın merkezine kurulan masalardaki memurlara eski kimliklerini vererek, yenilerini alıyorlardı. Özellikle yaşlılar, bu seramoniye katılmayı reddetmişlerdir.⁴³⁸ Askerler de orada çıkabilecek kargaşaya karşı hazır bekletilmişlerdir. Burada yaşayan Pomaklar, teker teker ilerleyerek eski kimliklerini teslim etmişlerdir. Daha sonra yeni kimliklerini görevlilerden almışlardır.⁴³⁹

⁴³² Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 134-135

⁴³³ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s. 138

⁴³⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 133

⁴³⁵ Ahmed Lutov, *Bulgaristan'da Müslüman Azınlıklar(Dini hayat ve aile yapıları)*

(Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, YÖK:

Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 273489), s. 99

⁴³⁶ Poulton, *Balkanlar*, s. 136

⁴³⁷ Rodop-Tuna, *Rodop-Bulgaristan Türkleri*, s. 2; Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 185

⁴³⁸ Eminov, *Turkish and Other*, s. 107

⁴³⁹ Poulton, *Balkanlar*, s. 136

BKP Genel Sekreteri Velenin Katzev ile İçişleri Bakanı Angel Sanev, 13-14 Mart 1972 tarihlerinde, Rodoplar bölgesindeki askeri birliklere harekâta hazır olma talimatı vermişlerdir. Dupnisa'daki 7. piyade tümeni ile Köstendil'deki 13. piyade alayı, Smolyan'daki 21. piyade alayı, Razlok'ta ki 7. ağır top taburu, Radomir'deki 7. ağır makinalı taburu, Dövlén'deki 29. Piyade alayı, Dospat'taki 8. piyade bölüğü, Barotin ve Seronce'deki 2. piyade hudut taburları operasyona katılmışlardır. Adı geçen askeri birliklere ek olarak, 3.500 polis ve kurt köpekleri de operasyonlarda hazır olarak bulundurulmuştur.⁴⁴⁰

Gece saatlerinde, Smolyan, Kırcaali ve Blagoevgrad'daki sayısı toplam 850'yi bulan köye operasyonlar düzenlenmiş, burada yaşayan Pomaklar zorla köy meydanlarına toplanmıştır. Uğradıkları saldırıya Dospat, Barotin ile Trigrad'lı kadınlar ve çocuklar taşlar, sopalarla karşı koymuşlardır. Beklenmedik direniş karşısında, operasyonu yürüten askeri birlikler geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine sabah saatlerinde, 7. Piyade motorize tümenleri harekete geçerek katliam yapmışlardır.⁴⁴¹

Barutin köyündeki madencilerin isimlerinin zorla değiştirilmesi için, 13 Mart 1972 tarihinde maden ocağı güvenlik güçleri tarafından sarılmış, akabinde saldırıya geçilmesiyle çatışmalar yaşanmıştır. Burada direnen işçilerin bir kısmı işten atılmış, direnmekten vazgeçmeyenler ise tutuklanmışlardır. Barutin köyündeki direniş kırılmayınca, Devin ve Gotse Delçev'deki askeri birlikler bölgeye sevk edilmiştir.⁴⁴² 14 Mart 1972 ile 17 Mart 1972 tarihleri arasında gerçekleştirilen saldırılara, köy ahali direnmeye çalışsa da tanklarla saldırıya geçen askerlere karşı bunu başarmak mümkün olmamıştır. Kaçışan halkın üzerine köpekler saldırtılmış, köyde ciddi tahribatlar meydana gelmiştir. Bu saldırılar neticesinde, yaşları 17 ve 18 olan iki genç kız öldürülmüştür.⁴⁴³

Sınır bölgelerinden gizlice geçerek, Yunanistan'a sığınmaya çalışan kişiler de olmuştur. Kaçmaya çalışanların çok küçük bir kısmı sınırı

⁴⁴⁰ Rodop-Tuna, *Rodoplardaki Son Türk*, s. 22

⁴⁴¹ Rodop-Tuna, *Rodoplardaki Son Türk*, s. 22-23

⁴⁴² Atasoy, *Beşeri ve Coğrafya*, s. 138

⁴⁴³ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 191

geçerek, hayatta kalabilmiştir.⁴⁴⁴ Kaçmayı başaranlar ise, Yunanistan'daki Lavrion Mülteci Kampı'nda kötü muameleye maruz kalmış ve Türkiye'ye göç etmek üzere yaptıkları talepler kabul edilmemiştir.⁴⁴⁵

Mayıs 1972'de olaylar, Yakoruda bölgesine sıçramıştır. Asimilasyon faaliyetleri sırasında kasabaların merkezlerinde tarihçiler ve edebiyatçılar, yaptıkları coşkulu konuşmalarda, gerçekleştirilen bu faaliyetlerin sonucunda, "geçmişte yapılan Türkleştirimin yaralarının sarılacağını" belirtmişlerdir. Ardından kalabalığa, hükümet temsilcilerinin bütün Pomak aileleriyle özel olarak ilgilenerek, isim değişikliklerini gerçekleştirecekleri bildirilmiştir. Ayrıca huzuru bozmamaları ve yetkilileri misafirperverlikle ağırlamaları talimatı verilmiştir.⁴⁴⁶

Yakoruda'ya bağlı Bunsevo köyünde yaşayan Pomakların isim değiştirme faaliyetlerine karşı çıkararak, taş, sopa ve küreklerle direniş göstermeleri ve bir parti yetkilisinin öldürülmesi sebebiyle, Sabri ve Halil Bunsevi isimli kardeşler idam cezasına çarptırılmıştır. Belitsa köyünde isimlerini değiştirmeyi kabul etmedikleri için işkenceye uğrayan iki kişi, belediye binasından atlayarak intihar etmişlerdir.⁴⁴⁷ Yakuroda'da isim değiştirme formlarını imzalamadıkları için toplam 30 kişi öldürülmüştür.⁴⁴⁸

İsimlerinin değiştirilmemesi adına ormanlara kaçarak kurtulmayı amaçlayanlar da bulunmaktaydı. Ormanlara kaçan bu insanları katletmek amacıyla, üst düzey yetkililerin emriyle Dospat, Yakuroda, Babyak, Beliça, Razlok, Bansko, Çepine, Svetino köylerinin yakınlarındaki ormanlara, uçaklardan zehirli gazla saldırı düzenlendiği iddia edilmektedir.⁴⁴⁹ Bahsi geçen köylerden, toplam 475 kişi tutuklanmış, Samokov'un çevresindeki derelerde 131 kişinin cesedi bulunmuştur.⁴⁵⁰ Bu bölgedeki asimilasyon faaliyetlerini yürüten Petür Diulgerov, 1996 yılında yayınlanan anılarında,

⁴⁴⁴ Alp, *Belge ve fotoğraflarla*, s. 192

⁴⁴⁵ "Kırküç Rodop Türk'ü baskı nedeniyle bir süre önce Yunanistan'a iltica etti", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1973, s. 1

⁴⁴⁶ Neuburger, *The Orient Within*, s. 160

⁴⁴⁷ Ramadan Ahmetov Runtov (Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

⁴⁴⁸ Memişoğlu, *Pomak Türklerinin*, s. 40

⁴⁴⁹ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 192

⁴⁵⁰ Ahmet Kayıhan, "Rodoplar Neresidir?", *Türk Dünyası*, C. 6, Sayı 25, s. 30-31

Todor Jivkov'un arayarak başarılarından dolayı kendisini kutladığını ve şerefine kadeh kaldırdığını belirtmiştir.⁴⁵¹

Mayıs 1972'de yaşanan olayları anlatmak amacıyla, Türkçesi oldukça zayıf olan bir Pomak tarafından yazılmış olan mektup, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a iletilmek üzere gönderilmiştir. Bu mektupta şu ifadeler kullanılmıştır:

Sevgili din kardeşlerimiz biz ara sıra halimizi bildirmek amacıyla yazıyoruz. Bulgarlar, 11 Mayıs 1972'de adlarımızı değiştirmeye başladılar. Dünyaya yeni gelen yavrulara anne-babalarına sormadan Bulgar adı koyuyorlar. Olaylar 11 Mayıs'ta başladı, şimdi de devam ediyor, dağlarda mağaralarda bir sürü insan var. 1 aydır evlerimize gitmedik. Ekmek vermiyorlar, suyu, elektriği kesiyorlar. Tuttuklarının isimlerini değiştirmekteler, 10 gündür yemeyen içmeyen insanlar var. Kimi yakalasalara dayak atıyorlar, ölü sayısı çok fazla sürgüne gidenler de var.⁴⁵²

30 Temmuz 1972 tarihinde yazılan ve Rodop Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği'ne gönderilen bir diğer mektupta yaşanan trajedi, şu şekilde ortaya konmuştur:

Bulgaristan'ın her köşesinde ızdırap çekmekteyiz. Çalıştığımız fabrikalarda maaşlarımız verilmiyor ve böylece açlık ve sefalet içinde yaşamaya mecbur edilmekteyiz. Her gün birer ikişer kardeşlerimiz sürgün ediliyorlar. Bundan başka öldürmeler de oluyor. Bulgarlar durmuyorlar, gece gündüz iğrenç faaliyetini yapmaktadırlar... Cuma-i Bala'nın(Blagoevgrad) Orseva köyünde bir Türk kardeşimizi Bulgarlar öldürüp, gözlerini oymuşlar, kulaklarını kesmişler, ayaklarını kollarını kırmışlar ve bu halde biz onu sandık içine koyup evine bıraktık... Buntseva köyünden 17 yaşında olan Hamdi Yorukoğlu gaddarca dövülmesi neticesinde aklını kaybetti. Aynı köyden iki çocuk sahibi olan genç kadın Üsniye Halitoğlu evinde yalnız bulunuyor ve çocukları önünde Bulgarlar ırzına geçiyorlar. Aynı akıbet iki genç kızın başına da geliyor.⁴⁵³

⁴⁵¹ Mary Neuberger, *The Orient Within*, s. 160-161

⁴⁵² Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s.221

⁴⁵³ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 223-224

Ribnovo köyünde isim değiştirmek üzere görevlendirilen askerlere karşı koyan Pomaklar, askerleri köylerinden çıkartmışlardır. Bunun üzerine İstihbarat şeflerinden İvan Bievarov, komutasındaki askerlerle 28 Temmuz 1972 tarihinde buradaki ahaliye saldırmış, çeşitli işkenceler yapılmıştır. Sakat kalıncaya kadar dövülenler olduğu gibi, tutuklanarak ağır hapis cezaları alanlar da olmuştur.⁴⁵⁴ Ribnovo köyünde yaşayan 32 kişi, isimlerini değiştirmemekte direndikleri için Belene toplama kampına gönderilmişlerdir.⁴⁵⁵

27 Temmuz 1972 tarihinde Rozdok ilçesinde, İstihbarat şeflerinden Boris Karanfilov'un talimatıyla harekete geçen askerler, buradaki halka saldırmıştır. Köyün imamına zorla zehir içirerek öldürmüşlerdir. Kornitsa, Şabanlı, Deprene köylerinde, gençler kurşuna dizilerek veya işkence sonucu öldürülmüşlerdir.

Pletno köyündeki camide ibadet eden yaşlılar dövülmüş, daha sonra da yine bu insanlara cami yıktırılmıştır. Pomakların yaşadığı diğer bölgelerde de camide veya evlerinde ibadet edenler işkenceye tabi tutulmuştur. Geleneksel kıyafetlerini çıkarmak istemeyen kadınlar saldırıya uğramışlardır.⁴⁵⁶

Nevrokop'a bağlı Gudeşovo köyünde yaşayan iki bin kişi, 15 Eylül 1972'de bir uçurumun kenarına götürülmüş, isimlerini değiştirmedikleri takdirde tamamının öldürüleceği ve köyün yerle bir edileceği tehditiyle zorla isimleri değiştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁵⁷ Stara Zagora'daki Şeynova, Yasenovo, Gabarevo, Dolno İzvorovo, Kızanlık, Kırın köylerinde yaşayan Pomaklardan bazıları sürgün edilmiş, sürgün edilenlerin bir kısmından daha sonra haber alınamamıştır. Bu köylerde, Bulgarlaştırma faaliyetlerine karşı direnen kadınlar da öldürülmüşlerdir.⁴⁵⁸

Kadınlara yönelik saldırılar, başka bölgelerde de gerçekleştirilmiştir. Gotse Delcev'de H. Grozdanov ve Angel Trandafilov tarafından yönetilen

⁴⁵⁴ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 188

⁴⁵⁵ Lutov, *Bulgaristan'da Müslüman*, s. 98

⁴⁵⁶ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 189-190

⁴⁵⁷ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 191

⁴⁵⁸ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 190

operasyonda, Hamide Sadıkov isimli bir kadın çıplak biçimde köyde dolaştırılmış, uğradığı bu aşağılamadan sonra Hamide Sadıkov, tutuklanan diğer kadınlarla birlikte 1 Ağustos 1972’de idam edilmiştir.⁴⁵⁹

1973 yılı biterken, Bulgaristan’da yaşayan Pomakların önemli bir bölümünün isim değiştirme işlemi tamamlanmıştır. Teteven, Çeç, Güney Pirin Makedonyası’nda kalan Breznitsa, Lijnitsa ve Kornitsa’da yaşayan Pomaklar, isim değiştirme kampanyasına karşı en kararlı direnişi ortaya koymuşlardır. Bu köylerde yaşayan insanlar, köy meydanında toplanarak isimlerini korumaya çalışmış, çocuklar okula gönderilmemiş ve yetişkinler işe gitmemiştir. Kornitsa köyünde yaşayan Pomaklar, köy meydanına Türk Bayrağı dikmişlerdir. Bunu yapanlar vatan hainliğiyle suçlanarak, bayrak dikilmesi olayı gerçekleştirilen katliama gerekçe olarak sunulmuştur.⁴⁶⁰

İçişleri Bakanı Angel Sanev, operasyonun idaresini kendisi üstlenerek, 28 Mart 1973’te güvenlik güçlerine harekete geçme talimatı vermiştir.⁴⁶¹ Kornitsa köyünü basılarak eylemler sonlandırılmış ve çok şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir. Kornitsa’da yaşanan çatışmalar neticesinde, isimlerinin değiştirilmesini reddeden en az 7 kişi ve 1 subay ölmüştür. Kornitsa köyünde yaşayan 20 kişi tutuklanmış, yaklaşık 100 kişi sürgüne gönderilmiştir. Tutuklanan 3 kişi 15 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir.⁴⁶²

Kornitsa köyünde yaşanan olaylara tanıklık etmiş olan İsmail Bekirov Byalkov, maruz kaldıkları şiddetin ortaya konulandan çok daha büyük olduğu iddiasını şu ifadelerle aktarmıştır:

28 Mart 1973 tarihinde gece yarısı polisler ve askerler geldiler. Köyün meydanında beş kişiyi vurdular. Ölü sayısı beş kişiyle sınırlı değil. Yediği dayaktan ötürü ölenlerin sayısı belki yirmiyi bulur. Köyün meydanında üç ay kaldık. Ateş yaktık, eve gitmeden köyün meydanında direniyorduk. Biz otururken, bize tüfekte ateş ediyorlardı. O sırada askerlerden birisi yere düştü ve tüfeğini de yere düşürdü, ben de tüfeği aldım. Ne yapacağımı

⁴⁵⁹ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 191

⁴⁶⁰ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 139

⁴⁶¹ Kamil, “Pomak Türklerinin”, s. 463

⁴⁶² Poulton, *Balkanlar*, s. 137; Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 337

bilmiyordum, düşündüm ki ben bu askeri öldürürsem, bizlerden daha fazla kişiyi öldüreceklerdi. Ben de tüfekle bacağına vurarak kaçtım. Beni daha sonra yakalayıp köydeki bir kulübenin içine götürdüler. Orası büyük bir kulübeydi, yerde güreş yapmak için minderler vardı. Minderlerin üstünde kan gölü vardı. Herkes duvara yüzünü dönmüştü, içlerinde bir tanesi polise seslenerek: “dün çok kan kaybettim, müsadenizle oturmak istiyorum” dedi.⁴⁶³

Bonço Asenov ve Neyka Krasteva, Kornitsa’daki Pomaklar içerisinde Türklüğü savunan ve direnişi örgütleyen kişilerin, Ramadan Ahmedov Runtov ve Halil Halilov Byalkov olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁶⁴ Ramadan Ahmetov Runtov’a yönelik suçlamalardan biri, Türkiye’den gizli bir şekilde Bulgaristan’a sokulan, Ahmet Aydınli’nin kaleme aldığı “Rodop Türklerinin Tarihi” isimli eseri, Bulgarca’ya tercüme ettirerek, Rodoplar bölgesindeki çeşitli bölgelere dağıtmış olmasıydı. Runtov, Pomakların Türk olduğu iddiasını içeren bu kitabı dağıttığı için defalarca bu konuyla ilgili sorulara muhattap olmuştur. Dolno İzvorovo’da gerçekleştirilen asimilasyon faaliyetlerine direndiği için tutuklandıktan sonra yapılan sorgu sırasında yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

Bir sabah rutin sorgulama esnasında masaya bir kitap koydular. Kitabı hemen tanıdım, bu benim Kornitsa’ya götürdüğüm Rodop Türklerinin Tarihi kitabıydı. Bu kitabın Kornitsa’ya nasıl gittiğini öğrenmek istiyorlardı. Kornitsa’da büyük olayların çıktığını o zaman anladım.⁴⁶⁵

“Yeniden Doğuş” sürecinin başlamasıyla birlikte, Pomakların yaşantısının her alanına müdahale edilmeye başlanmıştır. Aralık 1972’de Kazanlık’ta cenaze töreninin İslami geleneklere uygun bir şekilde gerçekleştirilmesine engel olmak isteyen bir kişi ortaya çıkmış, başka bir cenaze törenine Hristiyan gelenegine uygun olarak bir papazla birlikte mum ve başka malzemeler yollanmıştır. Cenaze sahipleri tarafından yapılan itiraz kabul edilmemiş, buna gerekçe olarak Hristiyan ismiyle ölmüş bir

⁴⁶³ İsmail Bekirov Byalkov, Kişisel Görüşme (28 Eylül 2017)

⁴⁶⁴ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 140; Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 157

⁴⁶⁵ Ramadan Runtov, Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

kişinin, Hristiyan geleneğine uygun bir şekilde gömülmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁶⁶

Resmi belgelerde, “*kişiye Bulgar olmadığını hatırlatacak, anti-Bulgar bir işaret*” şeklinde tanımlanan sünnet,⁴⁶⁷ yasaklanan diğer bir dini gelenek olmuştur. 1970’li yılların başından itibaren çocuklarını sünnet ettiren ebeveynler tutuklanmışlardır.⁴⁶⁸ 1974 yılında doğmuş 7.826 erkek çocuğun içerisinde, sadece 1,165 tanesinin sünnet edildiği kayıtlara geçmiştir.⁴⁶⁹ Dinin yaşanmasına yönelik ortaya konan kısıtlamalar giderek arttırılmıştır. Kur’an ve mevlid okunması yasaklanmış, cami ve mescitlerdeki ay-yıldızlı semboller sökülmüş, mezarlıklardaki mezar taşları sökülerek imha edilmiştir.⁴⁷⁰

Geçmiş dönemlerde kılık-kıyafetlerin modernleştirilmesine yönelik ortaya konan çabalar, bu dönemde daha sıkı bir denetimle uygulanmaya başlamıştır. Kadınların şalvar giymesi ve başörtüsü takmaları yasaklanmış, sadece etek veya pantolon giymeleri, renkli eşarplar takmaları yönünde talimatlar verilmiştir.⁴⁷¹

Zorunlu asimilasyona ve ağır yaptırımlara maruz kalan Pomakların, kimliklerini korumaktan vazgeçemedikleri görülmektedir. Eski isimlerin kullanılmasına, cenazelerin İslamiyet’e uygun gömülmesine ve sünnete karşı getirilen yasaklara rağmen, Pomak toplumunun gündelik hayatından bu unsurların çıkartılması mümkün olmamıştır. Pomaklar, yasakları delmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Gündüz vakti Hristiyan usulü gömülen cenaze, gece tekrar çıkarılarak İslami usullere göre yeniden gömülmekteydi. Sünnet geleneği de gizlice sürdürülmüş, buna göre mısır tarlaları gibi yerlerde de olsa çocuklar sünnet edilmiştir.⁴⁷² Şehirlerde zorla

⁴⁶⁶ “Pomak Türkleri ölümlerini Hristiyan usulüyle gömmeye zorlanıyor”, *Milliyet*, 24 Mart 1973, s. 3

⁴⁶⁷ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 67

⁴⁶⁸ “Bulgaristan’da oğlunu sünnet ettiren Türk tutuklandı”, *Tercüman*, 9 Mayıs 1973, s. 1

⁴⁶⁹ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 67

⁴⁷⁰ Rodop-Tuna, *Rodoplardaki Son Türk*, s. 30

⁴⁷¹ Nahodilova, “Communist Modernisation”, s. 51

⁴⁷² “Türkiye’de mutlu Pomaklar”, *Milliyet*, 10 Eylül 1989, s. 12

verilen Bulgar isimleri kullanılırken, Pomaklar kendi mahallelerinde Müslüman isimlerini kullanmaya devam etmişlerdir.⁴⁷³

1970’li yıllarda başlatılan “Yeniden Doğuş” süreci neticesinde adları değiştirilenler, pasaport, doğum sertifikası, tapu, banka hesap cüzdanı, mahkeme kararları gibi resmi belgelerin tamamını kendilerine zorla verilen isimlerle yeniden almak zorunda kalmışlardır.⁴⁷⁴

İsimlerini değiştirmemekte ısrar edenlerin, evlenme hakları ellerinden alınmış, devlet sektöründe çalışanlar işlerinden çıkarılmış ve yeni bir iş bulmaları engellenmiştir. Kamu kuruluşlarında ve bankalarda işlem yaptırılmaları yasaklanmıştır. Okullardan mezun olan öğrencilerin diplomaları verilmemiş ve bu şekilde eğitimlerine devam etmeleri engellenmiştir. Yeni doğan çocuğun annesi ve babası Bulgar ismi almamışsa, doğan çocuğun nüfusa kaydı yapılmamış ve kimlik belgeleri verilmemiştir.⁴⁷⁵ Bu dönemde işten atılan kişi sayısının 48.073 olduğu belirtilmektedir.⁴⁷⁶

1970-1975 yılları arasında ismi değiştirilen kişi sayısına yönelik olarak, 120 bin ile 220 bin arasında değişen rakamlar verilmektedir.⁴⁷⁷ Resmi rakamlara göre, 1978 yılı itibariyle sayısı 200.000’i geçen Pomak nüfusu içerisinde ismi değiştirilmemiş, yalnızca 6.718 kişi kalmıştır.⁴⁷⁸ Ortaya konan veriler değerlendirildiğinde, bu süreçte 200 binden fazla Pomak’ın isminin zorla değiştirildiği rahatlıkla ifade edilebilmektedir.

İsimlerin Slavlaştırılması işlemi, sadece yaşayan Pomaklara değil, aynı zamanda 4-5 kuşak önce yaşamış kişilere de yapılmıştır.⁴⁷⁹ 1975 yılında karma evliliklerle(Türk-Bulgar, Türk-Pomak) kurulmuş olan ailelerdeki bireylerin isimleri de değiştirilmiştir.⁴⁸⁰ Bu durumdan etkilenerek yaklaşık

⁴⁷³ Karagiannis, “The Pomaks”, s. 147

⁴⁷⁴ Eminov, *Turkish and Other*, s. 107

⁴⁷⁵ Rodop-Tuna, *Rodoplardaki Son Türk*, s. 30; Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 289

⁴⁷⁶ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 193

⁴⁷⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 289; Moutafchieva, “The Notion”, s. 35

⁴⁷⁸ Lutov, *Bulgaristan’da Müslüman*, s. 98

⁴⁷⁹ Yıldız, “Bulgaristan Türkleri”, s. 53

⁴⁸⁰ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 142

200 bin Türk'ün, Pomaklarla aile bağı bulunduğu gerekçesiyle isimlerinin değiştirildiği iddia edilmektedir.⁴⁸¹

Gerçekleştirilen asimilasyon faaliyetleri sonrasında “Birleşmiş Bulgar Ulusu” ifadesinin, 1973 yılından itibaren medyada kullanılmaya başlandığı görülmektedir.⁴⁸² Nitekim Pomaklar için kullanılan “Bulgaro Muhammedan” tabirinin yerine, artık “Rodoplar’daki nüfus”, “Rodoplar’daki gençler” gibi ifadeler kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸³ Bu şekilde Pomakların, Bulgar ulusunun içerisinde tamamen eritildiği resmen ilan edilmiş oluyordu.

Uluslararası Af Örgütü’nün raporlarına göre 1975 yılında Belene kampındaki 1.300 kişilik mahkûm topluluğunun, 500 kişilik kısmını Bulgarlaşma faaliyetlerine karşı çıkan Pomaklar oluşturmaktaydı. Aynı gerekçeyle Stara Zagora’daki (Eski Zağra) hapisanesinde tutuklu bulunan 40-50 kişilik bir mahkûm grubu bulunmaktaydı.⁴⁸⁴

Stara Zagora Cezaevindeki mahkûmlar, isimlerini değiştirmedikleri için çok ağır koşullarda hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Stara Zagora’daki mahkûmlardan birisi olan Ramadan Ahmetov Runtov, isminin değiştirilmesini kabul etmediği için cezaevinde konulduğu hücreyi ve gördüğü muameleyi şu şekilde anlatıyor:

Hücre iki metre uzunluğunda ve yaklaşık bir buçuk metre genişliğindeydi. Yerlere su döktüklerinden soğuktan buz tutmuştu. İnsan burada uyursa sabaha ölüsü çıkar, o yüzden hiç uyumamam gerekir diye düşündüm. Burada çok sıkı rejim uygulanıyordu, bir parça kuru ekmekle besleniyordum. Benimle benzer durumda olanlar, bu duruma fazla dayanamadılar... Gardiyanlar sürekli kapımın yanına gelip sayım için bana verilen Bulgar adını okuyorlardı. Ben ise hiç ses çıkartmıyor, susuyordum. Bu şekilde birkaç ay geçti. Bir gün üç gardiyan kapıma dayandı. Hücreme girdiler ve adımı sormaya başladılar. Ben Ramazan dedikçe sinirlendiler,

⁴⁸¹ Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri*, s. 138

⁴⁸² Ali Eminov, “There Are No Turks In Bulgaria: Rewriting History By Administrative Fiat”, *The Turks Of Bulgaria: the history, culture and political fate of a minority*, ed. Kemal H. Karpat, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1990, s. 214

⁴⁸³ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 66

⁴⁸⁴ Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, s.184; Poulton, *Balkanlar*, s. 138

*içerinden birisi mideme öyle bir vurdu ki o anda bayılmışım. Kalktığımda ağzımdan kan boşalıyordu. Verdikleri yemekleri yiyemiyordum, çünkü ağzımı açamıyordum. Beni revire, diş doktoruna götürdüler. Doktor beni görünce şaşırıp ve “sen nasıl dayanıyorsun” dedi. Bir iki ay içerisinde ağzımda diş kalmadı, hepsi döküldü... Bir süre geçti, cezaevi yönetimi farketti ki bizden kimse Bulgar ismini kullanmak istemiyor, onlar da strateji değiştirdiler. Yemekler çok azdı ama idare ediyorduk. Bizlere sık sık domuz eti vermeye başladılar. Bizim çocuklar domuz eti yemiyorlardı. Durum giderek kötüleşti, bize sürekli domuz eti vermeye başladılar.*⁴⁸⁵

İsmi değiştirmeyi reddettiği için, 8 yıla mahkûm edilen İsmail Bekirov Byalkov, Stara Zagora’da zorla çalıştırıldıklarını ve mülklerine el konulduğunu şu sözlerle ifade ediyor:

*Cezaevine girdiğimizde, devlet mülklerimizin yarısına el koydu. Orada çalıştığımız süre içerisinde biz kendi mülkümüzün parasını devlete ödüyorduk. Ben cezaevinde çeşitli tamir işleriyle uğraşıyordum. Çalıştığımız için kazandığımız miktar 100 leva ise, devlet 80 levaya el koyuyordu. Mahkûmların cebine giren para ise, işledikleri suçun ağırlığına göre değişiyordu... Beni bir gün ağır ceza hüccresine koydular. Hüccreye koymalarına gerekçe olarak çalışmamamı gösteriyorlardı. Hâlbuki böyle birşey yoktu. Ben her gün çalışmaya gidiyordum. Asıl gerekçe ise, bana koydukları ismi kabul etmememdi ve beni bu şekilde cezalandırıyorlardı.*⁴⁸⁶

4.4. Türkiye’nin ve Dünya Kamuoyunun 1970-1974 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Saldırlara Yönelik Tutumu

O dönemde “Demir Perde” olarak tanımlanan Doğu Bloku içerisinde gerçekleşen bu asimilasyon faaliyetleri ve saldırılar karşısında, uluslararası kuruluşların ve dünya kamuoyunun tepkisiz kaldığı görülmektedir.⁴⁸⁷ Oysaki BKP yönetimi, Bulgaristan’ın taraf olduğu uluslararası antlaşmaların hükümlerini ihlal etmekteydi. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 27. Maddesi’ne göre etnik, dinsel ya da dilsel açıdan ayrılan azınlıklar kültürlerini, dinlerini istedikleri gibi yaşayabilme ve dillerini özgürce konuşabilme hakkına sahiptirler. Sözleşmeye taraf olan

⁴⁸⁵ Ramadan Ahmetov Runtov, Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

⁴⁸⁶ İsmail Bekirov Byalkov(İsmail Bekir Kahraman), Kişisel Görüşme (28 Eylül 2017)

⁴⁸⁷ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 141

lkeler, azınlıklara tanınan bu haklara aykırı davranmayacaklarını taahhüt etmekteydiler.⁴⁸⁸ Bulgaristan, “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesini” 8 Ekim 1968’de imzalamış ve 21 Eylül 1970 tarihinde onaylamıştır.⁴⁸⁹ Bulgaristan’ın azınlıklarla ilgili yükümlülüklerini kabul ettiği bir diğer antlaşma ise, 10 Şubat 1947’de imzalanan Paris Barış Antlaşması’dır. Bulgaristan’da yaşıyan bütün azınlıkların, ülke­deki bütün yurttaşlarla birlikte eşit, insan hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ifade eden hükümler içeren bu antlaşma, süresiz bir antlaşmadır ve günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.⁴⁹⁰

Birleşmiş Milletler’e iletilen Őikâyetlere karşı Jivkov hükümeti, geçekleştirilen saldırıları inkâr etme politikası izlemiştir. Yapılan asimilasyon faaliyetlerini uluslararası kamuoyu nezdinde örtbas etmek amacıyla, rejim taraftarı olan veya ailelerinin can güvenliğini düşünmek durumunda kalan Pomaklar vasıtasıyla, silah zoruyla geçekleştirilen asimilasyon faaliyetleri inkâr edilmiştir. Darıdere’de yaşıyan Pomaklar, burada görev yapan müftünün mührünü ele geçirerek, inkâr edilen suları ortaya koyan bir mektup kaleme almışlar ve bunu Birleşmiş Milletler’e iletmışlerdir.⁴⁹¹ Bütün bu çabalarına rağmen Pomakların sesini duyuramadığı, uluslararası kamuoyunun ve kuruluşların konuyla ilgili olarak sessiz kalmayı tercih ettikleri görülmektedir.

Türkiye, 1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması, 1919 yılında Neuilly Antlaşması ve 1923 Lozan Antlaşması neticesinde, Bulgaristan’daki bütün Müslümanların haklarını savunabilme yetkisine sahiptir. Türkiye ile Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925’te imzalanan Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması’nda, Lozan ve Neuilly Antlaşmaları’nın geçerliliği garanti altına alınmıştır.⁴⁹² Bu hukuki durum, 1971-1974 yılları arasında görev yapmış olan, dönemin Dışışleri Bakanı Haluk Bayülken tarafından şu Şekilde dile getirilmiştir: “Biz, Türk ve Pomak diye bir ayrım tanımıyoruz.

⁴⁸⁸ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 128-129

⁴⁸⁹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 132

⁴⁹⁰ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 139-140

⁴⁹¹ Yıldız, “Bulgaristan Türkleri”, s. 52

⁴⁹² Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 110-112

Lozan dâhil, bütüin azınlık anlaşmalarında kullanılan deyim, Müslüman azınlık deyimidir."⁴⁹³ 1952-1955 yılları arasında Sofya Büyükelçiliği'nde ikinci kâtip olarak görev yapmış olan Oktay İşcen, Pomakların Bulgaristan'daki diplomatlar nezdindeki konumunu şu şekilde ifade etmiştir: "*Pomaklar kendilerini Türk saydıklarından, biz de kendilerini soydaş sayardık.*"⁴⁹⁴

Adalet Partisi Milletvekili Çanakkale Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, 21 Haziran 1972'de Pomaklar'a yönelik asimilasyon faaliyetleriyle ilgili bir konuşma yaparak, meseleyi meclis gündemine taşımıştır. Bu konuşma üzerine Dışişleri Bakanı Bayülken, gerçekleşen hadiselerden haberdar olduklarını ve gerekli girişimlerin diplomatik yollarla yapıldığını belirtmiştir.⁴⁹⁵

Adalet Partisi İstanbul Milletvekili Mehmet Fevzi Güngör, 13 Eylül 1972'de şiddeti giderek artan saldırıları, mecliste anlatan bir konuşma yaparak, konuyu tekrar gündeme getirmiştir.⁴⁹⁶ Güngör'e cevaben Dışişleri Bakanı Bayülken, bazı ufak tefek olaylar dışında ciddi olayların yaşanmadığını belirtmiş, Bulgaristan ile iyi ilişkilerin korunmasının gerekliliğini dile getirmiştir.⁴⁹⁷ Gerçekleştirilen saldırılar ve asimilasyon faaliyetleriyle ilgili olarak, Türk Büyükelçilik ve Konsolosluklarının Pomaklarla doğrudan temas kurduğuna dair kanıt bulunmamaktadır.⁴⁹⁸

İsmail Bekirov Byalkov, Rodoplar'da yaşananları anlatmak üzere Sofya Türk Büyükelçiliği'nde gördüğü tavrı şu şekilde ifade etmiştir:

Ramazan(Runtov) abiyle, iki kere Sofya'daki Türk Büyükelçiliği'ne gittik ve durumumuzu anlattık. Oradaki memurlar, "Ankara olayları

⁴⁹³ "Bulgaristan'la elektrik alış verışı 1974'de başlıyor", *Milliyet*, 26 Temmuz 1973, s. 9

⁴⁹⁴ Oktay İşcen, "Diplomaside 43 yıl İz bırakan anılar ve olaylar", *Milliyet*, 6 Ocak 1993, s. 17

⁴⁹⁵ "Dışişleri Bakanı, Bulgaristan'daki Türklere yapılan baskının önleneceğini belirtti", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1972

⁴⁹⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Toplantı: 3, Cilt: 26, s. 843-844

⁴⁹⁷ "Bayülken; Rodop Türklere baskıyı doğruladı, katliam haberlerini ise yalanladı", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1972, s. 5

⁴⁹⁸ Tahir, *1945 Sonrası*, s. 79

biliyor” dedi. Bize “iki üç köy içerisinde olan olaylardan ötürü” bir şey yapamayacaklarını söylediler.⁴⁹⁹

Ramadan Ahmetov Runtov, Kornitsa’da yaşanan olaylara ilişkin 50 adet fotoğrafı, Sofya’daki Türk Büyükelçiliği’ne teslim ettiğini ve buradaki görevliler tarafından bu önemli belgelerin, Ankara’ya ulaştırılacağını kendisine ifade edildiğini belirtmiştir. Daha sonraki süreçte Pomakların, Türk Konsoloslukları ile irtibata geçmesini tamamen engellemek amacıyla, konsolosluk binaları ve çevresinin sivil polisler tarafından denetlendiğini iddia etmektedir.⁵⁰⁰ Bu dönemde Türk basınında, siyasilere Rodoplar’da yaşananları inkâr ederek, Bulgaristan’dan gelen haberlerin asılsız olduğunu öne süren beyanatlar verdikleri görülmektedir.⁵⁰¹

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petar Mladenov, 23 Kasım 1972 tarihinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Dönemin Başbakanı Ferit Melen, görüşme sonrasında “ *Bulgaristan’da yaşayan soydaşlarımız ile insancıl amaçlarla yakından ilgiliyiz*” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁰²

Gerçekleştirilen saldırılara en ciddi tepkinin Libya’dan geldiği görülmektedir. Kasım 1972’de Bulgaristan’da olanları teftiş etmek amacıyla gözlemciler gönderen Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi, saldırıları protesto ederek, ülkesindeki Bulgar teknisyenleri sınır dışı etmiştir.⁵⁰³

Libya’nın Bingazi şehrinde, 25 Mart 1973’te yapılan İslam Devletleri Dışişleri Bakanları Kongresi’nde Pomaklara yapılan saldırıları, Muammer Kaddafi gündeme getirmeye çalışmıştır. Fakat Türkiye’yi temsilen Kongre’ye katılan İsmail Eres’in, bu konunun gündeme getirilmesine engel olduğu iddia edilmektedir.⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ İsmail Bekirov Byalkov(İsmail Bekir Kahraman), Kişisel Görüşme (28 Eylül 2017)

⁵⁰⁰ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

⁵⁰¹ Ahmet Kabaklı, “ Kanlı Kuyu”, *Tercüman*, 17 Kasım 1972, s. 2

⁵⁰² Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1919-1989)*(Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988, YÖK: Ulusal Tez Merkezi(Tez No. 10637), s. 196

⁵⁰³ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla*, s. 186

⁵⁰⁴ Ahmed Kayıhan, “ Rodop Türklerinin Davası İslam Devletleri Dışişleri Bakanları Kongresi’nde”, *Türk Dünyası*, C.8, Sayı 31 (1973), s. 15-16

Türk Heyetin, 25 Mart 1973'te Libya'da gerçekleştirilen Kongre'de gösterdiği tavır, Türk basınında kendisine yer bulmuştur. Yapılan haberde Türk heyetinin, Pomaklara yönelik saldırıların gündeme getirilmesine izin vermediği ifade edilmiştir. Habere göre, heyet Bulgaristan'daki Müslümanlarla ilgili sorunların, Bulgaristan ile ikili ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğini belirtmiştir. Pomakların silah zoruyla asimile edilmesi ise Türk heyeti tarafından küçümsenerek, Bulgaristan'daki Müslüman azınlığa yönelik olarak, bir dizi kılık-kıyafet değişikliği gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Muammer Kaddafi'nin konunun gündeme taşınmasına yönelik gayretinden, Türk heyetinin ısrarı sonucunda vazgeçtiği okurlara aktarılmıştır.⁵⁰⁵ Kongre'nin gerçekleştirilmesinden kısa bir süre sonra yapılan bu haber, Dışişleri Bakanlığı tarafından tekzip edilmemiştir.

İslam Devletleri Dışişleri Bakanları Kongresi'nde yaşananlara ilişkin iddialar, 13 Haziran 1973 tarihinde, Tercüman Gazetesi köşe yazarı Ergun Göze tarafından tekrar gündeme taşınmıştır. Göze, köşeyazısında Türk heyetinin Pomakların asimilasyonu ile ilgili meseleyi kongrede örtbas ettiğini ifade etmiştir.⁵⁰⁶ Yayınlanan bu köşe yazısına ilişkin, Dışişleri Bakanlığı ve Sözcülük Dairesi Reis Velili Kaya Toperi tarafından, iddiaları reddeden bir tekzip yazısı gönderilmiştir. Toperi, Türkiye tarafından Bulgaristan'daki Türk azınlıkların durumunun "hassasiyetle" takip edildiğini belirtmiştir.⁵⁰⁷

2-12 Temmuz 1973 tarihleri arasında Trablusgarp'ta düzenlenen "Dünya Müslüman Gençlik Organizasyonları 1. Kongresine" Pomaklara yapılan saldırıları dile getirmek ve onları temsil etmek üzere iki delege katılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili olarak, 20 sayfalık bir rapor sunulmuştur.⁵⁰⁸ İslam ülkeleri organizasyonları nezdinde gerçekleştirilen girişimlerin etkisinin sınırlı olduğu veya belki de hiç fayda sağlamadığı tespitini yapmak yersiz olmayacaktır.

⁵⁰⁵ "Türkiye önlüyor", *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1973, s. 4

⁵⁰⁶ Ergun Göze, "Laiklik Türk Düşmanlığı mı Demektir?", *Tercüman*, 13 Haziran 1973, s.

5

⁵⁰⁷ Ergun Göze, "Dışişlerinin Bir Açıklaması", *Tercüman*, 19 Haziran 1973, s. 5

⁵⁰⁸ Kayıhan, "Rodop Türklerinin", s. 13

Bir yanda Dışışleri Bakanı Bayülken tarafından yapılan açıklamalarda, Bulgaristan'ın isim değiştirme konusundaki tavrından geri adım atmayışının üzüntü verici olduğu belirtilirken,⁵⁰⁹ öte yandan Bulgaristan ile ikili ilişkilerin geliştirildiği ve birçok meselede işbirliği yapıldığı görölmektedir.⁵¹⁰

Temmuz 1973'te Bulgaristan'ı ziyaret eden Haluk Bayülken'in, yaptığı gözlemler sonrasında, azınlığın durumundan memnun kaldığı haberleri Türk basınında yer almıştır. Bulgaristan Dışışleri Bakanı Petar Mladenov'un da ifadelerine yer verilerek, ülkesindeki Türk asıllı Müslümanların sorunlarının çözümleneceğine dair söz verdiği görölmektedir. Ayrıca bu ziyaret sırasında, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticaret hacminin 5 milyon dolardan, 12 milyon dolara yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.⁵¹¹

Rodoplar'da gerçekteştirilen asimilasyon faaliyetlerinin üstünü örtmek amacıyla, Dışışleri Bakanı Haluk Bayülken'in Varna ve Burgaz ziyareti sırasında gezdiği Türk köylerinde, Bulgaristan'da dini özgürlüklere müdahale edilmediği algısı, Türk medyasında oluşturulmaya çalışılmıştır. 1973 yılı itibariyle Pomaklara yönelik saldırılar devam ederken, isim değiştirme faaliyetlerinin henüz başlamadığı Türk köylerinin ziyaret edildiği görölmektedir. Fakat Türk azınlık açısından bile, ortaya konulan tablo gerçegi yansıtmamaktaydı, yapılan haberlerde Bulgaristan'da Türkçe eğitimin serbest olduğu ileri sürölmekteydi.⁵¹² Oysa 1973-1974 ders yılı itibariyle, Bulgaristan'da sınırlı düzeyde gerçekteştirilen Türkçe eğitimi tamamen yasaklanmıştır.⁵¹³

BKP yönetiminin, Bulgaristan'a gelen Türk gözlemcileri aldatmaya yönelik stratejisini çok sık uyguladığı görölmektedir. Rodoplar bölgesini denetlemek amacıyla bölgeye giden Abdurrahim Dede, buradaki

⁵⁰⁹ "Dışışleri Bakanı", *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1973, s. 7

⁵¹⁰ Mehmet Barlas, "Dünyada Bugün: Türk-Bulgar ilişkileri ve bildiri", *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1973, s. 3

⁵¹¹ "Türk köylerini dolaşan Bakan Bulgaristan'dan memnun döndü", *Tercüman*, 31 Temmuz 1973, s. 7

⁵¹² Mete Akyol, "Bayülken imamla konuştu ve köyde şeker dağıttı", *Milliyet*, 9 Ağustos 1973, s. 3; Mete Akyol, "Burgaz ve Varna sancaklarımızı teftiş ediyorduk", *Milliyet*, 10 Ağustos 1973, s. 3

⁵¹³ Kayıhan, "Rodop Türklerinin", s. 15

Müslümanlarla serbestçe görüşme isteğinin karşılanmadığını belirtmiştir. Bulgar yetkililerle birlikte yaptığı görüşmelerde herşeyin yolunda olduğu izlenimine kapıldığını, fakat yol üzerindeyken tesadüfen karşılaştığı bir Pomak ile yaptığı kısa süreli sohbet neticesinde rejim tarafından ortaya konan tablonun gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir.⁵¹⁴

Türkiye'nin bu dönemde elektrik ihtiyacını karşılayabilecek durumda olmaması sebebiyle, Bulgaristan'dan elektrik transferi yapıldığı görülmektedir. 1969 yılında yapılan enerji transferi antlaşmasının, 1973 yılında tekrar gündeme alındığı görülmektedir.⁵¹⁵

Todor Jivkov ve Başbakan Süleyman Demirel tarafından, 20 Temmuz 1975 tarihinde Babaeski'de bir trafo merkezi açılışı yapılmıştır. Yürürlüğe giren anlaşma neticesinde, 1976 yılında Bulgaristan'dan 330 milyon kilowatt saatlik elektrik enerjisi alınmıştır.⁵¹⁶

Ramadan Ahmetov Runtov, Bulgaristan ile yapılan anlaşma sonrasında oluşan durumun, Pomaklar açısından doğurduğu olumsuzlukları dile getirirken, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel ile ilgili olarak şu iddiayı öne sürmüştür:

Süleyman Demirel, o dönemde Sofya'ya bir ziyaret gerçekleştirmişti. O ziyaret sırasında, Pomakların Türk olmadığını söylemişti. Bunu fırsat bilen Partililer, Blagoevgrad ilinde bir toplantı düzenlediler. Toplantıya katılanlara Demirel'in "Pomaklar bizim milletten değil, biz onları Türk olarak kabul etmiyoruz" demesini koz olarak kullandılar. İnsanları korku sardı, onlar için en üzücü şey, Demirel'in bir kaç kilowatt saat elektrik için bizi yalnız bırakmasıydı.⁵¹⁷

Eylül 1975'te Varna'da "Türkiye – Bulgaristan Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Komitesi" tarafından ikili işbirliğinin geliştirildiği, iki ülke arasındaki ticaretin kapsamının arttırıldığı açıklanmıştır. Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığa yönelik baskıların giderek arttığı 1966-1984 yılları

⁵¹⁴ Dede, "Rodoplar'dan Selam", s. 31-32

⁵¹⁵ "Bulgaristan'dan Enerji alıyoruz", *Tercüman*, 24 Mayıs 1973, s. 7; "Türk-Bulgar enerji mübadelesi yakında başlıyor", *Tercüman*, 26 Mayıs 1973, s. 1

⁵¹⁶ Bıçaklı, *Türkiye Bulgaristan*, s. 263

⁵¹⁷ Ramadan Ahmetov Runtov(Ramazan Kurucu), Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017)

arasında 22 üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir.⁵¹⁸ Fakat Türkiye’de 12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında, kurulan iyi ilişkilerin bozulma eğilimi içerisine girdiği görülmektedir.⁵¹⁹

Bu dönemde basında yapılan haberler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin Bulgaristan ile koşulsuz iyi ilişki kurma çabasına neden olan ve hukuken korumakla yükümlü olduğu Pomakları savunmaktan alıkoyan dört temel sebepten söz edilebilir. Bu sebepler şunlardır:

1) Türkiye’nin elektrik ihtiyacını karşılayamamasından ötürü, Bulgaristan’dan elektrik satın almak durumunda kalması

2) O dönemde, her yıl yaklaşık 1 milyon Türk vatandaşının Bulgaristan üzerinden Türkiye’ye gelip-gitmesi,⁵²⁰ ayrıca Avrupa ülkeleriyle karayolu üzerinden gerçekleştirilen ticaretin sağlıklı yürüyebilmesinin Bulgaristan’ın tutumuna bağlı olması ve bu durumun sekteye uğraması durumunda yaşanacak olumsuzluklar⁵²¹

3) Yunanistan ile yaşanan “Kıbrıs gerilimi” neticesinde, Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleriyle kötüleşen ilişkilerden doğacak zararları hafifletmek amacıyla, Doğu Bloku ülkeleriyle iyi ilişkiler içerisinde olma çabası.

4) Türkiye’de 1970’li yıllarda faaliyet gösteren marjinal sol grupların, uçak kaçırma ve diğer eylemlerine Bulgaristan’ın imkan sağlaması⁵²²ve hükümetlerin bu duruma engel olma çabası.

4.5. Yeniden Doğu Sürecinin İlerleyen Safhalarında Pomakların Durumu (1975-1989)

1975 yılı itibariyle, Bulgaristan’daki Pomakların büyük çoğunluğunun ismi değiştirilmiştir. Bu dönemde Türk azınlığa yönelik uygulamaya konan yasaklar, Pomaklar açısından yeni bir durum değildi. Ancak bu yasakların uygulanış biçimi ve şiddeti giderek artmıştır. 1975 yılından sonra ismi

⁵¹⁸ Mustafa Işık, “Bir Balkan Trajedisi Olarak Asimilasyon ve Göç Bağlamında Türkiye - Bulgaristan İlişkileri”, (Yayımlanmamış Bildiri), *Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumu İstanbul* (13-14 Mayıs 2016)

⁵¹⁹ Bıçaklı, *Türkiye Bulgaristan*, s. 202

⁵²⁰ Bıçaklı, *Türkiye Bulgaristan*, s. 196

⁵²¹ Barlas, “Dünyada Bugün”, s. 7

⁵²² Ahmet Kabaklı, “Kötü Komşu”, *Tercüman*, 24 Ekim 1972, s. 2

değiştirilen Pomaklar, genellikle Türklerle karma evlilik yapmış olanlardı.⁵²³ Komünist Parti yönetiminin “Yeniden Doğuş” süreci adı verdiği asimilasyon kampanyası, 1980’li yılların ortalarından itibaren ülkede ismi değiştirilmemiş tek Müslüman topluluk olan Türklere yönelik olarak uygulanmıştır. Bulgaristan’daki bütün Müslümanlara yönelik kısıtlamalar ve şiddet eylemleri, 1989 yılında Jivkov iktidardan çekilinceye kadar devam etmiştir.

1971 yılından itibaren yeni doğan bebeklerin doğum belgelerinde yer alması gereken, doğan bebeğin uyruğunun yazılması uygulaması kaldırılmıştı. 1975 yılında ülkedeki bütün kimliklerden, kişilerin etnik aidiyetini belirten kısım kaldırılmıştır.⁵²⁴

Müslüman azınlık üzerinde planan asimilasyon faaliyetleri öncesinde her zaman devreye sokulan Bulgar Bilimler Akademisi, 1970’li yılların ortalarında tekrar devreye sokulmuştur. Akademi’nin bu dönemdeki vazifesi, Bulgaristan’da Türk bulunmayışına “bilimsel kanıtlar” üretmektir. Öne sürülen iddiaları ispatlamak amacıyla antropologlar ve tarihçiler araştırmalarda bulunmuşlardır. Kanıt üretebilmek adına mezarlıklar açılarak, yaklaşık 3.000 iskelet incelenmiştir.⁵²⁵ Çalışmaların ardından Politbüro Merkez Komitesi raporlarında, “*tarihi belgelere göre, Bulgaristan’da Bulgar soyundan gelmeyen Türk kalmamıştır*” ifadeleri kullanılmıştır.⁵²⁶ Bu sayede ülkede ismi değiştirilmemiş, son Müslüman topluluk olan Türklerin isimlerinin değiştirilmesi için gerekli olan “bilimsel” altyapı da oluşturulmuştur.

Türklere yönelik asimilasyon faaliyetlerine hız verilmiş, geçmişte göç eden veya ölmüş kişilerin dahi isimleri değiştirilerek, Bulgarca isimler yazan yeni mezar taşları konulmuştur. Ülkede Türkçe konuşulması

⁵²³ Ersoy-Hacısalıhoğlu, “1984-1985 İsim”, s. 179

⁵²⁴ Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler*, s. 58

⁵²⁵ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 294

⁵²⁶ Neuburger, *The Orient Within*, s. 73-74

yasaklanmış, konuştuğu tespit edilenler para veya hapis cezalarına çarptırılmıştır.⁵²⁷

Türklerin zorla isimlerinin değiştirilmesinin yanı sıra, İslam'a dair bütün ibadet ve gelenekler yasaklanmıştır. Sünnet geleneği, çıkarılan kanunla yasadışı ilan edilmiştir. Ebeveynler, çocuklarını sünnet ettirmeyeceklerine dair belgeleri imzalayarak yasal yükümlülük altına alınmıştır. Çocuklarını sünnet ettirerek kanunlara aykırı hareket eden ebeveynler ve sünneti yapan kişiler, 3 ila 5 yıl arasında hapis cezasına ya da 1,000 levaya kadar para cezasına mahkûm edilmişlerdir.⁵²⁸ Müslüman ebeveynlerin yasalara aykırı davranmaması için denetimler sıklaştırılmış, Sağlık Bakanlığı'na bağlı memurlar, evlerde erkek çocukların sünnet edilip edilmediğini kontrol etmişlerdir.⁵²⁹ Yasalar uygulanırken caydırıcılık esas alınmıştır. Örneğin sünnetçilik yaptığı tespit edilen Emine Kyungova, 1984 yılında 3 yıl hapis cezası almıştır. Cezaevinden tahliye edildikten sonra, tekrar sünnetçilik yapmaya devam etmiş ve bir daha yakalanarak tekrar 3 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵³⁰

Müezzinlerin, minarelerde ezan okuması yasaklanmış, ezanlar caminin içerisinde okunmuştur. Gençlerin Cuma namazına gitmelerine izin verilmemiş, hatta Cuma namazına gitmek isteyen gençler tutuklanmıştır. Teravi ve bayram namazları yasaklanmıştır. Evlere baskın düzenlenerek, Kur'an ve diğer dini eserlere el konulmuştur.⁵³¹

Bazı kaynaklarda, o dönemde 50 yaşının altındaki erkeklerin camiye girmelerin yasaklandığı,⁵³² camilerin sabah ve öğle namazlarında kapalı tutularak, sadece ikindi, akşam ve yatsı vakitlerinde açık olmasına izin verildiği ifade edilmiştir.⁵³³

⁵²⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 296-298

⁵²⁸ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 353; Poulton, *Balkanlar*, s. 165

⁵²⁹ Eminov, "There Are", s. 203

⁵³⁰ Yozmerdivanla, *Pomak Müslüman*, s. 62

⁵³¹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 351-352

⁵³² Karagiannis, "The Pomaks", s. 147

⁵³³ Dede, "Rodoplar'dan Selam", s. 32

30 Mayıs 1978 tarihinde yürürlüğe giren düzenlemeyle, Müslümanların Ramazan ve Kurban Bayramlarını kutlamaları yasaklanmıştır.⁵³⁴ Kurban Bayramı'nın kutlanması ve kurban kesilmesini önlemek adına sert tedbirler alınmıştır. 1986 yılındaki Kurban Bayramı sırasında, Kırcaali'de evler teftiş edilmiş, evinde kurban eti bulunan bir kişi, bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵³⁵

Bundan önceki dönemlerde de hedef haline gelmiş olan, fakat bir türlü istenilen sonucun alınmadığı, geleneksel kıyafetler meselesinin çözümüne yönelik daha sert tedbirler alınmıştır. Çıkartılan bir yasayla, ferace, şalvar gibi geleneksel kıyafetlerin satışı yasadışı ilan edilmiştir.⁵³⁶

Ülkedeki Müslümanların isimlerinin zorla değiştirilmesinin ardından, kurulan dernekler aracılığıyla Hristiyanlık propagandası yapılmıştır. BKP rejiminin resmi yayın organlarından Nova Svetlina'nın 23 Şubat 1988 tarihli sayısında, Razgrad'daki Koleduvane folklor derneği tarafından, Noel kutlamaları çerçevesinde yapılan gösterilerin, Müslüman halka sergilendiğinden söz edilmiştir.⁵³⁷

Başlatılan “Yeniden Doğuş” isimli asimilasyon süreci tamamlandığında oluşan tabloyu, Rodoplar bölgesindeki bir Pomak köyü olan Lutovo'yu gözlemleyen Stephen Lewis şu şekilde özetlemiştir:

Cami kapatılmış, köyde yaşayanlar Hristiyan ismi almaya zorlanmışlar. Aslen ismi Lutovo olan köyün ismi bir anda değiştirilerek, Ortaçağ'da yaşamış bir Bulgar azizi olan Sveta Petka'nın ismi verilmiş. Sveta Petka'da neredeyse yirmi yıldır sünnet yapmak yasak, askerler ve polisler sokaklarda yasaklara uyulduğundan emin olmak amacıyla devriye yapıyorlardı ve komşu köylerde protesto yapanlara ateş açıldı. Geleneksel kıyafetlerini giymekten vazgeçemedikleri için halk otobüslerine alınmayan kadınlar, 10-20 kilometre mesafedeki işlerine ve okullarına yürüyerek gitmeyi, modern kıyafetleri giymeye yeğlemekteler.⁵³⁸

⁵³⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, 354-355

⁵³⁵ Poulton, *Balkanlar*, s. 165

⁵³⁶ Neuburger, *Shifting Balkan Borders*, s. 254

⁵³⁷ Poulton, *Balkanlar*, s. 169

⁵³⁸ Eminov, *Turkish and Other*, s. 107-108

İddialara göre, 1989 yılında 370 bin Pomak ülkeyi terkedebilmek için pasaport başvurusu yapmış, bunlar içerisinde 125 bin başvuruya olumlu yanıt verilmiştir. 6 Temmuz 1989 tarihi itibarıyla, 111,336 Pomak'ın Bulgaristan'ı terkettiği ifade edilmiştir.⁵³⁹

Bulgaristan'dan göç etmelerine engel olmak amacıyla kendilerine pasaport verilmeyen Pomaklar, protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Bunun neticesinde, Rodoplar'daki birçok köy askerler tarafından abluka altına alınmıştır.⁵⁴⁰ Protesto gösterilerini bastırabilmek için, güvenlik güçleri tarafından savunmasız halka ateş açılmıştır. Ağustos 1989'da pasaport alabilmek amacıyla yapılan gösterilere gerçekleştirilen saldırılar neticesinde 15 Pomak hayatını kaybetmiştir.⁵⁴¹ Buna rağmen Türkiye'ye göç etme ısrarından vazgeçmeyen Pomaklar, iş bırakma eylemleri düzenlemeye devam etmişlerdir. Pasaport alamadıkları için tütün hasadı yapmayı reddeden işçiler silah zoruyla çalıştırılmışlardır.⁵⁴²

10 Kasım 1989 tarihinde, 33 yıllık Todor Jivkov iktidarı sona ermiş ve Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır. Jivkov'un yerine Devlet Başkanlığı görevine, Dışişleri Bakanı Petar Mladenov gelmiştir. Mladenov, 14 Kasım 1989'da asimilasyon politikasının sonlandırıldığını belirtmiştir. BKP Merkez Komitesi'nin 29 Aralık 1989 tarihinde almış olduğu kararla birlikte, Bulgaristan'daki herkesin ismini, dilini ve dinini seçmekte özgür olduğu ilan edilmiştir.⁵⁴³

4.6. Sosyalist Rejimin Çöküşünden Günümüze Pomakların Durumu

“Yeniden Doğuş” sürecinin resmen sonlandırıldığı 29 Aralık günü, “Kurtuluş Bayramı” adı altında her yıl Pomaklar tarafından kutlanmaktadır.⁵⁴⁴ 1989'da sosyalist rejimin son bulmasıyla birlikte Pomaklar, ortaya çıkan ekonomik krizden şiddetli bir biçimde etkilenmişler ve kendilerini sosyal, etnik ve politik açıdan yapılan tartışmaların ortasında

⁵³⁹ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 138

⁵⁴⁰ “6 Pomak köyü ablukada”, *Milliyet*, 27 Ağustos 1989, s. 15

⁵⁴¹ “Pomaklara Bulgar ateşi:15 ölü”, *Milliyet*, 26 Ağustos 1989, s. 13

⁵⁴² “Bulgar'dan greve silahlı önlem”, *Milliyet*, 4 Eylül 1989, s. 14

⁵⁴³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 375-376

⁵⁴⁴ Yozmerdivanla, *Pomak Müslüman*, s. 65

bulmuşlardır. Pomaklar üzerinden yapılan ekonomik ve özellikle politik çıkar kavgaları nedeniyle ülkedeki gerilim artmıştır. Siyasi partiler, oluşan yeni düzen içerisinde, kendi ideolojilerine geçerlilik kazandırabilmek amacıyla, Pomaklar üzerinden siyasi propaganda yapmışlardır.⁵⁴⁵

4-5 Mart 1990 tarihlerinde Ulusal Meclis'te yapılan tartışmalar sonucunda, ismi değiştirilen Müslüman-Türk azınlığın tamamının basit bir mahkeme işlemi sonucunda isimlerinin iade edilmesine karar verilmiştir.⁵⁴⁶

6 Mayıs 1990 tarihinde, isim yasası Parlamento tarafından da kabul edilmiştir.⁵⁴⁷

Dinlerini özgürce yaşama haklarının iade edilmesiyle birlikte, Müslüman azınlık içerisinde dini eğilimler giderek artmıştır. Buna göre 1991 yılında 80,000 Müslüman çocuk, Kur'an kurslarında eğitim görmeye başlamıştır. Ayrıca kapatılan camiler yeniden açılmıştır. Sosyalist rejimin son bulduğu 1989 yılında hizmet veren cami sayısı 400'den az iken, 1994 itibariyle bu sayı 993'e çıkmıştır.⁵⁴⁸ Buna paralel olarak camilere gitme oranında artış yaşanmış, fakat bu dindarlaşma eğilimi uzun soluklu olmamıştır. 1995 yılından itibaren, camilere genellikle yaşlıların gittiği görülmüştür.⁵⁴⁹

Sosyalizm sonrası dönemde de Pomakların, kendi etnik kimliklerini özgürce ifade edebilme hakkından yoksun bırakıldıkları görülmektedir. 1992 yılında yapılan nüfus sayımında, Blagoevgrad bölgesinden 35.000 Pomak kendilerini Türk olarak tanımlamıştır. Parlamento'da bu nüfus sayımına itiraz edilmiş ve bu kişilerin Bulgar olduğu iddia edilmiştir.⁵⁵⁰ Nüfus sayımlarında, Pomakların bir kısmının kendilerini Türk olarak kaydettirmeleri Bulgar milliyetçilerini rahatsız etmiştir. Netice itibariyle Parlamento'da, Hak ve Özgürlükler Hareketi hariç, bütün partilerin imzası ve onayıyla nüfus sayımı geçersiz sayılarak, 1992 yılında kendilerini Türk

⁵⁴⁵ Todorova, "Identity (Trans)formation", s. 499-500

⁵⁴⁶ Poulton, *Balkanlar*, s. 204

⁵⁴⁷ Myuhtar-May, *Identity, Nationalism*, s. 139

⁵⁴⁸ Eminov, "Islam and Muslims", s. 229

⁵⁴⁹ Eminov, *Turkish and Other*, s. 69

⁵⁵⁰ Eminov, *Turkish and Other*, s. 111

olarak tanımlayan Pomakların yaşadığı Gotse Delçev ve Yakoruda'da nüfus sayımlarının tekrar yapılması kararı alınmıştır.⁵⁵¹

Pomakların kendilerini hangi etnik gruba ait hissettiklerini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmalar, 1992-1993 yıllarında büyük tartışmalara sebep olmuştur. 1992 yılına ait çalışmalarda, 143,000 Pomak'ın kendisini Bulgar olarak tanımladığı açıklanmıştır. Buna göre, Pomak nüfusunun içinde ağırlıklı olarak Batı Rodoplar'da yaşayan %18-20'lik bir grubun kendilerini Türk olarak kabul ettiği iddia edilmiştir.⁵⁵²

Pomaklar açısından sorun teşkil eden bir diğer mesele, Türkçe öğrenme hakkına mahrum bırakılmalarıdır. Bu konuda sınırlamalara maruz bırakılan Pomaklar, kendilerine seçmeli ders olarak haftada 2 saat Türkçe öğrenme hakkının verilmesini yetersiz bularak, bu kararı protesto etmişlerdir.⁵⁵³ Bulgaristan Sosyalist Partisi, Pomakların Türkçe eğitim görmesinin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁵⁴ Hâlbuki 1991 yılında kabul edilen Bulgaristan Anayasası, azınlıkların kendi dillerini öğrenmelerine fırsat tanımıştır. Pomakların Bulgar olduğu iddiasına dayanarak, Türkçe öğrenme bilmelerine ancak ilk ve ortaokulu bitirdikten sonra müsaade edilmektedir.⁵⁵⁵

Pazarcık Vali Yardımcısı Molla Ahmed'in, 29 Mart 2003'te Kornitsa kasabasında yaptığı bir konuşmada, Pomakların Türkçe öğrenmek konusunda ısrarcı olmaları gerektiğini söylemesi, ülkedeki tartışmaları ve Türk aleyhtarını propagandayı alevlendirmiştir.⁵⁵⁶

Kimlik tanımlaması meselesine, Bulgarlık ve Türklük bağlamından ayrı olarak yaklaşan bazı gruplar da bulunmaktadır. Selefi ve Vahhabi anlayış, Suudi Arabistan'da eğitim görmüş kişiler tarafından, bazı İmamlık kurslarında Pomak gençler arasında yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.⁵⁵⁷ Ayrıca Suudi Arabistan, Suriye ve Libya gibi Arap ülkelerinden gelen

⁵⁵¹ Marushiakova ve Popov, "Muslim Minorities", s. 55,57

⁵⁵² Todorova, "Identity (Trans)formation", s. 489

⁵⁵³ Oran, "Balkan Türkleri", s.125

⁵⁵⁴ Poulton, *Balkanlar*, s. 206

⁵⁵⁵ Haksöz, "The Making", s. 29

⁵⁵⁶ Myuhtar, "The Human Rights", s. 114

⁵⁵⁷ Lutov, *Bulgaristan Müslümanlarının*, s. 15

kişilerin propagandaları neticesinde, Pomaklar içerisinde kendilerini Arap olarak kabul eden bir topluluk da oluşmuştur. Bu kişilerin iddiasına göre Pomakların soyu, 7. yüzyılda Balkanlara İslam mesajını ulaştırmak üzere gelen Araplara dayanmaktaydı.⁵⁵⁸ Tüm bunların yanında, bağımsız bir Pomak kimlik tanımlaması içerisinde giren gruplar da bulunmaktadır.⁵⁵⁹

Kamen Burov isimli bir Pomak, Demokratik İşçi Partisini kurmuştur. Burov, Amerika’da katıldığı etnik farklılıkları konu alan bir seminer sonrasında, Pomakların etnik olarak ayrı bir unsur olduğu iddiasını şu sözlerle iddia etmiştir:

*Amerika’da kimse kimsenin etnik aidiyetinden rahatsız olmuyor, Bulgar Parlementosu bana kim olduğumu söyleyemez. Benim bir ruhum var ve bu ruh yok edilemez. Ben, kendimi Pomak olarak hissediyorum ve kimse benim etnik aidiyetime burun bükemez.*⁵⁶⁰

Daha sonraki süreçte Burov, parti kurması için Amerika Dışişleri Bakanı Warren Christopher ve Amerika’nın Bulgaristan Büyükelçisi Hugh Kennet Hill’in kendisini teşvik ettiğini söylemiştir.”⁵⁶¹

Günümüzde de Pomaklar, soyisimlerinde Bulgarlara ait olan –ev/ov sonekini kullanmaya devam etmektedirler.⁵⁶² Pomaklar içerisinde hem Hristiyan-Bulgar toplumu tarafından dışlanmamalarını sağlayacak, hem Müslüman kimlikleriyle çelişmeyecek isimler kullanmaya çalışan kişiler de bulunmaktadır.⁵⁶³

Özellikle Pomak gençleri içerisinde, toplum hayatında daha kolay kabul görebilmek amacıyla, Bulgar-Hristiyan isimleri taşıma eğilimi artmıştır. Gençler takma Bulgar-Hristiyan isimleri kullanarak, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmekten kurtulmayı amaçlamaktadırlar.⁵⁶⁴

⁵⁵⁸ Apostolov, “The Pomaks”, s. 731; Eminov, *Turkish and Other*, s. 111

⁵⁵⁹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından*, s. 67

⁵⁶⁰ Todorova, “Identity (Trans)formation”, s. 486

⁵⁶¹ Todorova, “Identity (Trans)formation”, s. 486-487

⁵⁶² Karagiannis, “The Pomaks”, s. 152

⁵⁶³ Karagiannis, “The Pomaks”, s. 148

⁵⁶⁴ Lutov, *Bulgaristan’da Müslüman*, s. 93

Pomaklar, sosyo-ekonomik açıdan Romanlar ile birlikte Bulgaristan'daki en yoksul ve dışlanmış topluluktur. Hayat şartlarını düzeltebilmek ve iş bulabilmek umuduyla birçok Pomak köylerden şehirlere göç etmiştir. Ayrımcılık sebebiyle, kamuda veya özel sektörde iş bulmakta, terfi almakta zorlanmaktadırlar.⁵⁶⁵ Sosyalist rejimin sona ermesiyle birlikte oluşan ekonomik kaostan en olumsuz etkilenenler, yine ülkedeki Müslümanlar olmuştur. Sözü edilen dönemde, Bulgarlar arasında işsizlik %25 iken, bu istatistik Müslümanlar arasında % 40'ın üzerindeydi.⁵⁶⁶

Hristiyan misyonerlerin Pomaklar üzerindeki faaliyetleri, dikkat çeken bir diğer husustur. Ortodoks, Katolik, Evanjelik, Mormon mezhebine mensup misyonerler, Pomaklar arasında faaliyet göstermektedirler.⁵⁶⁷ Hristiyanlığa geçmeyi seçen Pomaklar, genellikle Doğu Ortodoks Kilisesini tercih etmişlerdir. Kendisi de din değiştirmiş bir Pomak olan Papaz Boyan Sariev öncülüğündeki misyonerlik örgütü, içlerinde Demokratik Güçler Birliği gibi siyasi partilerin de olduğu birçok organizasyon tarafından destek görmüştür.⁵⁶⁸ Din değiştiren Pomakların bulunduğu köylerde kiliseler yapılmış, bu kişiler medyada sıkça boy göstermiştir. Sariev'in misyonerlik örgütünün önemli başarılar elde ettiği görülmektedir. Rodoplar bölgesinde, 1996 yılında 398, 1997 yılında ise 407 kişi Bulgar isimleri alarak, Hristiyanlığa geçmişlerdir.⁵⁶⁹

Sariev'in misyonerlik örgütünün faaliyetleri neticesinde 50 bin kişinin din değiştirdiği, bu kişilerin ağırlıklı olarak Orta ve Doğu Rodoplar bölgesinde yaşadığı, önemli bir kısmının ise orta ve genç yaş grubundaki insanlar olduğu iddia edilmiştir. Sariev, İslamiyet'in Bulgarlar ile Pomakların arasında "Çin seddi" gibi durduğunu ifade etmiş ve Hristiyanlığa geçenlerin sayısının artacağına inancının kuvvetli olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁰ Misyonerlik faaliyetlerinin, dini amaçlardan daha ziyade siyasi amaçlar uğruna yapıldığını, Sariev de kabul etmektedir. Ona göre

⁵⁶⁵ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 38-39

⁵⁶⁶ Kusat, "The Influence", s. 367

⁵⁶⁷ Eminov, *Turkish and Other*, s. 65

⁵⁶⁸ Georgieva, "Pomaks: Muslim", s. 313

⁵⁶⁹ Dzhuvalekov, *Pomakların Dini*, s. 20

⁵⁷⁰ Todorova, "Identity (Trans)formation", s. 483

Pomaklar, Türkleşmekten ancak din değiştirerek kurtulabilirlerdi. Sarıev, Pomaklara din değiştirdikleri takdirde alacakları sertifikayla, rahatlıkla sosyal statü kazanabilecekleri vaadinde bulunmuştur.⁵⁷¹

Gençler arasında Hristiyanlıkla, İslamiyet arasında karma bir kültürün oluştuğu ifade edilebilir. Bu duruma örnek olarak, Pomak toplumu içerisinde bazı kişilerin cenaze törenlerini imamların gerçekleştirmesini kabul etmekle birlikte, ölülerinin Hristiyan usulüne benzer bir şekilde elbise ve tabutla gömülmesini istedikleri de görülmektedir.⁵⁷²

Pomakların siyasi alanda Hak ve Özgürlükler Hareketi ile birlikte hareket ettiği görülmektedir. Hak ve Özgürlük Hareketi içerisinde Pomaklara politik özgürlük alanı tanınması, Pomakların bu siyasi harekete katılmasına sebep olan faktörlerden biridir.⁵⁷³ 2005 yılında, Hak ve Özgürlük Hareketi'nden aday olarak seçime giren, 4 Pomak milletvekili Parlamento'da görev yapmıştır.⁵⁷⁴ Ayrıca Kadri Ulanov, Mehmet Dorsunski ve Arif Alov, 2009 yılında Trigrad'da, Pomaklara ait ilk siyasi partiyi kurmuşlardır.⁵⁷⁵

Milliyetçi örgütlerin baskısı neticesinde, Ulusal İstatistik Enstitüsü 1 Şubat 2011'de yapılan nüfus sayımında, seçim kartlarına "Pomak" sütunu koymamıştır. Pomak nüfusun ağırlıkta olduğu Smolyan ilinde yaşayanların, % 22,9'u etnik grup, %21,4 ana dil ve %49,3'ü dinleriyle ilgili kendilerine yöneltilen sorulara cevap vermemişlerdir.⁵⁷⁶ Ekim 2012'de "Pomak" ismiyle bir birliğin kurulması, Bulgaristan'da bazı kesimleri tedirgin etmeye yetmiş, bu durum politikacılar ve medya tarafından yapılan eleştirilerle, olumsuz bir şekilde gündeme taşınmıştır.⁵⁷⁷

⁵⁷¹ Karagiannis, "The Pomaks", s. 150

⁵⁷² Aydan Yumerov, *Tarihi ve sosyo- kültürel açıdan Bulgaristan Müslümanları (Asenovgrad şehri örneği)* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya 2010, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 261250), s. 58-59

⁵⁷³ Karagiannis, "The Pomaks", s. 151

⁵⁷⁴ Nurcan Özgür-Baklacioğlu, "Türkiye-Bulgaristan Siyasetinde Sınırötesi Vatandaşlık ve Göç", 89 *Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalihioğlu Mehmet Hacısalihioğlu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 479

⁵⁷⁵ Atasoy, *Beşeri ve Kültür*, s. 86-87

⁵⁷⁶ Kıratlı, "Bulgaristan'da Müslüman", s. 548

⁵⁷⁷ Haksöz, "The Making", s. 30

Sosyalist rejimin sona erdiği 1989 yılından, günümüze kadar uzanan süreçte, Pomaklar için geçmişte yapılmış olan “Türkleştirilmiş Bulgarlar” tanımı dışında, yeni bir tanımlama yapılmaya ihtiyaç duyulmadığı,⁵⁷⁸ bu tanımlamanın dışında görüş bildirenlerin ise dikkate alınmadığı görülmektedir.

⁵⁷⁸ Myuhtar, “The Human Rights”, s. 91

SONUÇ

Pomaklar, mensubu oldukları dini, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı “millet sistemine” uygun olarak birincil ve belirleyici unsur olarak kabul eden, Müslüman bir Balkan topluluğudur. Pomaklar, etnik esasa dayalı ulus anlayışı içerisinde kendilerine bir kimlik tanımlı yapamamış veya bu tarz bir tanımlı yapmaya ihtiyaç duymamışlardır.

Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin idaresi altında yaşayan ve “millet sistemi” anlayışına tabi olan Balkan ulusları, Batı tarzı milliyetçi anlayışla dönüşüm geçirerek, etnik birliğe dayanan ulus devletler inşa etme gayreti içerisinde girmişlerdir. Bulgaristan'ın bağımsız bir Prenslik olduğu 1878 yılından, Krallık olduğu 1908 yılına kadar geçen süreçte, görev başındaki hükümetlerin de bu tarz bir ulus inşa etme çabası içerisinde girdiği görülmektedir. Pomaklar da en başından itibaren, bu çabanın en önemli hedefi ve mağduru olmuşlardır. Bu hedefe uygun olarak, Prenslik döneminin ilk yıllarında ufak çaplı asimilasyon denemeleri gerçekleştirilmiş, fakat başarılı olamayacağı anlaşılacak geri adım atılmış, Bulgarlaştırma faaliyetleri için uygun zaman ve koşullar beklenmiştir.

İstenilen fırsatın, Balkan Savaşları döneminde ele geçtiği düşünülerek harekete geçilmiştir. Bulgaristan, Pomakların yoğun olarak yaşadığı Rodoplar bölgesini Birinci Balkan Savaşı'nda hâkimiyeti altına almış ve milliyetçi çeteler, burada yaşayan Müslüman-Türk topluluğa yönelik olarak yağma ve katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Katliam sonrasında da insanlık dışı muamele devam etmiş, Bulgaristan Çarı I. Ferdinand ve Ortodoks Kilisesi'nin talimatı doğrultusunda Pomaklar, silah zoruyla Hristiyanlığı kabul etmek ve isimlerini değiştirmek durumunda bırakılmışlardır. İkinci Balkan Savaşı'nda aldığı ağır yenilgi sonrasında, iktidara gelen Liberal Parti hükümeti, ülke içerisinde dengeyi sağlamak ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'ın müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin taleplerini karşılamak amacıyla asimilasyon faaliyetlerini durdurmuştur.

1914-1923 yılları arasında, Bulgaristan'daki azınlıklara yönelik olarak herhangi bir asimilasyon faaliyetinin gerçekleştirilmediği görülmektedir. Özellikle 1919-1923 arasındaki dönemde Aleksandr Stambuliski liderliğindeki Çiftçi Partisi yönetimi altında azınlıklara önemli bir özgürlük alanı tanınmıştır. Stambuliski, bir hükümet darbesi sonucu başbakanlıktan indirilmiş ve öldürülmüştür. Çiftçi Partisi yönetiminin son bulmasıyla birlikte, Müslüman azınlığa yönelik baskılar tekrar başlamıştır. 1930'lu yıllarda Avrupa'da artmakta olan ırkçı anlayış, 1934 yılında askeri darbeye yönetimi ele geçiren bir cunta tarafından yönetilen Bulgaristan'a da sıçramıştır. 1934-1944 yılları arasında ırkçı yönetim, ağırlıklı olarak Pomaklardan oluşan Rodina Derneği vasıtasıyla, Bulgarlaştırma faaliyetlerini yürütmüştür. Bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı'nın zor ekonomik şartları da fırsat olarak değerlendirilmiştir. Pomakların isimleri ilk başta gönüllülük esasına dayanarak değiştirilmeye çalışılmış, fakat isim değiştirme kampanyası Pomaklar tarafından rağbet görmemiştir. Bunun üzerine, Pomakların isimleri çıkarılan kanunla zorla değiştirilmiş, yoksulluk ve açlıkla boğuşan halkın devlet yardımı alabilmesi, isimlerin değiştirilmesi şartına bağlanmıştır.

9 Eylül 1944'de ırkçı yönetim devrilerek, Vatan Cephesi hükümeti kurulmuştur. Müslüman azınlığın da desteğini sağlayarak iktidara gelen Vatan Cephesi iktidarının ilk yılları olan 1944-1947 yılları arasındaki dönem, azınlıkların taleplerine saygı duyulan bir yönetim sergilenmiştir. 1947 yılı itibarıyla, Komünist Parti ülkedeki iktidarını sağlamlaştırmayı başarmış ve geçmiş dönemde Müslümanlara yönelik uygulanan asimilasyon politikasını tekrar uygulamaya koymuştur. 1948-1956 yılları arasındaki süreçte, Müslüman azınlığın Bulgar toplumuna entegrasyonunun, eğitim, kültür ve ekonomi alanlarındaki gelişmeler sayesinde, doğal bir şekilde gerçekleşeceğine dair iyimser bir tavır sergilenmiştir. Fakat istenilen sonucun alınamayacağı görülerek, politika değişikliğine gidilmiştir.

5 Nisan 1956 tarihinde Politbüro üyeleri tarafından alınan bir kararla, Pomakların Bulgarlaştırılması hedefi net bir şekilde ortaya konmuştur. Kooperatiflerin kurulması, kılık-kıyafetlerin değiştirilmesi gibi ekonomik ve

kültürel baskılar, Pomaklar içerisinde kendilerini Türk kabul etme eğilimini giderek arttırmıştır. Nisan 1962'de Politbüro, ülkedeki Pomakların, Çingenerlerin ve Tatarların, Türkleşme eğilimini bertaraf etmek amacıyla bir dizi kararlar almıştır. Alınan bu kararların arasında, isimlerin gönüllülük esasına göre değiştirilmesi de bulunmaktaydı.

1964 yılında yeni bir isim değiştirme kampanyası başlatıldı. Kampanyanın gönüllülük esasına göre yapılması planlanırken, Rodoplar'da kısa süre içerisinde şiddet eylemleri gerçekleştirilmiştir. Pomakların özellikle Ribnovo köyünde gerçekleştirdikleri direniş neticesinde, isim değiştirme kampanyası 1970 yılına kadar askıya alınmıştır. 1964 yılındaki asimilasyon faaliyetlerinin durdurulmasında, Türkiye'nin çabalarının da rol oynadığı görülmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen asimilasyon faaliyetleri, 6 yıl sonra başlatılacak saldırıların provası niteliğindedir. Jivkov yönetimi, 1964'de yaşananlardan ders çıkararak, bir sonraki aşamaya daha hazırlıklı şekilde geçmişlerdir.

17 Temmuz 1970 tarihinde, Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Politbüro üyeleri tarafından alınan 549 numaralı gizli karar uyarınca, Pomakların ne pahasına olursa olsun, Bulgarlaştırılması kararı alınmıştır. “Yeniden Doğuş” adı verilen bu süreç ile birlikte, Bulgaristan'daki Müslüman azınlığa Bulgar-Slav ismi verilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilk hedef Pomaklar olmuştur. 1970-1974 yılları arasında, Bulgaristan'daki Pomakların neredeyse tamamına şiddet ve baskı yoluyla Bulgar ismi verilmiştir. Asimilasyon faaliyetleri sadece isimlerin Bulgarlaştırılmasıyla kalmamış, Pomakların dini ve kültürel hayatına dair ne varsa bu süreçte saldırıya uğramıştır. Yapılan katliama, ne Bulgaristan'daki diğer Müslüman topluluklardan, ne Türkiye'den, ne de uluslararası kamuoyu tarafından gereken tepki gösterilmemiştir.

Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye'nin Bulgaristan'daki bütün Müslümanların haklarını koruma yetkisi bulunmaktadır. Pomaklar, gerçekleştirilen saldırılara ilişkin olarak çeşitli kanallardan Türkiye ile irtibata geçmişlerdir. 1970-1974 yılları arasında Türkiye'de görev yapmış

hükümetlerin konuyla ilgili çabaları yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine Türkiye’de ana akım medya aracılığıyla, Hükümetin ve Dışişleri Bakanlığı’nın konuyla ilgili aciziyeti örtbas edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Pomaklara yönelik saldırıları gündeme getirmeye çalışan Muammer Kaddafi’nin girişimlerini de, “Bulgaristan’da gerçekleşen hadiseler, kılık-kıyafet ilgili bir takım meselelerdir” şeklinde küçümseyerek, konunun gündeme gelmesini engellenmişlerdir.

Ülkedeki bütün Müslümanların, Bulgar ulusu içerisinde eritilmesi amacı doğrultusunda, Pomakların ardından Türkler ve Romanlar da Jivkov diktatörlüğünün hedefi haline gelmişlerdir. Ülkede ismi değiştirilmemiş en büyük azınlık konumundaki Türklerin isimleri, 1984 yılında itibaren değiştirilmeye başlanmıştır. Bu durum üzerine, izlenen ustaca siyasetle birbirinden ayrı düşürülmüş olan Müslüman-Türk azınlık, bir bütün olarak Jivkov diktatörlüğüne karşı mücadele etmeye başlamıştır.

Netice itibariyle Jivkov diktatörlüğü, iç ve dış baskılara daha fazla dayanamayarak tarihe karışmıştır. 10 Kasım 1989’dan itibaren Bulgaristan’da yeni bir dönem başlamıştır. Ülkedeki Müslümanlara isimlerini geri alma hakkı tanınmış ve dini alandaki birçok kısıtlama kaldırılmıştır.

Fakat günümüzde de Pomaklar, Bulgaristan’da hala azınlık olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla da ülkedeki diğer azınlıkların faydalandığı haklardan mahrum bırakılmaktadırlar. Kendi haklarını korumak amacıyla bir çaba içerisine girdiklerinde, ülkedeki milliyetçi kesimler tarafından karalama kampanyalarının hedefi olmaktadır. Türkiye, Pomakların haklarına sahip çıkılması konusunda ikili ve uluslararası antlaşmalardan doğan hukuki yükümlülüğünün yanı sıra, bu toplumla kökeni yüzyıllar öncesine dayanan tarihi ortaklığa ve gönül bağına uygun olarak, sorumluluklarının farkına varmalı ve bu doğrultuda adımlar atmalıdır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO)

BOA, BEO, 4251/318774, (22 Safer 1332/ 20 Ocak 1914).

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT)

BOA, HAT, 978/41537, (13 Zilkade 1225/ 10 Aralık 1810).

BOA, HAT, 1006/42180, (29 Zilhicce 1226/ 14 Ocak 1812).

Yıldız Perakende Evrakı (Y. PRK.)

Yıldız Perakende - Askerî Maruzât Evrakı (Y. PRK. ASK)

BOA, Y. PRK. ASK, 4/44, (3 Zilkade 1297/ 7 Ekim 1880).

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA)

BOA, Y. PRK. EŞA, 13/66, (18 Şevval 1308/ 27 Mayıs 1891).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü

BCA, 030.10 / 242.637.8 (10 Şubat 1935).

BCA, 030.10 / 241.628.10 (20 Mayıs 1933).

BCA, 030.10 / 242.632.17 (1 Mart 1934).

BCA, 030.10 / 241.629.15 (17 Haziran 1933).

BCA, 030.10 / 242.633.21 (21 Mayıs 1934).

BCA, 030.10 / 243.646.13 (31 Ocak 1947).

ACAROĞLU, M. Türker. *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

AGNOSTOU, Dia. “ National interpretations in Bulgarian writings on the Pomaks from the communist period through the present”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, C. 7, Sayı 1 (2005), ss. 57-74.

AGOSTON-NIKOLOVA, Elka. “Hybrid Identities: The Pomak Community of Breznitza (Southwest Bulgaria) in Search of Genealogy”, *Fabula*, C. 1/2, Sayı 42 (2001), ss. 110-116.

AKGÜN, Ahmet. “Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale “, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, Sayı 13 (2005), ss. 1-28

ALP, İlker. *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990.

ALP, İlker. *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008.

APOSTOLOV, Mario. “The Pomaks: A religious minority in the Balkans”, *Nationalities Papers*, C. 24, Sayı 4 (1996), ss. 727-742.

ATASOY, Emin. *Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2008.

BALLINGER, Pamela ve GHODSEE, Kristen. “Socialist secularism: Religion, modernity, and Muslim women's emancipation in Bulgaria and Yugoslavia 1945-1991”, *Aspasia*, C. 5 (2011) , ss. 6-27.

BATES, Daniel G. “ What’s in a Name? Minorities, Identity, and Politics in Bulgaria”, *Identities*, C. 1, Sayı 2-3 (1994), ss. 201-225.

BIÇAKLI, Hüseyin Avni. *Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1919-1989)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988, YÖK: Ulusal Tez Merkezi(Tez No. 10637).

BOZOV, Salih. *İsimleri Uğruna*, çev. İsmail Çavuş, İstanbul: Sultangazi Belediyesi, 2010.

BYALKOV, İsmail Bekirov. Kişisel Görüşme (28 Eylül 2017).

CRAMPTON, R.J. . *Bulgaristan Tarihi*, çev. Nuray Ekici, İstanbul: JeoPolitika Yayınları, 2007.

DAYIOĞLU, Ali. *Toplama Kampından Meclise’e Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

DEDE, Abdurrahim. “Rodoplar’dan Selam”, *Bulgaristan’daki Müslüman Türklerin Dramı*, der. Abdurrahim Dede, İstanbul: Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk Kültür Derneği Yayınları, 1985.

DZHUVALEKOV, Sabri. *Pomakların Dini Yaşamı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 294493).

EMİNOV, Ali. “The Status of Islam and Muslims in Bulgaria”, *Institute of Muslim Minority Affairs. Journal*, C. 8, Sayı 2 (1987), ss. 278-301.

EMİNOV, Ali. "There Are No Turks In Bulgaria: Rewriting History By Administrative Fiat", *The Turks Of Bulgaria: the history, culture and political fate of a minority*, ed. Kemal H. Karpat, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1990.

EMİNOV, Ali. "Islam and Muslims In Bulgaria: A Brief History", *Islamic Studies*, C. 36, Sayı. 2/3, (1997)a, ss. 209-241.

EMİNOV, Ali. *Turkish and Other Minorities In Bulgaria*, Londra: Hurst & Company, 1997.

ERSOY-HACISALİHOĞLU, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları 89 göçü", *89 Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu ve Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012.

GEORGIEVA, Tsvetana. "Pomaks: Muslim Bulgarians", *Islam and Christian-Muslim Relations*, C. 12, Sayı 3 (2001), ss. 303-316.

GÖZLER, Kemal. "XV ve XVI'ncı Asırlarda Lofça Pomak Köylerinin İlk Müslüman Sakinleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.iii- kısım iii, 2002.

GÜLMEN, Osman. *Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler*, Ankara: İtalik Kitapları, 2011.

GÜNŞEN, Ahmet. “Pomaks As A Balkan Community and Evidence Of Turkishness In Their Perceptions Of Identity”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 2, Sayı 1 (2013), ss. 35-54.

HAKSÖZ, Cengiz. “The Making Of The Rhodopean Borders and Construction Of The Pomak Identities In The Balkans”, *International Crimes and History: Annual International Law and History Journal*, Sayı 17 (2016), ss. 47-100
http://www.researchgate.net/publication/318505969_The_Making_of_Rhodopean_Borders_and_Construction_of_the_Pomak_Identites_in_the_Balkans_2016, (Erişim: 22 Mayıs 2018).

HACIOĞLU, Sevim. *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 122947).

IŞIK, Mustafa. “Bir Balkan Trajedisi Olarak Asimilasyon ve Göç Bağlamında Türkiye - Bulgaristan İlişkileri”, *Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumu (13-14 Mayıs 2016)*, İstanbul.

KARAGIANNIS, Evangelos. “The Pomaks of Bulgaria: A Case Of Ethnic Margianality”, *Bulgaria Social and Cultural Landscapes*, ed. Christian Giordano, Freiburg: University press Fribourg Switzerland, 2000.

KARPAT, Kemal. ” Introduction: Bulgarian Way Of Nation Building And The Turkish Minority”, *The Turks Of Bulgaria: the history, culture*

and political fate of a minority, ed. Kemal H. Karpat, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1990.

KAYAPINAR, Ayşe. “Bulgar Tarihçilerinin Komplo Teorilerinden Örnekler ve Bunlar Bulgaristan’daki Türk Azınlığına Etkileri”, 89 *Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012.

KAYIHAN, Ahmet. “Rodoplar Neresidir?”, *Türk Dünyası*, C. 6, Sayı 25 (1972), ss. 25-32.

KAYIHAN, Ahmed. “Rodop Türklerinin Davası İslam Devletleri Dışişleri Bakanları Kongresi’nde”, *Türk Dünyası*, C.8, Sayı 31 (1973), ss. 13-23.

KAMİL, İbrahim. “Pomak Türklerinin “Kimlik” Mücadelesi ve Bulgaristan Komünist Partisinin Gizli Kararları (1948-1949)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Sayı 59 (2017), ss. 435-477.

KONSTANTİNOV, Yulian. “ ‘Nation-State’ and ‘Minority’ Types of Discourse- Problems of Communication between the Majority and the Islamic Minorities in Contemporary Bulgaria”, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, C. 5, Sayı 3 (1992), ss. 75-89.

KONSTANTİNOV, Yulian. “Strategies for Sustaining a Vulnerable Identity: The Case of the Bulgarian Pomaks”, *Muslim Identity and the Balkan*

State, ed. Hugh Poulton ve Suha Taji-Farouki, Londra: Hurst & Company, 1997.

KUSAT, Ali. “The Influence of Minority Feelings on the Formation of Religious Concept and Individual Identity: The Case of Bulgarian Muslims”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, C. 21, Sayı 2 (2001), ss. 363-372.

KOTZAGEORGİS, Phokion P. . “ Conversion to Islam in Ottoman Rural Societies in the Balkans: The Cases of Vallahades and Pomaks”, *Ottoman Rural Societies and Economies: Haleyon Days in Crete VIII*, ed. Elias Kolovos, Rethymno: Crete University Press, 2015.

KOYUNCU, Aşkın. “Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)”, *OTAM*, C. 33, Sayı. 33 (2013), ss. 139-196.

LUTOV, Ahmed. *Bulgaristan’da Müslüman Azınlıklar (Dini hayat ve aile yapıları)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 273489).

MANCHEVA, Mila. “Image and Policy: the case of Turks and Pomaks in inter-war Bulgaria, 1918–44”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, C. 12, Sayı 3 (2001), ss. 355-374.

MARUSHIAKOVA, Elena ve POPOV, Vesselin. “Muslim Minorities in Bulgaria”, *Migration and Political Intervention: Diasporas in Transition Countries*, ed. Jochen Blaschke, Berlin: Parabolis, 2004.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. *Balkanlarda Pomak Türkleri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*, Ankara: Şafak Matbaası, 1991.

MOUAFCHIEVA, Vera. "The Notion of the 'Other' ", *Relations Of Compatibility and Incompatibility Between Christians And Muslims In Bulgaria*, ed. Antonina Zheljaskova, Sofia: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations Foundation, 1994.

MYUHTAR-MAY, Fatme, *Identity, Nationalism, and Cultural Heritage under Siege*, Leiden: Brill, 2014.

MYUHTAR, Fatme. "The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics Since 1878", *Bulgarian Helsinki Committee*, Sofya 2003.

NAYIR, Yaşar Nabi. *Balkanlar ve Türklük 2*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999.

NAHODİLOVA, Lenka. "Communist Modernisation and Gender: The Experience of Bulgarian Muslims, 1970–1990", *Contemporary European History*, C. 19, Sayı 01 (2010), ss. 37-53.

NEUBURGER, Mary Catherine. *Shifting Balkan Borders: Muslim Minorities and the Mapping of National Identity in Modern Bulgaria*. Doktora Tezi, University of Washington, Department of

Philosophy, Seattle, 1997, Ann Arbor: ProQuest/UMI, (Yayın No. 9807008).

NEUBURGER, Mary. “Pomak Borderlands: Muslims on the edge of nations”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, C. 28, Sayı. 1 (2000), ss. 181-198.

NEUBURGER, Mary. *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, New York: Cornell University Press, 2004.

ORAN, Baskın. “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 48, Sayı 1 (1993), ss. 121.

ÖZCAN, Seren. *Pomak Kimliği*, Edirne: Ceren Yayıncılık, 2013.

ÖZGÜR-BAKLACIOĞLU, Nurcan. “Türkiye-Bulgaristan Siyasetinde Sınırötesi Vatandaşlık ve Göç”, *89 Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012.

POPEK, Kryztof. “The Manipulation of Photographs by Dimităr Cavra And It’s Influence On The Creation Of The Myth Of The Batak Massacre (1876) In Bulgarian Historiography”, *Cryptohistories*, ed. Alicja Bemben, Rafal Borylawski, Justyna Jajszczok ve Jakub Gajda, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015.

POULTON, Hugh. *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, çev. Yavuz Alagon, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993.

POZHARLİEV, Lyubomir. *Nationalism Revived: The “Revival” Process in Bulgaria Memories of Repression, Everyday Resistance and Neighborhood Relations 1984-1989*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Central Europe University, Department Of History, Budapeşte, 2012.

RİSTEMOV, Asan. “ Pomakların Menşei Problemi”, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Sayı. 1, (2012), ss. 15-25.

Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu?* İstanbul: İleri Sanat Matbaası, 1976.

Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği. *Rodop – Bulgaristan Türklüğü Faciasının İç Yüzü*, İstanbul: İleri Sanat Matbaası, 1976.

Rodop Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği. *Rodoplardaki Son Türk Katliamının İç Yüzü*, İstanbul: İleri Sanat Matbaası, 1972.

RUNTOV, Ramadan Ahmetov, Kişisel Görüşme (18 Ağustos 2017).

RÜMA, Ş. İnan. “Kalanlara Ne Oldu? Bulgaristan'da Azınlık Haklarının Gelişiminde AB Genişlemesinin Etkisi”, *89 Göçü*, ed. Neriman Ersoy-Hacısalihoglu ve Mehmet Hacısalihoglu, İstanbul: BALKAR & BALMED Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012.

ŞİPAHİ KIRATLI, Nesrin. “Bulgaristan’da Müslüman Pomaklar”, *Balkanlarda İslam: Miadı Dolmayan Umut*, ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Ankara: Tika Yayınları, 2016.

STEFANOVA-EVSTATIEVA, Galina. “Public Expression and Private Confession: Crypto-Christianity Among The Bulgarian Muslims(Pomaks) In The Central Rhodope Region”, *Continuity and Change In The Realms Of Islam*, ed. K. D’Hulster ve J. Van Steenbergen, Leuven: Pseeters Publishers, 2008.

SOFUOĞLU, Ebubekir. “Kuman Peçenek Bakiyesi: Pomaklar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, C. 8, Sayı 70 (2015), ss. 5648-5669.

ŞİMŞİR, Bilal. *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986.

TAHİR, Nuri Ali. *1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 235432).

TARAKCI, Büşranur. “Nerede-Nasıl: Pomaklar Üzerine”, *Yeni Türkiye Dergisi*, C.8, Sayı 70 (2015), ss. 5684-5688.

TODOROVA, Maria. “Identity (Trans)formation among Bulgarian Muslims”, *The Myth of “Ethnic Conflict”: Politics, Economics, and “Cultural” Violence*, ed. Beverly Crawford ve Ronnie D. Lipschutz, Berkeley: University of California Intl, 1998.

TROÇKİ, Leon. *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: Arba Yayınevi, 1995.

TURAN, Ömer. “ Pomaks, Their Past and Present”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, C. 19, Sayı 1 (1999), ss. 69-83.

YILDIZ, Selahattin. “ Bulgaristan Türkleri”, *Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı*, der. Abdurrahim Dede, İstanbul: Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk Kültür Derneği Yayınları, 1985.

YOZMERDİVANLA, Adile Ahmed. *Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015, YÖK Ulusal Tez Merkezi(Tez No. 386933).

YUMEROV, Aydan. *Tarihi ve sosyo- kültürel açıdan Bulgaristan Müslümanları(Asenovgrad şehri örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya 2010,YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 261250).

ZAFER, Zeynep. “ Balkan Savaşları ve Pomaklar”, *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar Cilt 1*, ed. Prof. Dr. Mustafa Türkeş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

EKLER

EK 1: Ramadan Ahmetov Runtov (Ramazan Kurucu)

EK 2: İsmail Bekirov Byalkov (İsmail Bekir Kahraman)

EK:3: Ocak 1913'de Dövlən'de Gerçekleştirilen Vaftiz Töreni

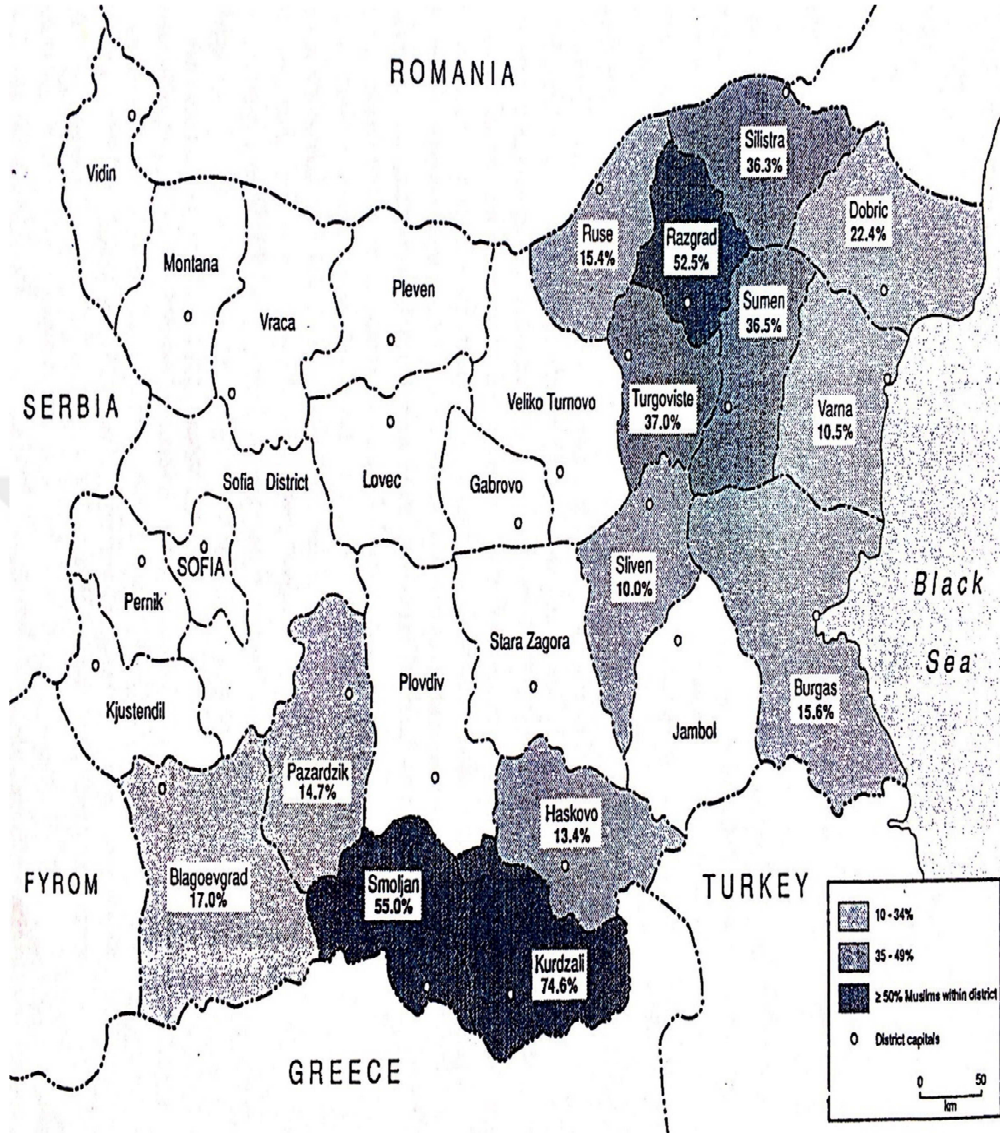
Kaynak: Fatme Myuhtar-May, *Identity, Nationalism, and Cultural Heritage under Siege*, Leiden: Brill, 2014, s.61

EK 4: Ocak 1913'de Banya Köyünde Gerçekleştirilen Toplu Vaftiz Töreni

Kaynak: : Fatme Myuhtar-May, *Identity, Nationalism, and Cultural Heritage under Siege*, Leiden: Brill, 2014, s. 62

EK 5: Bulgaristan'da Müslüman Azınlığın Yaşadıkları İllerde Nüfus Oranları

Kaynak: Ali Eminov, *Turkish and Other Minorities In Bulgaria*, Londra: Hurst & Company, 1997, s. 73

EK 6: Rodina Derneği'nin Kurucularından Petir Marinov

Kaynak: Salih Bozov, *İsimleri Uğruna*, ev. İsmail avuş, İstanbul:
Sultangazi Belediyesi, 2010, s. 156

**EK 7: Mart 1972’de Gerçekleştirilen Zehirli Gaz Saldırıları
Neticesinde Hayatlarını Kaybedenler**

Kaynak: İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, Ankara:
Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 212

**EK 8: 18 Mart 1972'de Dospat'ta Askeri Cezaevine
Sevkedilmek Üzere Tutuklanan Pomak Kadınları**

Kaynak: *Türk Dünyası*, C. 6, Sayı 25, s. 31

**EK 9: Pomaklar Tarafından Dönemin Türkiye Cumhuriyeti
Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Verilmek Üzere Yazılan
Mektup**

Merhaba bakmayın ki bu adresten yollu-
yoruz Ankara | Türkiye'nin Cumhurbaşkanı
Bakanı Cevdet Sunay'a verilsin

Sergili din kardeşlerimiz bir iki sıra yazı yazıyoruz
büyük vatandaşlarımızla hükümetimize bildirmeye
istiyoruz bizim halimizi. Bizim bulgarlar 11 mayıstan
1973'te başladılar bizim atlarımızı değiştirmeye.
Dünyaya yeni gelen yarılar atlarını bulgar adı koyu-
yorlar anaya banya soymadan. Sergili din kardeşlerin-
iz 11 mayıstan başladı şimdi de devam ediyor kim
herde yer bulduysa dağlarda mağralarda dişi insan
var kazmış bir kuyu hay toprak içinde yatan var
hay oluyor erlerimize gitmedik ekmele vermiyorlar
kaylarda suyu durduruyorlar elektriği durduruyorlar
insan tutsunlar diye adını sericinler diye var insan
toğün ekmele yemede su ismeden dayanmış kimi tutar-
salar dayak adını değiştirmede ölen çok sürgünde var
sürgünlerin atlarını bildiriyoruz Noka bala rka
köyünden Musa klier Bugov Sumen vilâeti Qorna catlina
köyünden sürgün olanlar Hamza Ahmedov Hamzor muallim
Müseim Hamzov bunlar turgoviste sancagundan daha çok
var redoplar tarafından ölen yaralı çok var ama
onların atlarını bilmiyoruz. Din kardeşlerimiz bizi
kızalayaboların okulunun atlarını yazıyoruz 1. Vasil
Vachkov partiyamın birinci sekretoru. 2. Boyco Ivanov Ofe-
nin predsedateli. 3. Polkovnik Varchanov oda partiyada
işliyor bunlar Sumen şehrinde. 4. Varchiza köyünden
jeto Dragnev şöför. 5. Nedelco ormancı Sumen vilâetinden
Sergili hükümetimiz onlar yüz kıziden fazla ama.
bunlar önderler din kardeşlerimiz Preslav şehrinde
6. Ganga gancev kepişter gizli polis onlar çok ama
kepişini tanımıyoruz. Bizim kadınlara dermişler şimdi
yazdır kaçıyorlar ama kısa kor düştüne bakalım
heraya gidecekler biz onlara yine tutacağız dermişler
Mektuptan sekizinci sınıf bitirdine zarifleme
vermiyorlar zariflemelerde de bulgar adı yazıyorlar

Kaynak: İlker Alp, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi, Ankara: Trakya
Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 221